

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Rövidebb és hosszabb távok

A magyar költészet napjáról, vagyis József Attila (és Márai Sándor) születésnapjáról nekem elsőként az a szó jut eszembe: maraton. Nem, elsősorban nem a Versmaraton című, a Magyar Napló által már ötödik alkalommal megrendezett fesztivál ürügyén – ez a képzetársítás egy tőről metszett költő számára túl nyilvánvaló, márpedig én olyan tőről metszett vagyok, hogy az csak na... A versírók nem kedvelik a kitaposott ösvényeket. Április 11-ről azért jut eszembe a maraton, mert évek óta meggyőződésem, hogy a kortárs költészet nem rövidtáv-, hanem maratonfutás. A mai költőnek nem száz méteren kell remekelnie, hanem több tucat kilométeren keresztül – ráadásul ezen a maratonon még gátak is vannak. Akadnak persze, akik úgy tudják, hogy az irodalmi pálya rövidtáv. A saját két évtizedes szakmai múltamból is emlékszem néhány költőtársra, akik száz méteren világcsúcsot futottak, és máris megálltak, ünnepeltetni magukat a vakuvillogásban. Ám azután kiderült, hogy amit végeredménynek hittek, az csupán részidő, és a célba azok érkeznek meg, akik az ideiglenes sztárok mögött lemaradva, egyenletes tempóban, kitartóan futnak.

Jó-jó, azért elismerem, a költészet napjáról a maratonfutás mellett – 2011 óta – a Versmaraton is eszembe jut. Nagyszerű emlékeket őrzök az eddigi négy rendezvényről, így hát kellemes lesz belépni az immár megszokott helyszínre, a Thália Színház épületébe. (Kivételesen egy nappal korábban, április 10-én.) Izgalomra is van okom, ugyanis idén először én szerkesztettem *Az év versei* című antológiát, amely a Versmaraton „alapanyaga”, forrásműve. A kötetben szereplő költők lépnek pódiumra délelőtt tíz és este tíz óra között, hogy felolvassák a verseiket. Az ez évi gyűjteményben százhárom költőnek biztosítottam helyet; ez azt jelenti, hogy jelenleg százhárom poéta kedvel engem – a több száz kimaradt szerző viszont melegebb éghajlatra kíván. A szerkesztők sorsa már csak ilyen. Egyébként nem jártam rosszul, mert szellemiekben gazdagodtam: a szerkesztés során ismét rádöbentem, milyen bámulatos kincsestár a magyar költészet. Jó érzés ilyen pályatársak oldalán zarándokolni.

Örvendetes, hogy a Versmaraton híre már a határainkon túlra is eljutott. Például a Kassai Műszaki Egyetem docense, az amatőr maratonfutó Böszörményi László lelkesen összeállított egy tízoldalas címlistát ama költeményekből (öt évszázad művei), amelyeket könyv nélkül képes egyvégtében elszavalni – ez is egyfajta versmaraton... Erről jut eszembe: öt év múlva, a tizedik Versmaraton után készülhetne egy ráadás antológia azzal a címmel, hogy *Az évtized versei*; a századik évfordulóra pedig *Az évszázad versei*. Főszerkesztőnk felé már most jelzem, hogy természetesen majd annak a 2111-es kötetnek a szerkesztését is vállalom, ha-ha. Addig viszont jó szívvel ajánlom a friss termést: *Az év versei 2015* című kötetet.

Zsille Gábor

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné

(gazdasági ügyintéző)

Csontos János

(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)

E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)

E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyas László**

A címlapon: **Makkai Ádám**
(MTI Fotó: Soós Lajos felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Zsille Gábor: *Rövidebb és hosszabb távok* 1

SZEMHATÁR

Mezey Katalin: <i>Uram, ha nem vezetnél; Buda tornyain</i>	3
<i>Akár a rozsdás kések; Az életemet</i>	4
Csontos János: <i>Reggeli fények; Szeretetnyelv</i>	5
Zsille Gábor: <i>Hat felvidéki fénykép</i>	6
Kovács István: „ <i>Fiad keserve</i> ”: <i>a Vizaknai csaták</i> <i>Cseres Tibor századik születésnapjára</i>	7
Szentmártoni János: <i>Önreflexív sorsélmény</i> – <i>avagy meddig merészkedhet a költő</i>	8
Oláh János: <i>Önértelmezési kísérletek. Szentmártoni János versvilága</i>	13
Lackfi János: <i>Összhang</i>	17
Marosi Gyula: <i>A birtok megszerzése</i>	19
Alföldy Jenő: <i>A krónikairás művészete</i> <i>Marosi Gyula újabb elbeszéléseiben</i>	27
Pusztai Zoltán: <i>Bölcsélet; A többi csak lárifári</i>	33
<i>A valóság része; Hiánytalan</i>	34
Gábor Felicia: <i>Csángó élet</i>	35
Buket Uzuner: <i>Hosszú Fehér Felhő – Gallipoli</i>	38
Térey János: <i>Dialogus a Világszemlekről</i>	45
Árkossy István: <i>Homályon az aranyfény átdereng</i> <i>Tollvonások a Rembrandt és kortársai kiállítás margójára</i>	47
Makkai Ádám: <i>Karácsonyfák Hawaiiiban; Az élet löporos hordón</i>	54

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: <i>Tűzhányók tövében</i> <i>Virtuális „hawaii” dialógus Makkai Ádámmal</i>	55
--	----

KÖNYVSZEMLE

Hegedűs Imre János: „ <i>Utoljára Szabadszállásra mentem</i> ” <i>Molnár Péterné: „...a róna, hol születtem” – A Petőfi-szüelőhelyvita</i>	62
Barna T. Attila: <i>Ecet és szenteltvíz</i> <i>Kiss Benedek: Napi gyász, napi vigasz</i>	64
Jahoda Sándor: <i>A kismester nagysága</i> <i>Kiss Tamás: Két úr közt híd. Válogatott versek és műfordítások</i>	66
Ferenczi László: <i>Tükrök között. Tüskés Tibor levelesládájából</i>	67

SZERZŐINK 68

Számunkat a Rembrandt-kiállítás alkotásaival illusztráltuk.

MEZEY KATALIN

Uram, ha nem vezetnél

*Uram, ha nem vezetnél
mindég tüskés utakra,
aligha ismernék rá
sorsomban kéznyomodra.
Uram, ha nem vezetnél,
akkor senkim se volna,
aki vergődő, lázas
lelkemnek válaszolna.*

*Nem tudom, hogy találsz rám
tereiden, Hatalmas,
időd, erőd miként van,
hogy meghalljál, meghallgass,
nem tudom, hogy szólal meg
egyszer csak az a válasz,
amit tudom, Te adtál,
ami mögött Te állasz.*

*De már elég, hogy hallom,
de már elég, hogy mondod.
Már érzem, hogy jelen vagy,
s nem faggatom a titkod.
Mellkosaramban lüktetsz,
világod ölen élek,
szertefoszlott a gögöm,
már nem bánt, hogy nem értlek.*

Buda tornyain

*Buda tornyain
reflektor járta köd-
felhő dereng
fekete víz fölött.*

*Éjféli óra,
a villany világít
és nem ugrik még
levegőbe a Lánchíd.*

*Pikkely borítja,
de locsogva áll,
vagy lassan köröz
a híd lábainál.*

*Pedig a sötét,
körbefutó vásznak
mögött a felhők
dobpergésre várnak.*

*Cirkuszsátor a csönd,
a kitöltetlen forma,
szétveti majd az első
villám gyújtózsínórja.*

Nemzeti ünnepünk, március 15. alkalmából Mezey Katalin Kossuth-díjat, Csontos János és Zsille Gábor pedig József Attila-díjat vett át. Gratulálunk szerzőinknek, munkatársainknak!

Akár a rozsdás késeket

*Műfögből, szemüvegből,
néhány régi ruhából
összetákolom
anyámat reggelente.
Csontváz lába közé
pelenkát simítok,
harisnyát, szövet-
papucsot adok rá,
aztán két kezén vezetve
kicsoszogunk a nagyszobába.
Az önállóság bajnoka, ő,
aki soha nem szorult senkire,
és a szabadság bajnoka, én,
aki már kamaszfővel
elszöktem tőle,
nem akartam a szigorában élni.
Csodálkozhat most az, aki
ismert bennünket azelőtt.
Akár a rozsdás késeket,
egymással köszörül
minket az Isten.*

Az életemet

*Az életemet,
mint egy
áldozatot,
bemutattam.
Kegyelmet
nem kértem,
és nem is kaptam.*

*Nagy távolságot
áthidalni
nem tud a szikra.
Nem ugrik át
túl messze fekvő
pólusokra.*

*Az ég fölöttem
csillagos,
távoli, tiszta.
Ha föl se nézek,
akkor is
alatta élek.*

CSONTOS JÁNOS

Reggeli fények

Úgy pitymall hogy az izes szóban az ősi jelentés
Összesűrül mint képe a hajnali munka-menetnek
Messzi a tengeritábla kapával az ócska szekéren
Lassú virradatok fényjátékát hunyorogva
Úgy dokumentál írisz s úgy raktároz a génbank
Század múltán őrzi a hajnal ritusi sokkját
Rég urbánus a létmód – tempód óra tagolja
Éjjél kerget az ágyba s a fiktív pirkadatoknak
Átaluvója gyanánt hessented az inka robotlást
Honnan e borzongás öttájt ez a dúlt atavizmus
Osztálynélküli honban mémje a régi parasztnak
Más század más ezred a program rég kitörölve
Mégis a hajdani napkezdést eme végtelenített
Sorsdrámát látens vírusként hordja a véred

Szeretetnyelv

Lásd szeretetnyelvem nem elokvens rózsaliget – sem
Érvdús szívi tanulmány – úgy tört rám az öregség
Hogy nem ajánlott bölcsességet az Úr se cserébe
Az van csak mit az ifjú hebrencstől megöröklött
Vén dohogó lelkem – kit is izgat a bácsi kudarca
Úgy van jól ha a friss ropogós újmódi fiaskók
Dundi vitorlát bontva repesnek az ósdi szelekben
Vér-varasan kit is izgat a hámló tengeri medve
És szeretetnyelvéhez mért is kellene tolmács
Látom a rózsá helyét de virághoz hol van a gomblyuk
Rum fogytán mi vigaszt nyújt kábult alkoholizmus
Vagy szeretettobzódás – függősége a Jónak
Únom a tengert s irtózom minden kikötőtől
Így szeretetnyelvem se siketnémák jelelése

ZSILLE GÁBOR

Hat felvidéki fénykép**Párkány**

*Krémesevő verseny, egy vasárnap
délután azt rendeztünk itt, immár
tizenöt éve. A cukrászda most
török kézben van. Újra meginnám*

*a négy pohár tejturmixot, hozzá
steffi szelet, forogna a színpad,
a hátsó asztalnál nyerítenénk,
szánkából fröcsköl a sűrű tejszínhab.*

Révkomárom

*Nem a múzeum, nem a városház,
de az a hatalmas vadgesztenye,
a színház melletti parkban, mintha
a világ burkába eresztene*

*gyökeret, karnál vastagabb horgonyt,
mintha árboc lenne, zúgó orkán,
mintha a világ karácsonyfája,
májusi virággertyákkal tarkán.*

Hontnémeti

*„A repkény, tetszik tudni, a repkény
itt olyan sűrű, hogy még a téesz
homlokzatát is becsomagolja,
bizony, minden rémséget széppé tesz,*

*próbáltuk kiirtani, nem lehet,
olyan a gyökere, mint a sodrony,
elnyel a lombja mindent – ha titkos
útja van, csak mellette osonjon.”*

Tallós

*Sokáig azt hittem, lányomom majd
átragyog, átsüt a havon, télen
is ott lesz a tóparton, hol együtt
naplementéztünk, még együtt, talán,*

*nyár végén, a falu határában,
a tónál, hittem, télen is ott lesz –
de nincs már ott lányom, csak békanyál,
csak sárrá és iszappá dagadt lösz.*

Kajal

*Félig már beomlott kút, van benne
minden, rozsdás kampó, szita üres
kerete, penészes héjú diók
és galambtetem, elnyűtt, visszeres*

*kátránypapír, és ott van egy egész
évszázad összes verejtéke és
könnye, minden meghúzott barázda,
és még a sok csend, és fény, egy kevés.*

Alsókubin

*Mintha a régi hegyekből jönne,
olyan e tátrai szél és a hó,
az a néhány hófolt a rézsűkön,
s az a kendős, görnyedt város lakó,*

*mintha szakadatlan úton lennék,
mintha örökké csak átsuhannék,
nem fékezve, a kertvégek fölött –
egy fogoly vándor s egy hontalan nép.*

KOVÁCS ISTVÁN
„Fiad keserve”:
a *Vizaknai csaták*

Cseres Tibor századik születésnapjára

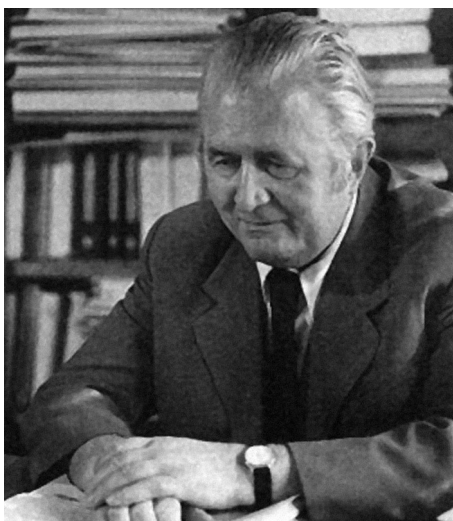
Cseres Tibort valamikor az 1970–80-as évek fordulóján Domokos Pál Péternél ismertem meg személyesen. Talán a *Foksányi szoros* című regényéhez gyűjtve anyagot, a moldvai csángók sorsa is foglalkoztatta. Később érkezett, mint mi, vagy mi léptük túl vendéglátónk nekünk szánt idejét. Egy félre-
 eső székre telepedett, s aktatáskáját térdén tartva türelmesen várt a sorára. Sokáig azt hittem: örökre így marad meg emlékezetemben...

Aztán – számomra egészen váratlanul – a közelében találtam magamat. Más módon, de lényegében mégis úgy, mint évekkel korábban Domokos Pál Péternél. 1986. november végén a Magyar Írók Szövetsége elnökévé választotta a mind izzóbb hangulatú közgyűlés, amelynek a pártközpontból érkezett komisszárja zsebében tartotta az 1981 óta ismét renitensnek bélyegzett szervezet feloszlását elrendelő határozatot. Az elnökségben, amelynek tagja lettem, két vélemény, két magatartást felvázoló javaslat feszült egymásnak. Az optimistább Fekete Gyulács volt, aki makacsul hajtogatta, hogy nem szabad meghátrálni, ne riadjunk meg az esetleges feloszlástól sem, mert az azt követő állapot nem tart sokáig; a Kádár-rendszernek egy-két éve lehet hátra. Az állandó támadások keresztüzében álló, kötélidegzetű s kesernyés humorú Cseres Tibor nem látta ilyen rózsásan a jövőt. Szerinte a rendszer még sokáig tarthatja magát, s éppen ezért az írószövetséget mint szellemi-erkölcsi végvárat mindenképpen meg kell őrizni, „át kell menteni...”

A Magyar Írók Szövetsége körül a hírzárlat, a bojkott, a kilépések megszervezése és levezénylése nagy hangzavarral járt, miközben az ilyen-olyan jelzős

kommunista diktatúra recsegett-ropogott eresztékeiben. A lármában, a mind visszhangosabb vitákban, szónoklatokban, az egymásnak feszülő véleménykülönbségek tömegkommunikációs mennydörgésében szinte teljesen visszhangtalan maradt Cseres Tibor 1988-ban megjelent regénye, a *Vizaknai csaták*.

Cseres Tibor az írószövetség körül hol elcsituló, hol fölhabzó csatározások ebédszüneteiben beszélt nekem könyvről, valóságosan élt szereplőiről, a Moldován családról és történészekével vetélkedő kutatómunkájáról. Miért, hogy mégis huszonkét évvel később olvastam el a könyvet? – Eredeti szándékom szerint csak Cseres Tibor iránti kései adósságtörlesztésként. És micsoda egyszerre arcpirongató és lélekemelő meglepetésben volt részem! Sokkszerűen dőb-

Cseres Tibor (1915–1993)

bentem rá, hogy a XX. század utolsó harmadának legjobb tényregénye a *Vizaknai csaták*. Olyan, amelyet iskolában kellene tanítani. Felelősségre nevel. Nemcsak Erdély ránk nézve egyszerre tanulságos és végzetes kilenc évtizedének történetével ismerteti meg az olvasót, hanem észrevétlenül a román–magyar Moldován család tagjává adaptálva őt, felelőssé is teszi a sorsfordulókért, kiterjesztve így az elszámoltathatók körét. A következmény: nemzedékek eltéphetetlen köteleke. A mindenkori elődök mu-

lasztásai ötvözik egygyé a múlt és a jelen nemzedékeit. Vagyis a *Vizaknai csaták* nemzedékekre bontva is a személyes és a kollektív felelősség regénye. Nemcsak a magyaré, hanem a közép-európaié, európaié is. Az érvényesség jegyében lehámlik róla a történelmi idő. Cseres Tibor már csak emiatt sem veszíthet időszerűségéből...

Cseres Tibor regényének ihletforrása Kölcsey Ferenc 1838-ban írt *Szép Erdély* című töredéke lehetett, amely vissza-visszatérően átdereng a prózafolyamon. A vers a személyesség hangulatában összefoglalja mindazt, ami az elmúlt századokban Erdélyben és Erdéllyel történt: „Szép Erdély barna fürtű / Leánya, hú anyám, / Tekints az égi lakból / Még egyszer vissza rám. / Im elhagyott hazádon / Pusztulat átka leng: / Erdély ledőlt, s fölötte / Fiad keserve zeng.”

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Önreflexív sorsélmény – avagy meddig merészkedhet a költő

I.

„Akárhányan már a gyermekkorban írogatnak. Mondhatjuk, hogy a gyermekek 10-12 éves korukig mindannyian költők, még ha tán nem írnak is egy sort sem: életismeretük még hézagos, ezért a fantázia szabad kapcsolataival pótolják az ismeret hézagait; a kifejezőmód kényelmes sémáit még nem ismerik, hát maguk alkotnak kifejezőmódot önmaguknak, mondanivalójuk úgy tör utat a szavak sűrűjén, mint a sziklagörgeteg az erdőn” – írta Weöres Sándor *A vers születésében*.

Én épp akkoriban ragadtam tollat, amikor ez az időszak, az ember természetes költői korszaka leáldozóban volt, úgy 10-11 éves korom táján. Talán azért, hogy valamiféleképpen dokumentáljam, rögzítsem mindazt, még ha nem is tudatosan, ami addig felgyülemlt bennem. Mindmáig emlékszem a pillanatra: tavasz van, nagyanyámmal a teraszon ülünk, ő varr valamit, vagy borsót fejt, süt a Nap, s én a két babarózsabokrunk lombját figyelem, amelyben méhek szorgoskodnak. Nemrég elhunyt nagyapámról kezdek el írni váratlanul, talán, hogy megvigasztaljam magára maradt asszonyát. Ma már tudom, nem csupán asztalos, féllábú nagyapám halála ültet asztalhoz akkor, hanem egy jóval korábbi is, édesanyámé, akit nyolcéves koromban veszítettem el nem akármilyen körülmények között.

A hiány kitöltése tehát az első olyan élmény, feszítő erő, még ha akkor fogalmam sem lehetett az ilyenről, amely arra ösztönöz, hogy valamiképpen szavakba préseljem át mindazt, ami gyötör, vagy amit nem érthetek. Az első lökés életre szóló impulzus, azóta sem működöm másképp, csak tudatosabban. Számomra az írás önterápia, s nem költői ambíció. Talán ezért is lehet, hogy eddigi pályám során jóval nagyobb energiákat mozgósítottam szellemi közösségek boldogulása, mint a saját karrierem érdekében. Hogy mégsem lehet jogom a panaszra, azt inkább és legfőképp mentoraimnak és jóakaróimnak köszön-

hetem. S talán ebből következhet az is, hogy nem törekedtem formai sokszínűsége sem, soha nem akartam uralni a verset, mindig hagytam, kivártam, hogy megíródjon, elkészüljön bennem. Főleg azok után, hogy a múzsák is kezdtek el-elmaradozni. Nem állíthatom, hogy kezdetben ez nem töltött el rémülettel, de később egyre természetesebbnek tartottam, hogy a gondolatok fokozatosan átveszik a hatalmat a szöveg fölött, s voltaképp az érzések közvetítésére is alkalmasak: vezetik, mint áramot a fém. A baj ott kezdődött, s amikor észrevettem, már jóvátehetetlennek tűnt, hogy egy idő után már csupán a versekben voltam képes érezni, élni, kitárulkozni, odaadni magamat másnak, szeretni... pontosabban: mindezt kifejezni, ráadásul utólag. El kellett telnie egy fél életnek ahhoz, hogy a mindennapi érintkezésben is újra egész emberként élhessem meg önmagam.

Ha nagyon le akarom egyszerűsíteni, akkor ezt a hosszú belső tusát lehet végigkísérni a versesköteimen, az 1995-ös *Útszéles magánytól* a legutóbbi, *Miféle földet* címűig. Egyik fő motívum tehát az önnem-megélés. Illetve az a gyötörő érzés és gyanú, hogy valaki helyett élek, s nem azt az életet, amelyet kellene.

*Ma már, barátaim, tudom,
nem volt birtokom soha,
izzó nyársakon pörgetett,
amit nem érthettem, föl nem fogtam,
sem a fuldoklás italából,
sem a rémálmokból,
sem a hiány hegyére vetett remény
magányos furulyaszavából...
Ulysses, Drogo, Ripolus – mind azt keresték,
amire itt most emlékezem,
s tán meg sohase történt,
mintha egy álmot akarnék földélni
egyre elcsigázottabban...*

– írtam a *Kezdetről és Azótáról* című versben, amely így végződik:

*A szabály és illem gyötörte lélek
egyszer még kibontja szárnyait,
s Ő, aki fájdalommal gyógyított,
a pokol kagylójából kivirágzott,
újra életté avatja bennem a nem-levést.*

További példák ugyannerre az életérzésre:

A Magyar Művészeti Akadémia székfoglaló előadása a Vigadóban hangzott el 2015. február 27-én

*a tavasz első bódulatában
ott folytathassam majd, ahol
valamikor abbamaradt az életem.*

(Dunavarsányi levelek 1.)

vagy:

*...és egy álom, amit az életemnek képzelek,
s mindezt, azt hiszem, úgy emlékszem,
a szeretet teszi elviselhetővé.*

(Dunavarsányi levelek 2.)

vagy:

*ahogy áll a vers a tó jegén,
telünkön vágott barna ablak.
Ígéret életem hült helyén,
hogymostán mindent visszaadnak.*

(Ló a tavon)

Egy egészen új kérdés is aggaszt mostanság, vagy inkább tart dilemmában. Hogy vajon meddig merészkedhet a költő? Mi az a határ, amit már nem illik átlépnie? Meddig nem sérti a jó ízlést? Miképp tud úgy írni, hogy potenciális olvasóit beavatottaknak érezhesse, s nem kukkolóknak? Mesterem, Kárpáti Kamil arra tanított, hogy az alkotásban nincs magánélet. Ott minden közügy. Minden válhat témává, ha jól megírjuk, s ha másoknak is adni tudunk általa. Ezzel rokon gondolat Vasadi Péteré, akinek az *Opál beszéd* című kötete fülszövegében olvashatjuk: „Írónak lenni közösségi magányosság...”.

Mégsem hagy nyugodni egyelőre a kétely, hogy vajon szabad-e oly mértékben kitergetni a szennyest, egyes szám első személyben, mint ahogy én tettem az elmúlt két évtizedben? Ha a nővéreimet kérdezném, egyértelmű NEM volna a válasz. Ha azokat, akik telefonban, e-mail-ben vagy egy-egy felolvasóest után azt mesélték, mi mindenben segítették őket átlendülniük a verseim, akkor nem lehet kérdés. Ha magamat, néha szorongás fog el. Mert nem szeretném, ha azokról, akikről írtam, rossz véleménnyel volna az a maréknyi ember, aki Szentmártonit olvas. Vajon nem bízom eléggé a szavaimban? A fogalmazási képességemben? Legalább nem vagyok dilettáns, mert azok nem félnek semmitől, és a magabiztosságuk megingathatatlan – nyugtatgatom magamat olykor.

Ez a dilemma nemrég befejezett regényemmel erősödött fel bennem. Amelyben megpróbáltam ösz-

szegezni mindazt, amiről eddig versben beszéltem, s mindazt, amit korunkról gondolok. Félig-meddig önéletrajzi, félig-meddig fiktív, középpontjában egy keserű, csontig vetkőztetett szerelemmel, amelynek tükrében egy nemzedék kudarcáról is próbáltam szólni. Ami tán megmenti a néhol tán túlzott kitarulkozástól, hogy nem tudni, mi benne a valóságos, és mi a fikció.

De mégiscsak úgy gondolom, azt vallom, hogy egy költő akkor a leghitelesebb, ha a személyes életével felel a kiejtett szavakért. Ha ott áll a vers mögött teljes életnagyságban, és vállalja ennek minden következményét. Nem beszélhet mellé, mert rögtön lebukik. Ne mentegetőzzön, mert akkor nem veszik komolyan. Ha kihátrál, maga mögött csupán egy életelen szöveget hagy hátra, amelyet hiába is kelteget az olvasó, aki idő után majd átlép fölötte csalódottan. Ahogy ez meg is történt a rendszerváltás utáni évtizedben. Mert amíg a költő a diktatúra korszakában sokak helyett is szólt, az új világ kérdéseire sokáig nem voltak válaszai.

II.

Az, hogy az írás számomra önterápia, természetesen csak félig igaz. Mert ha csupán annak tartanám a versírást, megelégedtem volna a gyógyulással. De idő után könyveim jelentek meg. Egyrészt mert belső igényem volt, hogy megmutassam magam. Másrészt kíváncsi voltam arra, hogy az én történetem vajon szól-e másokhoz és másokról is. Az elmúlt húsz év tapasztalata azt igazolta, hogy igen, s itt elsősorban nem a kritikákra és a díjakra, hanem a sokszor váratlan helyről felbukkanó olvasói megnyilvánulásokra gondolok. Míg az előbbieket legitímálták, az utóbbiak erőt adtak.

Holott, amikor indultam a pályán, korántsem volt divatos az a fajta versbeszéd, amelyet műveltem. A vallomásos líra mintha égette volna a vezető kritikusok és ideológusok szemét. De később jöttek a még fiatalabbak, s azt éreztem, hogy ha még botladozva és bizonytalanul is, de a költő újra kezd visszaköltözni a versbe, s mint egy magára hagyott, elhanyagolt házat, belakni azt. S ha ma visszatekintünk az elmúlt huszonöt évre, láthatjuk azt is, hogy olyan műfajok éledtek újjá nemzedékem által, mint a dal, az ekloga, az elbeszélő költemény, a verses regény. Valahol ez természetes is, hiszen minden változást klasszicizálódás követ. Ahogy a magyar költészetben is a neoavantgárd és posztmodern törekvéseket egy-

fajta újklasszicizmus váltotta. Ez soha nem múltba-fordulást vagy visszafejlődést jelent, hanem rendrakást. A hagyományok és klasszikus értékek továbbvitelét megújított formában, amelyben már a forradalmi útkeresések használható építőelemei is benne foglaltatnak. Így lelte meg a helyét az a fajta, az újszenzibilitás jegyében fogant költői nyelv is, amelyen megszólaltunk költőtársaimmal annak idején Kárpáti Kamil műhelyében, a Stádiumban.

De hogyan is kezdődött? Késői, nem várt gyerek voltam. Így eszmélkedésem éveiben nagyobbik nővérem már egyetemre járt, a kisebbik pedig a kamaszkor reménytelen szerelmeiben égett. Míg az előbbinek spejznél csupán kétszer nagyobb szobájában kucorogtam, amíg ő verseket tanult, az utóbbi olykor behívott magához, hogy felolvassa nekem romantikus novelláit. Írtam én aztán mindent: western regényt, csasztuskát, születésnap köszöntőket, háborús szovjet hősfilmek hatásában fogant novellát. Tizennégy éves voltam, amikor bekopogtam a Stádium szerkesztőségébe hónom alatt első verseimmel. Akkor láttam először élő költőt. Bent éppen nagy volt a nyüzsgés, Kárpáti a legtávolabbi asztal mögött ült, kezében vadul lobogtatva egy napilapot, s egy megszeppent újságírózóval kiabált. Kétségtelenül nagy sérelem érhettem, de ez nem mentett meg attól, hogy – minden lázas előkészületem dacára – össze ne csináljam magamat. Nem hátráltam meg mégsem. Azóta is jellem, hogy ha egyszer már elindultam valami felé, nem torpanok meg félúton, még ha kedvem is volna hozzá.

Kamil hellyel kínált, s a türelmemet kérte. Míg várakoztam, próbáltam lenyelni a torkomban egyre fenyegetőbb méreteket öltő gombócot. „Szóval te vagy az a csepeli fiú...” – fordult hozzám kedélyesen, a rommá lett újságíró távozása után. Bámulatatos volt, milyen fegyelemmel tudott egyik pillanatról a másikra rám összpontosítani, mintha az imént is még sütött volna benne a Nap, s nem épp egy szörnyű viharban igyekezett volna megkapaszkodni. „Igen” – rebegetem, s kezdetét vette hosszú évekig tartó párbeszédünk.

Így kezdődött. És *A sivatag kupolája* című antológiával 1994-ben, amelyben hatodmagammal debütáltam.

Kárpáti műhelyében meghatározó volt a „füveskertiekkel” és az 1956-os forradalom örökségével való megismerkedésem is. A váci börtön udvarán szimpóziumokat rögtönző fiatal költők csoportja iro-

dalomtörténeti tünemény, hiszen mennyi mindennek az együttállása lehetett szükséges ahhoz, hogy egy időben épp ott találkozhassanak, s ismerjék föl egymásban a társat. Béri Géza, Gérecz Attila, Kárpáti Kamil, Szathmáry György, Tollas Tibor, Tóth Bálint. További sorsukat viszont irodalomtörténeti balesetnek tartom, hiszen amíg költőtársaik, ha fojtogatva is, de mégiscsak szabadlábbon kezdhették el építgetni irodalmi és magánéletüket – ők Rákosi börtöneiben raboskodva, annak a háború után indult nemzedéknek a részeként, amelyhez Nagy Lászlóék és Nemes Nagy Ágnesék is tartoztak. A forradalom szabadította ki őket, amelynek Gérecz Attila költő-mártírja lett – de leverése után, amíg a világ joggal Déryék bebörtönzésével volt elfoglalva, addig rájuk, a nemrég szabadultakra annál kevesebb figyelem vetült. S ez tart azóta is.

Költői indulásomat tehát nem csupán a vallomásság lelki attitűdje, de a történelmi érzékenység is meghatározta, még ha az én nemzedékemnek már nem is jutott túl sok a történelemből, csak közvetve. *Anna, én és a forradalom* című versemben így vallottam erről sok-sok évvel később:

*Ezerkilencszázötvenhat október huszonhárom
nekem dupla ünnep: a forradalom és a lányom.
Csupán negyvenkét év választja el egymástól őket,
s egy álom, mit a nimfák éjszakánként összeszóttek:
hogy engem is ott láthat egy füstölgő barikádon,
fölnézhet rám, mint a hősré, követhet bármi áron.
De sajnós tizenkilenc évvel később születtem én –
ötven évvel később íródik épp ez a költemény,
és nem puskával, csupán csak tollakkal hadonászom,
börtön helyett konyhaasztal utolsó állomásom,
lámpa kattan, s már szelem is vadul a papírvéget,
ő néz rám értetlenül, és a tekintete éget.*

Ma már tisztán látom, hogy milyen nehéz helyzetben volt is az én nemzedékem, ez a „se hideg, se meleg” nemzedék, amely bár még a ’80-as évek idillinek tűnő, valójában vihar előtti békéjében gyerekeskedett, de a feje lágya a ’90-es években kezdett benőni, s éretté csak az ezredforduló táján válhatott. Mert a megelőző korszak bűneiért semmiben sem felelős, ha csak abban nem, hogy sokáig nem akart, vagy nem mert apáink nemzedékével elszámolni. A szabadság korszaka úgy szakadt rá, mint álomból ébredve a valóság: rendszerváltás, romániai forradalom, öböl- és délszláv háború..., s mindez már egyenes

adásban. Rohamléptekben kellett elkezdenie nyelveket tanulni, fölvenni a versenyt nyugati társaival. Ezzel egy időben nemcsak a nagyvilág, de a magyar múlt is kinyílt előtte, olyan dolgokról hallhatott, amelyekről azelőtt nem, vagy csak a legszűkebb környezetében. Az utánunk jövők már a „szép új világban” szocializálódtak, számukra a mi úttörőségünk is már csupán történelem. Még ha nem is a mi nemzedékünknek van a legnagyobb erkölcsi alapja számon kérni bármit is, de a kötelessége és a feladata annál nagyobb, hiszen kommunikációs hidat kell vernie két korszak közé.

Az első kritikák természetesen rögtön besoroltak a Csoóriék nyomdokain indulók táborába. De ha visszatekintek a kezdetekre, korántsem látok én ott tábort, inkább magányos harcosokat, akik nemigen tudtak nemzedékké, de még csoporttá sem összeállni. S akik külön-külön tiszteljük a mestert, egymásra sokszor még ma is idegenkedve és bizalmatlanul pillantgatunk. Ez az én korom egyik legfájdalmasabb kudarca és tapasztalata. Talán, mert nekünk nem jutott már a látomásból, amely szellemi közösséggé forrasztott volna össze bennünket. Csak az elszemélytelenedés kissé hosszúra nyúló átmeneti korszaka, amely önkéntelenül is önvédelemre kényszerített minket.

Míg az 1980-as évek elején indulókról Zalán Tibor egy nagy vihart kavart esszéjében (1979) mint „arcatlan nemzedékről” beszélt, megkockáztatom, hogy a '90-es években indult nemzedék pedig bizonyos értelemben „láthatatlan”. Ennek a meglátásnak a kifejtésére jelen írásom keretei szűkösek, jogosságának megállapítása pedig majd a jövő irodalomtörténe-szeinek lesz feladata. Tény azonban, hogy az 1989-es rendszerváltás előtt kibontakozó alkotók esetében még beszélhetünk egyfajta ideológiai, közösségi, esztétikai vagy egyéb szervezőerőről, az azt követő nemzedékek esetében viszont már nem. Kiváló költők indultak és értek meg az elmúlt huszonöt évben is, de főleg egyéni utakról értekezhetünk, a csoportos fellépések sem tudták őket nemzedékként artikulálni.

III.

Rendkívül meghatározó állomása életemnek és pályámnak a Magyar Naplónál eltöltött tíz szerkesztői év is. Második mentorom, Oláh János az elsők között kezdett radikálisan és bátran fiatalítani. Neki köszönhetem, hogy amikor még jóformán rajtam volt a to-

jáshéj, egyszer csak a kortárs irodalom sűrűjében találtam magam. Itt ismerkedhettem meg közelebről a Kilencek és a velük egy időben, a '60-as évek végén induló Hetek költői csoportosulások szellemi örökségével is. Azokkal a poétákkal, akik Nagy Lászlóék költői forradalma után megújították és átmentették azt a versnyelvet, amely egyrészt a népköltészeti gyökerekből táplálkozik, de már a városi életforma atmoszféráját is magába sűríti – másrészt a közéleti és morális felelősségvállalást, a történelmi és szociális érzékenységet természetes módon ötvözi a legszemélyesebb vallomással. Hogy képzavarral éljek, lírai anyanyelvem köztük lépett át a felnőtt korba. Nem csupán a közvetlenség és az igazmondás ragadott meg bennük, hanem a lényeglátásnak és az önelemzésnek az a pontos természetrajza is, amelyet Oláh János egyik kiváló, *Lehet élni így is?* című versének idézetével tudnék a legsűrítettebben érzékeltetni:

*A tanulás nélkül
lappangó valóba
ne láss bele önfelmentő sejtelmeket.*

Költői eszmélésem, mint anyyiunké, József Attila igézetében telt. Természetesen nem csupán az árvaság okán (hisz az én sorsom össze sem vethető az övével); s nem csupán azért, mert engem is megihletett a külvárosok öntőformáiban bugyogó élet. Hanem mert az ő verseiben minden szinte azonnal életre kelt és megszólított. Amit Petőfi majdnem egy évszázaddal korábban hajtott végre, vagyis hogy a nép nyelvét fölemelte a költészet magasába – azt József Attila is megtette: a legbonyolultabb filozófiai verseit is rögtön érteni véljük, de legalábbis azonnal borzongani kezdünk tőlük.

Egyenes út vezetett innét Nagy László látomásaihoz. Egyik legjobb barátom akkortájt Oravecz Péter volt, akivel éjszakákat töltöttünk a kamránk mögötti tűzrakás körül zseblámpafényben, könyvek fölé görnyedve, mert azt hittük, hogy a gyermekkori hazátlanság gyötrelmét, a szellemi-lelki otthonkeresés viszontagságos zarándokútját s a külvilág egyre kétségbeejtőbb méreteket öltő pusztulását csak a vers enyhítheti, lassíthatja le bennünk. Ezeknek az éjszakai felolvasásoknak egyik állócsillaga mindjárt az elején Nagy László lett. Még úgy is, hogy éreztük, mi nem fogunk tudni olyan erővel hinni az emberben és a világegész rendezettségében, mint ő, az utolsó

költősámán. Talán, mert kisebb a hajó, s alacsonyabban az árbockosár, ahonnan fölmérni igyekezünk emlékeinket és korunkat. Talán, mert sokkal kisszerűbb, ám nem kevésbé tragikus jelenségekkel kellett szembenéznünk, amelyek manapság érik el végpontjukat: a városi galambok szaporodási ütemében sokasodó emberroncok tömegével, egy csontjáig lecsapolt földgolyóval, egy szellemileg kiürített civilizációval. Talán, mert már nincs falu sem, ahol a zseni fölvetné fejét, s átvágna a rengetegen, kezében fűzfásíppal, amely sokáig veszélyesebb fegyvernek számított, mint a bot vagy a kard. Talán, mert a város is olyan köröttünk, mint Ninive, amelynek egyre fülsüketítőbb mentőszirénájában, ökölharcában, plázákba gyömöszölt idegbajában szinte már láthatatlan pont a költő, aki legszívesebben elő se mászna a cethal gyomrából, mert tudja, hogy ebben a zajban és ürességben az igaz szó már mit sem ér. Persze, akkor még nem gondolhattunk bele mindebbe ilyen tudatosan, hiszen legelőbb a magunk démonaival kellett megvívni csatánkat. De torkunk mélyén bizony nem egyszer megéreztek a vereség ízét. Zsigereinkben az eleve elbukás reménytelenségének katarziszt. Nagy László mindeközben rendíthetetlenül állt a zajlásban a „halálraítéltek fenségével” (*Éljenek a fák*), s mi áhítattal csüngtünk, kapaszkodtunk világpropagató metaforáiba.

Kárpátitól megtanultam, miképp lehet magánmitológiát építeni a hétköznapi szereplőiből és látszatra jelentéktelen eseményeiből, nem utolsósorban azt, hogy a gyerekkor tragédiáinak eredendően romboló energiáját hogyan tudom felhajtóerővé transzformálni. Elementárisan hatott rám – csakúgy, mint Csoóri már-már prózai közvetlenségű versbeszédének sűrített levegője, Rákos Sándor „weöresi” sokarcúsága, vagy Orbán Ottó shakespeare-i retorikája.

Utána következtek a már említett Kilencek és Hettek: Ágh István, Buda Ferenc, Kiss Benedek, Mezey Katalin, Oláh János, Utassy József...

Folytathatnám a sort, de most csupán jelzésértékűen érinthetem a főbb csapásokat, amelyeket megjártam.

Szerkesztő koromban kezdtem tudatosan vagy inkább következetesen dolgozni a kortárs irodalom népszerűsítésén is.

A közelmúltban nagy kihívások elé állította a költészetet társadalmi presztízvesztése, a digitális forradalom, kiszorítottsága a médiából (és ezáltal a köztudatból). Vajon milyen szerepe és feladata lesz az

utánunk jövők életében? Sokan a Gutenberg-galaxis és a hagyományos folyóiratok haláláról vizionálnak. Erre sajnos megint csak nem térhetek ki részletesen. Egy biztos, hogy a zene (az énekelt vers, amelynek nálunk mindig is nagy hagyománya volt) sokat segíthet majd a túlélésében. Hiszen nem az a kérdés, hogy szükségük van-e az embereknek költészetre, hanem az, hogy miképp ér el hozzájuk, hogyan tudja megszólítani őket. A két művészeti ág amúgy is egy tőről fakad, a vers és a zene közös bölcsőben ringott a kezdet kezdetén.

De fölvetődik rögtön a kérdés, hogy vajon meddig merészkedhet a költő? Lehet-e rockgitáros vagy slammer, showman vagy villalakó? Annak érdekében, hogy felfigyeljenek rá, s általa a költészet jelenre? Mi az a határ, amit már nem illik átlépnie? Meddig nem sérti a jó ízlést? Miképp tud úgy megnyilvánulni, hogy potenciális olvasóit lehetőleg ne elriassza vagy megtévessze, hanem meghódítsa? Nem is elsősorban magáért, hanem a vers szeretetéért. Hol az a pont, amikor még tiszta lelkiismerettel vállalhat felelősséget, s nem árulja el a hivatását?

Egy biztos, új szerepét föl kell lassan ismernie. Ehhez már nem elég az elefántcsonttorony magánya. A tettek mezejére kell lépnie. Mindenkinek persze csak oly mértékben, amennyire alkatilag képes.

S ha idézettel kezdtem, hadd zárjam írásomat egy másik, számomra igen fontos idézettel: „A költészet maga nem képes az élet és a világ megváltoztatására, de ott van azon cselekvések között, amelyek az életet megváltoztatják, hogy a megváltozott étellel megváltozzon a világ is. Az ember természete szerint áhítzik a csodára, mintha léte csodáját akarná igazolni. És megszületik a költő, a mindenkiben lakozó kiválasztódik egy személlyé. Nem magyaráz, hanem terem, akár a gyümölcsfa. Agyunk alvó tartományait ébresztgeti. Minden versben van valami rejtelem, nagyralátás, értelmén túli kaland. Amilyen áldott állapot szükséges az íráshoz, olyan a befogadáshoz. Csönd, amelyből a hallhatatlan kihallható. A végső tökély elérhetetlen, de minden körülmény arra feszül, és közös belső cselekedetre törekszik. De jut-e rá idő? Csodák, legendák nélkül megfagyunk” – írja Ágh István a *Líra és közérzet* című esszéjében. Azt hiszem, ennél sűrűbben és hitelesebben nemigen lehet megragadni ember és vers kapcsolatának lényegét. Ha kihal belőlünk a költészet, nem is sejtjük, milyen embertelen világba száműzzük magunkat.

OLÁH JÁNOS
Önértelmezési kísérletek
 Szentmártoni János versvilága

Kezdetben a szó, különösen pedig a költői szó maga volt a teremtés, a lét dimenzióit megtestesítő mítosz: sugárzott belőle a bizonyosság. A mítosz azonban a XX. századra elpárolgott a közösségi tudatból, s a költészet egyszeriben a senkiföldjén találta magát. A bizonyosság plasztikus kimondása helyett ideges keresés lett az osztályrésze, a közösségi sors megjelenítése helyett a számkivetett, tévelygő én állapotának diagnosztizálásával kellett megpróbálkoznia. A mítoszi utalásokkal terhelt, a mítoszi motívumokat felvonultató művek a mítosz keresésének és kétségbe vont igazának jegyében íródtak. A költészet létjogosultságának megkérdőjelezéséhez, a közlési szinterekről való kiszorulásához mellesleg a szórakoztatóipar sterilizált dalgyári termékeinek hihetetlen mértékű elszaporítása és elterjesztése is hozzájárult. Ezeknek a termékeknek a gyanútlan fogyasztóival sikerült elhitetni, hogy az önértelmezés mágikus pillanatait élik át e dalszerűségek hallgatása közben, miközben valójában egy rosszhiszemű manipuláció áldozataivá válnak.

Szentmártoni János *Ballada hétköznapi díszletekkel* című, válogatott és új verseit tartalmazó kötetében két hosszú verset szentel e problémakör megjelenítésére. Egyik, a *Verseim elé*, a kötet beköszöntője, a másik, *A kérdező*, a kötet záró darabja. A beköszöntőben nyoma sincs a „jöttem a Gangesz partjairól” és a „szabad-e Dévénynél betörnöm” magabizásának. Kétely sorjázik kétely után: „A vers ma hallgat, mint akit összeverték, / szétrugdalt padok közt egy kietlen parkban. / (...) Mert ő az, akiért annyit kiabáltam, / (...) ő a holnapunk, és ezért sem értheti, / mért adtuk harminc ezüstért föld sarának. // A vers ma hallgat, mint kire senki se vár. / Átnéz a homályon, századokon átnéz” (*Verseim elé*). Az idézett sorok azt bizonyítják, a költő tisztában azzal, hogy az igazi vers elveszítette társadalmi, közösségi megbecsülését, de azzal is: transzcendentális képességét és erejét nem, hiszen „Átnéz a homályon, századokon átnéz.”

A kötetzáró vers, *A kérdező* a kétszáznegyven oldalnyi megrendítő magáneposz befejezéseként sem pendíti meg – még véletlenül sem – az elégedettség

egyetlen húrját. A refrénként ismétlődő kérdésre – „Hol van az ihlet mostanában?” – kérdések sorjáznak válaszul: „Olvasatlan könyvek porában? / A földre szegzett tekintetben? / (...) Százéves madárban: nagyanyámban? / (...) Keresztanyám daganatában? / (...) Az omlani kész szülői házban? / (...) Gerincem csigolyasorában?, / min nem találsz tiszta dallamot, / mert billentyűje elkopott? / (...) Miért csak a nyirkos föld sarában? / Mért a veszteség burjánzásában? / (...) Az elégetett percek havában / (...) igen, a konok pompeji örben, / aki elégett a képmezőben?, / elégett a mítosz mezején / (...) Lelőtt emlék csöndjébe zártan? / Vagy a szúpercegés-szóközökben?” Az eposzi veszteségletár így ér véget: „kifogytam alóla, mint a part, / a lábnomunkból kipergő homok.”

Nem bummal, csak nyüszítéssel, ahogyan azt mintegy fél évszázaddal előtt az angolszász szkepticizmus flegma belenyugvásával T. S. Eliot meggyezte, aki egyszerre szállt szembe a világvége-konceptiókkal és egyezett ki civilizációnk egyszer majd óhatatlanul bekövetkező pusztulásával.

Szentmártoni János már csupán a saját maga által újratereztett, szavakból épített emlékezetvilágától búcsúzik hasonló lemondással, minden teátrális pózt, még a világfájdalom őszinte keserűségét is megkerülve.

A válogatott versek az 1992-től 2010-ig terjedő időszak, mintegy tizennyolc év önkereső lírai bolyongásainak dokumentumait tartalmazzák. Erre az időszakra esik a szerző *Eleven csónak* című kritikagyűjteményének megjelenése is (Magyar Napló, 2004). Ennek a kötetnek az útra bocsátójában a következőket olvashatjuk: „Útinaplót általában hajókabinban, vonatfülkében, teveháton vagy hotelszoba félhomályában ír az ember. Igyekszik minél pontosabban visszaadni a hegyek vonalait, a folyók csobogását, az emberek szokásait. Én sem cselekedtem másként az elmúlt évek alatt – csak épp egy tapodtat sem mozdultam el íróasztalom mellől. Lélekben jártam meg idegen, s mégis ismerős földeket. Azért keltem útra, amiért mindannyian: a megismerés és a gazdagodás vágya hajtott, s az a leplezetlen kérdés, hogy mások világában vajon föllelhetem-e önmagam. (...) Mindvégig ugyanazokra a kérdésekre kerestem a választ: kik vagyunk, miként vagyunk képesek szembenézni az elmúlással, mit tudunk felmutatni a külvilág mára már véglegessé torzult romlottságával szemben, hogyan tölthetjük meg a lélek ürét, amit a nembeli ember rohamos pusztulása fölötti riadalom teremt.” Ez

a kritikaírói ars poetica így, egy évtized távolából olvasva mintha a válogatott versek megelőlegezett programját körvonalazná.

Szentmártoni János a költői világérzékelés két legfontosabb eszközének a látást és a képzeletet tartja. *A szem balladája* című versben mindkettőt megidézi. Nem valóságtól elrugaskodott nézet a képzeletet ötödik érzékként számon tartani, a közvélekedés is ismeri és számon tartja ezt a lehetőséget, ha valaki valamilyen távoli vagy jövőbeli eseményt megsejt anélkül, hogy annak bekövetkeztéről bármiféle reális értesülést szerzett volna, azt mondják: az ötödik érzéke segítette. Látás és látomás rokonságára a magyar nyelv logikája is rávilágít. „Sötét szobákban kuttatta titkát a fénynek; / (...) a szódás lovaskocsijára felkapaszkodva / szifonerdőn át nézett csattogó, vérmintás / ostort – nem tudta, az üveg torzít a képen, / vagy a könnyei / (...) A szemüveg semmit sem pontosít. / Köddé lehelt ablak, sötétlik benne a föld. / Miltoni éj lesz? / (...) Sötét szoba-szemben Isten, / egyedül, sámlin ülve, / lába rozsdás pléhlavórban ázik.” *A halálról* című vers ugyancsak a valóság és a képzelet közti határvonal megszűnése pillanatának gyermeki döbbenetéről számol be: „Hatévesen egy éjjel halk neszre riadtam. / (...) Lélegzett valaki. / (...) hideg papucsba bujtatva a lábam a Hang irányába / elindultam. / (...) A padlásról jött. / S ahogy félretoltam a kotlósként gubbasztó lábasokat / és óvatosan fellépdeltem a lépcsőn, egyre erősödött. / Drótok és összehányt antennák közt / valami tompán fehérlett. Közelebb mentem. / Egy angyal volt. / Szárnyai fennakadtak a csövek szürke erdejében. / Vérzett. A levegőt kapkodva vette. / (...) Szemében behavazott városokra láttam.”

A külső és a belső látás, mint két kamera egyszerre rögzítik és mutatják más-más látószögből annak a költői kalandozásnak az állomásait, amelyeknek kiindulópontja a csepeli szülői ház.

A Csepel-sziget északi csücske mitikus hely, egyesek szerint a történelmi haza mértani középpontja, de mindenképpen az Árpád-nemzetség honfoglalás kori szálláshelye. A történelemkönyvek mellékes adalékként megemlítik ugyan ezt a tény, Csepel azonban nem erről nevezetes mégsem: leginkább a vasgyártásról, a Weiss Manfréd-birodalomról, a későbbi Rákosi Mátyás Művekről, amely gyárváros ma kínai raktárüzletek, mindenféle kft-k, üresen kongó, betört ablakú üzemcsarnokok, rozsdamentők házgyári lakótelepekkel körülvett színtere. A múltat azonban nem

lehet végleg eltörölni, ott kísért ezer év múltán is a Dunáról örökösen fújó szélben, amelynek ősi üzenetét a gyárfüst idegen szaga sem tudta felülírni.

A történelmi távlat ihlete Szentmártoni Jánost is megérintette, fogva tartotta. Nem a honi magyar múlt, hanem – valószínűleg egyetemi tanulmányainak hatására – az európai eszmélés eredőpontját kereste verseiben. A honfoglaló Árpád vezér táborhelyén álló külvárosi szülői ház nyári konyháját ezért avatta Ulysses kabinjává az ifjú képzelet. A világ, önvilága birtokbavételének a mítoszkeresés volt vezérlő iránytűje: elsősorban a görög mitológia sors-hordozó hőseinek szemszögéből próbálja megérteni az őt körülrajzó megválaszolhatatlan kérdéseket. *A Madárjós* című kötet – amelynek már a címe is a görög forrásokra utal – ajánlásában Kalász Márton így ír erről: „Érdemes megfigyelnünk, tematikáról tematikára miképpen idézi, alkalmazza a görög mitológia tragikus, megrendítő példáit, szinte tartóoszlopoknak érezzük a jó ívű kötetanyagban ezeket a verseket.” A kötetben szám szerint kilenc vers épül teljes egészében görög mitológiai elemekre, de a versek többségében felbukkannak mítoszi utalások. Ulysses „szívében két pohár / bor visszfényeként egy percre / kialszik a tenger” – idézi Kalász Márton az *Ulysses* záró képét, amely úgy hangzik, mint egy figyelmeztetés. Figyelmeztetés a mítoszi és az esendő, egyedi sorsban rejlő titkok egymást kioltani képes interferenciájára. Az egyre jobban izolálódó individuuum már-már önkészttetései ellenére beteljesülő elkülönülési, elmagányosodási törekvéseinek mintha ugyanaz volna a forrása és a végpontja: lehetséges-e egyedül szembenézni az időtlenségig nyújtózkodó, a mítoszi távlatokba vesző világegészszel?

Több mint húsz éve, 1994-ben találkoztam először Szentmártoni János verseivel *A sivatag kupolája* című kötetben. Már akkor kitűnt költői pózoktól mentes, mégis a magyar irodalmi párbeszédbe jól beleilleszkedő, lényegkereső hanghordozásával pályatársai közül. Nem a tetszeni vágyás, hanem a hitelességre törekvés jellemezte verseit, mintha csak önmagának szánta volna őket, belső kétségei tisztázására, nem pedig a nyilvánosságnak.

Tizennégy éves volt, amikor – egy vele készült interjúban (Magyar Napló, 2005. május) így beszél költői indulásáról – az írás hajlama már tudatossá mélyült benne. Fölkereste hát Kárpáti Kamillt. Több oka is volt annak, miért éppen őt: egyrészt látott róla a televízióban egy filmet, másrészt kezébe került a

Kárpáti Kamill által szerkesztett Stádium egy száma. Harmadrészt – és ezt már én teszem hozzá – az sem lehetett mellékes, hogy a Stádium szerkesztősége a pezsztenterzsébeti Gaál Imre Galériában talált otthonra, amely éppen a Duna túlsópartján, Csepellel szemközt, alig néhány buszmegállónyira volt az ifjú költő otthonától.

Tizenhét éves volt, amikor első versei a Stádiumban megjelentek. Megnyílt előtte a lehetőség, és hirtelen fogékonyra vált az ifjú tehetségekre: „Egyenként fölkerestem – mondja a már említett interjúbán – a Stádium Kiadó vonzásába került fiatalokat, és megszerveztem a Stádium Fiatal Írók Körét. (...) Tehát 1994-ben hatodmagammal: Balázs Eszterrel, Bertalan Gergellyel, Kulicz Gáborral, Oravec Péterrel, Renczes Cecíliával debütáltam *A sivatag kupolája* című antológiában.”

„Talán egy nemzedék nevében is beszélhetnék” – írja költői születésére, az antológia hőskorára emlékezve a *Színhősök voltunk?* című hosszú versben, amely egy nemzedéki programhirdetés lehetőségének imitálásával indul, azonban hamarosan a nemzedéki önfelszámolás perbeszédévé válik, sokkal inkább az elkülönülés, semmint az összetartozás analízisévé: „Lassan ránk záródtak végleg / a padlásszobák, albérletek, nyári konyhák. / Istennel, ördöggel egyként paroláztunk, / de a köznapokkal nem akartunk szembenézni; / eszmék bútoráiból emeltünk barikádot, / s mindig orrunk előtt gördült el a 6-os villamos. / Bátrak voltunk, és hihetetlenül ostobák / – az árulás ízét azonban nem ismertük. / (...) Azóta nagyot fordult a világ. / S mi szertepörögtünk, / mint a pitypang leheletkönnyű ejtőernyősei.” Innen kezdve az elkülönülés impulzusait sorolja, közöttük egy átélt tragédia fényében a legelevenebbet: „Soha nem akartam magamba fecskendezni illúziókat, / nem lettem marihuána csikkvégen függő, / megkésett woodstocki forradalmár” – írja, de nem ideákkal számol le csupán. Egy antológiabeli pályatárs, Bertalan Gergely kábítószeres halálával kell szembenéznie: „Elhasznál *tűidben* lelked zakatol, / s szétrobban a túlradagolt félelem” (*Szőkevény*).

A nemzedéki összetartozás mentén a nemzedéki összetartásban is bízó ifjú költőnek meg kell tapasztalnia a széthullás szédületét, az önmagára utaltság fojtogató, végső soron mégis felszabadító keserűségét, a saját sorsával való szembenézés kikerülhetetlen kényszerét. Vissza kell térnie önvilága százféle ágazó líraregényének eredőpontjához. Ez pedig nem

más, mint a nyolcéves kori felemás árvaság bekövetkezésének pillanata. A vallomást a József Attilával kezdett perlekedés fakasztja fel: „Tán hallgatnom kellett volna *az anyai szóra?*: / bevágódni szörmók szeretője ferde Trabantjába, / és nem odafigyelni, mikor mellét fogdossák? / Vagy felriadni a zajra időben, és apám vállaira / ugrani, mikor vérben forgó szemmel hitvесе / fejére párnát szorít? / (...) Attila, nem panaszkodik? / Aki sokszor hajol sír fölé, nem panaszkodik” (*József Attilához*).

Az első ballada más szemszögből közelít ugyanerre a jelenetre: „Álmomban még élém lobban, lenge / a gyerekkor ajtaján felejtett függöny, / apám vércseppjei sötétlenek rajta – / huszonkét év se volt elég, hogy tisztára / mossza bennem az emlék ágnesasszonya. / Anyám tűzpiros körmei fakasztották / a gyöngyöket, ott ragadtak a gyerekkor / függönyén, mikor a gyilkost elengedte / a shakespeare-i téboly, kitisztult benne / az ég, s leszegett fejjel, zokogva / elindult letölteni méltó büntetését. / 'Bocsáss meg, bocsáss meg, bocsáss meg...' / – vonyította, mikor évekkel később / kivert kutyaként lerogyott elébem. / (...) – Hajthatatlan, nem tud nekem megbocsátani; / .../ amiért egyáltalán élni voltam képes.” „Mit kiálltam érte, miatta: / ráment az idegrendszerem, / az egészségem, a házasságom. / S most akar előmászni, / mikor már félig halott vagyok? / Ez volna hát a felnőttkor? / Ez a kétes feltámadás, / mely az apa koporsójából nyílik, / mint a semmi virága?” – áll az *Apám után* (2) című versben.

Az elárulás pillanatát idéző szavakat József Attila szelleme szakítja fel a költőből. A költői hagyományhoz való kötődés, a vele folytatott párbeszéd, vita, esetenként szakítás, az újraértelmezés, a folytathatóság lehetőségeinek keresése központi helyet foglal el ebben a költészetben. Ezek a problémák nem az elméleti elemzések semleges terepén zajlanak, a leváratlanabb hétköznapi helyzetekben bukkannak föl, és kényszerítik színvallásra a költőt. Jellemző példája ennek a problémakezelésnek a *Fekete Hold* című vers. Látszatra egy egyszerű zongora eladási és elszállítási története, de az olvasóban a zongora költői jellemzését olvasva egyre makacsabb lesz a gyanú, hogy Ady Endre fekete zongorájáról van itt szó, arról, amely a magyar irodalomban a költői deviancia jelképeként híresült el. Az ifjúkori költői egzaltáltságból való kijózanodásnak, a vele való fájdalmas, ugyanakkor óvatos derűt sugárzó leszámolásnak a krónikája a vers: „Volt nekem egy zongorám. / Morgó,

zörgő bálnateste / betöltötte szűk szobám. / Halottaim laktak benne.” A „volt nekem egy” profán felütés, egyrészt talán azért, hogy a benne rejlő öngúny megfelelő távolságtartásra intse az olvasót, másrészt, hogy ellenpontozza a strófa utolsó sorában kimondott fájdalmasan egyszerű mondatot. A vers ettől a hétköznapi szemérmességtől, amely az egész jelenet belengi, válik igazán drámaivá, s képes minden diszszonancia nélkül feloldódni a záró sorok sérülékeny idilljében. „Játszva füstös bárzenészként / hódítottam feleségem / – odáig volt: pergő mézként / ölelte át minden rémem. / (...) Üres helyén most gyerekágy. / Kellett a pénz, mit hazudjak. / Már kislányom a szerenád: / gazdag cseréje a sorsnak.” Ez a zongoraköltöztetési gesztus nyitja meg a családi versek sorát. A feleségéhez írt versek torokszorító őszinteséggel és érzelmi telítettséggel rajzolják meg az összetartozás és az elválás drámáját. Itt is kísért az őselmény, az apa árnya. A *Dráma* című szakító verset például így kezdi: „Apámnak is inkább a szerelmet kellett volna / megfojtania anyám helyett.”

A lányához írt versek, az Anna-versek e költészet ritka idilli – ha néha keserű idill is ez – pillanatait jelentik.

Ennek a szerteágazó versvilágnak minden zegzugát felderíteni, elemezni nem állt szándékomban, csupán a legfontosabb mozzanatokra, motívumokra próbáltam ráirányítani a figyelmet, azokra, amelyek engem is vezettek olvasás közben. Végezetül Szentmártoni János költészetének egy sajátosságára még ki kell térnem.

Miközben a költő legfőbb poétikai törekvése a lírai önmeghatározás, arra is figyel, hogy már-már regényszerű rendszerbe foglalja motívumait. Ezért sokszor újraírja, átértelmezi őket. A legfontosabb rendszerező vers talán a *Himnusz öröméért* című, amely a költő eddigi versvilágának térképeként is felfogható, csaknem az összes motívum, mozzanat fellelhető itt, amelyek szemléletét alakították, pályáját meghatározták. Ugyanakkor több is ez a vers költői leltárnál: egyetemes számvetés, a lírai emlékezet világtérképe, az egyedi sorsban leképzett teljesség, ahogyan Szentmártoni János egész költészete.

Simon de Vlieger: Holland hajók, 1650

LACKFI JÁNOS

Összhang

Minden, ami a testtel, a ruhával, az étellel kapcsolatos, minden, ami szerelmünk közös gyümölcseivel kapcsolatos, akiket annyit adtunk át kézből kézbe, hogy szinte szédítő játékká nőtte ki magát a dolog. Adom, kapd el, cipőt húzz rá, kabátba bújtasd, ennie, innia adj, véd a világ ellen, mutogasd neki a világot, hadd csodálja, veszélyes tárgyaktól tartsd távol, autó elé ne lépjen, fának ne ütközzön, pocsolyába ne hasaljon, kést ne fogjon kezébe, követ ne hajítson mások felé, gépek belsejébe ne nyúlkáljon, de ismerje meg a követ, fát, papírt, vasat, jeget, földet, növényt, mindent, ami megtapogatható, megszagolható, tönkre nem tehető, szájba nem vehető. Egyazon isteni lény két feje voltunk, kétarcú létező, mely egyazon igazságot, ugyanazt a tapasztalatot közvetíti a kisebb és tapasztalatlanabb lelkek felé. Egy ritmusra aludtunk, ébredtünk, osztottuk be időnket, egy lüktetésre nőttünk észrevétlenül felnőtté, mégpedig két külön emberré, és milyen fájdalmasan döbbsentünk rá évek múltán, hogy tévedés volt a másik arcát saját tükörképünknek, saját férfi vagy női változatunknak hinni, hogy a gondosan kiküzdött összhang, a futószalag mellett kiérlelt, összehangolt munka illúziója immár darabokra hullt, téged a kutyák, engem a foci tudott feldobni, érdekelni, két összeegyeztethetetlen szenvedély, hiszen kutyafoci nincsen, és mégis és mégse. Attól fogva két gondosan elkülönült lény adott le bátortalan füstjeleket, lépésről lépésre kellett közeledni egymáshoz, az elválasztó tüskés indákat vigyázva szétbogozni, míg megváltozott arcod megváltozott arcom közelébe nem ért. Azóta új

összhang van köztünk születőben.
Keressük egymást, de nem saját
magunkat akarjuk megtalálni benne.
Tapintjuk egymást, de nem csak
önmagunkat akarjuk simogatni
a másik bőre által. Hallgatjuk egymást,
de próbálunk nem csupán a magunk
gondolatának visszfényére vadászni
a másikéban. Határokat szabunk
gyermekeinknek, igyekszünk nem
elvárásokat diktálni egymásnak,
nem szerepekre idomítani a másikat,
egyazon istenség két arca lenni
újra, de most már tudva, tisztelve
azt, ami egymástól elválaszt.
Én gondolom, s te máris kimondod,
te gondolod, s én máris kimondom,
szinte automatikusan, e magzatokat
hol én hordom ki, hol te.
Munkafázisaink összehangolódnak,
mosom a tányért, már törülgeted is,
mosod a tányért, már törülgetem.
Kettős-egy ütemben magozzuk a meggyet,
barackot, szilvát, a párhuzamos mozdulatok
folyamatosan töltik meg a tálát. Teregetünk
ketten, és fura denevérek gyanánt sorra
csimpaszkodnak a ruhák fejjel lefelé.
Vágom a húst, te sózod, lisztbe forgatod,
vágod a húst, én sózom, lisztbe forgatom.
Minden, ami a testtel, a ruhával, az étellel
kapcsolatos, újra szédítő játékká
nőtte ki magát a dolog.

Rembrandt Harmenszoon van Rijn: Amor szappanbuborékkal, 1634

MAROSI GYULA
A birtok megszerzése

Miután feleségemmel összekerültünk, minden évben tettünk legalább egy-egy kirándulást Szentendrére és Nagymarosra. Született budapestiek vagyunk, sőt, a Nagykörút által határolt belső városrészben nőtünk fel, nevezetes helyeken, ő a Ráday, én a Király utcában, a magunk köreit járva jól megvoltunk a várossal, egyes részeit kimondottan szerettük, ismertük a csak bennszülöttek számára megnyíló helyeit, mégis, valamilyen vágyat éreztünk egy kisebb, áttekinthetőbb, nyugodtabb, tehát jobban birtokolható lakhely iránt.

Bizonyára közrejátszott ebben a menekülés-motívumokat is tartalmazó vágyban, hogy akkoriban, a hatvanas évek közepén érkezett el a nagy lakótelepek, a tízemeletes panel-monstrumok építésének ideje. Miután az ország és világ dolgai úgy alakultak, megkezdődhetett „a fejlett szocializmus alapjainak lerakása”, a sietős iparfejlesztés, amihez munkások kellettek: indokolt és szükségszerű volt a gyorsan kivitelezhető lakásépítés. Annál is inkább, mert a város addig még a világháborúban szétbombázott, elvesztett lakásállományát sem pótolta, egymás nyakán élő társbérletekben, üzlet- és pincehelyiségekben laktak családok. A gyorsan emelkedő panelmonstrumokba aztán özönlenni kezdett az ország minden részéből a mindenféle népség, a reménytelennek érzett vidéki lét, az elvtársi kiskirályok elől menekülők, a kitalált, a kalandorlelkűek. Jöttek, hogy napi nyolcórás munkaidővel ipari munkások lehessenek, a vékony borítékban, de biztosan megkapott bérért, hogy a panelfürdőszobákban lemoshassák magukról a disznószagot. Jöttek, hogy amikor csak kedvük szotyyan, mehessenek moziba, bámulhassák a kirakatokat, még szomszédjaik számára is idegenek maradhassanak. A körutakon hömpölyögni kezdett a még nem városlakáshoz szokott, idegen tömeg, alig lehetett felférni a járművekre, hosszas sorban állásokkal lehetett az üzletekben vásárolni bármit is, hozzá kellett szokni a lökdösődésekhez, a hangoskodáshoz. A hirtelen szűknek bizonyult utakon egyre nagyobb számban jelentek meg a kétütemű, kékes olajfüstöt okádó szocialista gépkocsicsodák, állandósult a zaj és a mocskok: a Duna hajdani gyöngyszeme akkortájt kezdte

elveszíteni polgári küllemét és lelkiületét, kezdett átalakulni a gulyáskommunizmus kotyvalékszagú, katikus közel-ázsiai világvárosává.

Azért jártunk épp ebbe a két kisvárosba, mert mindkettő egy óra alatt elérhető vonattal, illetve HÉV-vel: mentünk volna távolabb, az ország más kedves kisvárosaiba is, de pályakezdők, lakáshitel-törlesztők lévén drága lett volna a vonatjegy – aztán a fél napi vonatozások után, hogy lássunk is valamit, meg kellett volna szállnunk –, a szálláshely pedig megfizethetetlen. Szentendrét fekvése, épületei, utcáinak történelmi mélységeket árasztó hangulatai, az ortodoxia cseppnyi idegenségérzetet sugárzó jelenléte tette vonzóvá; Nagymarost, bár sajátos jellegű, szerethetően hangulatos városka, mindent felülmúlóan a szinte minden pontjáról kitarulkozó, páratlan panoráma. És mindkettőben vonzó, úgy mondtuk: békebeli hangulata. Egyikük sem szenvedett a világháborúban olyan gyilkos sérüléseket, mint Budapest, úgy éreztük, száz évvel ezelőtt is úgy nézhetek ki, mint ahogy akkor láttuk őket, s talán majd száz év múlva is úgy néznek ki – ezt neveztük békebeliségnek. És szerettük lakóik – a budapestiekhez képest mindenképp – nyugalalmát, valami vidékies derűjét, barátságosságát.

Talán azért is hozzájuk mentünk, mert mindkettő a Duna partján fekszik, így egy füst alatt meglátogathattuk kedves folyónkat, s hogy kirándulásainkat nagyrészt nyáridőben tettük, megmártózhattunk a vízében – amit Budapesten bajosan lehet –, de akármi-kor is, legalább lábbelinket levéve beletocsoghattunk.

Addigra Budapesten helyrehozták, főként a Nagykörúton és kapcsolt részein az '56-os forradalomban keletkezett sérüléseket, mondhatni, sietősen kiglancolták, mert csak az utcafronti, látható rombolásokat tüntették el. Nyilván, hogy mielőbb feledtessék az ellenforradalmi fegyveres bandák leverésére behívott dicsőséges Vörös Hadsereg tankadosztályainak tevékenységét, melynek révén páncéltörő gránáttal lőttek minden ablakra, ahol mozgást észleltek vagy sejtettek, aknavetők bevetésével emeletsorokat szakítottak rommá – de a mellékutcákban még mindig láthatók voltak a nagyrészt Budapest világháborús ostromakor keletkezett sérülések. Golyók ütötte kerek, bombarepeszek sugaras alakú becsapódásai az épületek falán, ideiglenes összebarkácsolt tetőszerkezetek, és telitalálatot kapott, pincegödrukbe rogyott házak deszkakerítéssel takart romjai is. A szocializmus építkezési láza termelőüzemek és panelvárosrészek létrehozásán túl alig terjedt ki másra. Nagyjából rendbe

hozták azokat a helyeket, ahol a papok, illetve akkor már az elvtársak táncoltak, de mindenre ráragadt a szocializmus gazdátlanágának és nemtörődömségének koszos nyoma. Még a Budapestet sajátossá tévő, a kiegyezés utáni időktől kezdve épült, többféle stílusú középületeket, pompás palotákat is hagyták csendben leromlani, már csak az értő szem fedezhette fel nagyszerűségüket – igaz, ezeket nem lehetett a szocialista brigádok munkaversenyében megújítani, mint a panelmonstrumokat, és főleg tucatszám, lassan már elfelejtett szakma mesterére is szükség lett volna. Még az Országház épülete is szétporladt köveivel foghíjas arcát nézhette a Duna tükreben. Meg felállványozott tornyait. Meg a kupolája csúcsára hágott vörös csillagot. Fiala korunk Budapestjét nem lehetett fenntartások nélkül rajongva szeretni.

Úgy tíz év után kezdtünk elmaradozni Szentendréről. Sajátos hangulata, de bizonyára Budapesthez való közelsége miatt is egyre több festő, szobrász, keramikus telepedett meg itt, akik aztán találkozókat, kiállításokat rendeztek – s mivel azokban a diktatórikus időkben még ők, és nem a szabadság szülte senkicelebek számítottak hírességeknek, egyre több érdeklődő jelent meg. Szentendre felkapott hely lett, külföldi turistáknak is mutogatott hely. Az idelátogatók – hétvégeken tömeg – kiszolgálására szinte minden ház földszintjére éttermek, sörözők, peccenyésütők, cukrászatok, emléktárgy-mütyüröket árusító üzletek költöztek be, hasonló célzattal mindenféle bódék keletkeztek a parti részeken, ezzel – legalábbis számunkra – elvesztette ártatlanságát, addig vonzó békebeliségét.

Lehet, hogy meg is sértődtünk rá. Tudatunk alatti gyermeki duzzogással: mi is szívesen költöztünk volna ide. A vállalati rabszolgamunka helyett valamilyen szabadfoglalkozásból megélni: ez lett volna a mennyországi állapot. Erről a realitások szorításában egy-egy elpötytyentett félmondatnál többet sosem beszéltünk.

Maradt Nagymaros, pontosabban a Dunakanyar és a Börzsöny. Sőt: el is uralgott. Hozzájárult ehhez, hogy apám szinte minden más szerethetőséget észre sem vevő szerelme e táj iránt gyerekkorom csaknem minden maradandó élményét idekötötte. És én meg akartam mutatni feleségemnek, melyik partszakaszon történt ez, melyik elhagyott kőfejtőben történt az, hol másztunk be a kerítésen, hogy ússzunk egyet a királyréti tóban, hol állt Lukácsék háza Szokolyán, ahol kopaszra nyírva, szinte egy szál fekete klottgatyában töltöttem néhány kisiskolás kori nyaramat, s mivel

ő szívesen jött és hallgatta történeteimet, egy idő után úgy éreztük, mintha gyermekkorunkat is együtt töltöttük volna. Erősítette ezt az érzést az ő kíváncsisága által hozzáadott többlet: együtt mentünk lelkesen, két kamaszgyerek, megnézni a nagybörzsönyi Árpád-kori templomot, vadkempingeztünk a Szentendrei-sziget csúcsán, nem beszélve a kora nyártól késő ősziig felkereshető pompás gombalelőhelyek kikerűzéséről.

Idővel már nem is számított kirándulásnak oda menni. Lett egy szabad napunk, szépen sütött a Nap: kaptuk magunkat, és mentünk. Úgy, mintha a Városligetbe vagy a Hűvösvölgybe mentünk volna. Mára a két hely, Budapest és a Dunakanyar összenőtt tudatunkban. Mintha a kismarosi Patak étterem mondjuk Zuglóban lenne, a nagymarosi Duna strand a Dagály alatt, a zebegényi templom valahol a Városmajorban, Szentendre főutcája a Tabánban, a Visegrádi Fellegvár a budavári épületegyüttes része. A két helyszín közötti távolság nem túl nagy, lefutása nem kíván hosszú, kimerítő, elidegenítő utazást, de még ezt a rövid távot is összerántja a Duna. Mint hozzátartozó tulajdont, összefűzi őket. Ha szülőföldünkre vagy tágabb otthonunkra gondolunk, ez a konglomerátum jelenik meg tudatunkban.

Egyszer csak, úgy a nyolcvanas évek közepén lett pénzünk. Jaj: tudom, sokak számára ellenszenves mondat ez. A demokratikus berendezkedéssel kialakult és egymásba gabalyodott, úgynevezett politikai elitünk mindent megtett azért, hogy undort váltsanak ki az efféle bejelentések. Mentségünkre legyen mondván, nem valami aljas módon, magatehetetlen öregek kirablásával vagy trükkös elvtársi spontán privatizációval szereztük. Elmúltunk negyvenévesek, addig józan beosztással éltünk, törlesztettük hiteleinket, fiunk szinte már felnőtt, valamennyicskét lépegettünk a fizetési számléltérn, szóval: összejöttek a dolgaink. További mentségünk: azért nem olyan sok. Annyi semmiképp, hogy az addiginál valamivel magasabb anyagi színvonalon, kényelmesebb és távlatosabb körülmények közé rendezzük át az éltünket, annyi meg pláne nem, hogy szilárd anyagi háttér birtokában kiszállhassunk a mindennapok sokszor üresen pörgő mókuskerekéből, de annyi azért igen, hogy valamit kezdjünk vele. Komolyan meg kellett fontolni, mire költünk. Mert tisztában voltunk azzal is, hogy amikor egy köteg ropogós ezerforintos asztalra számolására kerül sor: nos, ilyen élményünk a továbbiakban nem sok lesz.

Magától értetendőnek tűnt, hogy pénzecskénkkel a legtöbb nehéz sóhajt kiváltó okot számoljuk fel. Egy kétszobás lakásban éltünk hárman, ez elfogadható állapot – lehetett volna, ha fejemben nem valami bogárral születek, amely aztán zizegésével arra kényszerít, hogy szövegeket írjak le egy papírra. Például azt nem tehettem meg, hogy éjszaka csapdossam az írógépet, vagy valami zugot kisajátítva letiltsak magam körül minden mozgást, beszédet. Komoly egyeztetésekkel sikerült elérni, hogy időnként keletkezzen egy-egy félnapom, ami nagyjából arra volt elegendő, hogy a bogár szavakká még nem artikulálódott zizegését hallgatva, bambán meredjek magam elé. De ezek a terméketlen félnapok mégis megnyugtattak: működik a dolog – azaz működhetne, semmi baj: majd egyszer, nyugi. Az írói állapot nem viseli el a mindennapok zajongását, rendezetlen véletlenszerűségeit, pitiáner követeléseit, valamiféle kiszakadás, alászállás a szorongató idő megszűnésének mélységeibe. Olykor még a fizikai lét napi követelményeinek elhanyagolása is. Leginkább az óriáskigyók azon állapotához hasonlatos, amikor benyelve egy óriási zsákmányt, valami biztonságos, csendes zugban, hónapokig szinte mocsanatlan csak emészt. Az írás az egyik legmagányosabb foglalkozás, csak az vágjon bele, aki bírja, sőt igényli a magányt. Aki képes az állandóan ágaskodó, szerepeket eljátszani vágyó énjét egy lesajnáló mosollyal a sarokba küldeni. Mindez nagyjából még az íróiparosokra is vonatkozik, az állandó közszerepléshez szükséges, akár nyomtatott formában is megjelenhető szövegek előállítóira alig. Az akkori helyzetben a bogár által provokált időnként feltámadó írhatnékom – nem mondom, hogy „ihlet”, mert kinevetnek – keltette feszültséget általában annak goromba ledorongolásával oldottam meg.

Tehát: magától értetődően elcseréljük egy félszobával nagyobbra a lakást. És akkor az a kisszoba lesz az enyém – az lesz a „műhelyem”. Jaj, Istenem, mennyire tudtam utálni az ifjúságom korabeli jeles írókat, akik, mondjuk egy laza televíziós beszélgetés keretében bemutatták „műhelyüket” – legtöbbször egy kertes budai villában, vagy egy Balaton-felvidéki nyaralóban. Vagy mindkettőben – lásd: „téli műhely” és „nyári műhely”. Tehették, mert a szocialista kultúrpolitika maszatos világában olyan okosak voltak, mint az okos lány: ott is voltak, meg nem is, adtak is ajándékot, meg nem is.

Viszont: mint azt egy életbölcsölettel gazdagon megáldott barátnőnk megállapította, Pengő Gyöngyi

született zöldujjú lány, ami azt jelenti, hogy az efféle, főként nőnemű egyedek számára életszükséglet a muskátlidugványozás, leándervessző-hajtatás, saját kezűleg ültetett cukorborsó és földieper szedegetése, valamint vadgombák utáni vadászat. A diagnózis helyességét igazolták a budapesti lakás keskeny párkányán sorakozó virágcserepek, valamint a nagy kerteszetek tavasszal és ősszel megjelenő katalógusainak aprólékos, hetekig tartó tanulmányozása. Valamint az is – észleléséhez nem kell szaktudás –, hogy a növények megérik a zöld ujjak érintését, hálából gyorsabban nőnek, és őrzöngve virágzanak. A zöldujjú lények általában derűsek, szelídek, képesek saját érdekeiken is felülemelkedni, ám, ha huzamosan megfosztják őket küldetésük teljesítésének lehetőségétől, hiánybetegségek jelei kezdenek megjelenni rajtuk, és ezek kezelése hosszadalmas, eredménye kétes kimenetelű. A diagnózis eme részének helyességét mindaddig – Istennek hála – csak nüánsnyi felvillanások igazolták. Nevezett esetben a helyzetet súlyosbította, hogy nagykis lány korától kezdve a nyári iskolaszünetekben nagymamája kertjében alkalma volt hivatását gyakorolni. De ne kenjünk mindent az asszonyokra: én is szívesen elbabráltam volna gyümölcsfáimmal, ahogy apám tette idősebb korában. De egy mélyebb, talán furcsa vágy is bugyorgott bennem: úgy éreztem, szülőföldem ezen felső fertályában, a lelki birtoklás mellett lennie kell valamennyi tulajdonomnak, hogy szülőföldemnek nevezhessem. Birtokolnom kell, akár csak egy talpalatnyi területet, hét göcsörtös szilvafát, valamit, hogy joggal odatartozónak érezhessem magam. Igazából nem is furcsa, inkább genetikusan örökölt tapasztalat: „Haza csak ott van, ahol jog is van” – haza csak ott van, ahol tulajdon is van.

Tehát: mindig is tudtuk, ha egyszer netán lesz pénzünk, azon egy darabka, kertészkedésre alkalmas földet fogunk vásárolni. A nagyobb lakás iránti igényt, nyomós érvekkel alátámasztva a józan polgári megfontolás terjesztette elő, de az álmodozó és birtokló vágyak erőszakos kétharmada lesöpörte a napirendről.

Nem tartozik a történethez, de a teljesség kedvéért el kell mondanom: életbölcsölettel gazdagon megáldott barátnőnk, jó negyedszázad múltán – mialatt hazánk és polgárai visszanyerték szabadságukat – kiegészítő gondolatsort csatolt a zöldujjúságról tartott eszmefuttatásához. Úgy vélte, sajnálatos módon, katasztrofális mértékben lecsökkent előfordulási arányuk. Mivel előítélet nélkül, szinte tudományos szenttelen-

séggel igyekezett kikutatni az okát, esélyt kellett adnia rá, hogy ennek akár evolúciós okai is lehetnek: a valami mesterséges csinálmányvilágban élő emberiség egyre közömbösebb és idegenebb a természet és mindenféle természetesség iránt. De inkább a társadalmi értékrend változását vélte döntőnek: az ajándékba kapott szuverenitáshoz kapcsolt, úgynevezett liberális posztmodernség drog-, szilikon-, graffiti- és tetováláskultúrájának agresszivitása nyomja el a zöldujjúság iránti született hajlamokat. Könnyen megteheti: a zöldujjúság megéléséhez némi tudásanyag megszerzésére van szükség, sanyarú kudarcok tanulságaira, de legfőképp derékroppantó hajlógatásra, görnyedésre, cipekedésre, ami bizony fárasztó, míg a trendinek nevezett léthelyzet kialakításához elegendő némi majomkodó utánzási képesség.

Hogy hol óhajtjuk megszerezni a kertészkedésre és önbecsülésünk növelésére alkalmas ingatlant, egy pillanatig sem volt vitás. Apróhirdetéseket kezdtünk böngészni, telefonálgattunk. Hamar kiderült, hogy valamire valónak hitt pénzünk egy, a városhoz közeli, félig-meddig közművesített üres telek megvásárlására sem elegendő. Lehet, hogy így jártunk volna, ha valamivel nagyobb lakás vásárlása mellett döntünk. De nem zuhantunk letargiába, egy újfajta játékot kezdtünk játszani: immár nemcsak kedvtelésből járjuk a környéket, hanem eladó telket keresünk.

Kitartásunk jutalmaként, úgy a nyár vége felé, egyszer csak megtörtént a csoda: egy bánatos hangú öreg hang olyan összeget mondott a telefonba, amit ki tudtunk volna fizetni.

– Érdekel a dolog – mondtam reszkető hangon –, szeretnénk megnézni.

Az öreg zavarba jött: ő sajnos nem tud eljönni velünk megmutatni, mert öt éve az egyik lába, most meg a másik is, de majd felhívja a lányát... Valamikor, ha majd ráér... Adjuk meg a telefonszámunkat... Úgy éreztem, mismásolja a dolgot, talán igazából nem is akarja eladni.

– Mondja meg, merre van. Eléggé ismerjük a környéket.

– Hát... ööö... a köböl völgyi részen... tudja, merre van?

– Hát persze!

Adott még néhány támpontot: az út négyötöd, a völgy már emelkedő részén üres, szántott terület, egy előregedett málnás volt benne... alsó részén, az út mellett van egy „Eladó” feliratú fatábla, az ő telefonszámával...

– Megtaláljuk! – Amikor az ember bennfentest játszik, olyankor a leginkább felületes.

Vasárnap fel-alá járkáltunk a Köböl völgyben, de nem találtunk a leírásnak megfelelő területet. Újabb telefon: mint kiderült, a Köböl völgyhöz tartozik ugyan, de már a Nagy-Hentz oldalában, a vasúti átjárónál nyíló úton kell elindulni, és „az utolsó ház mögötti kanyarban”. Ha ezt nem mondta volna, másodjára meg is találjuk: ott mentünk el mellette. Ugyanis, mióta az öreg arra járt a rossz lábával, két faházat is építettek az út mentén. Újabb pontosító telefon, és harmadszorra megtaláltuk.

De így volt szép kerek: három a magyar igazság. A harmadik, a legkisebb gyerek nyeri el a királylány kezét.

„Eladó” feliratú fatábla persze sehol: elvitte a víz, a földbe taposta egy erdészeti traktor, kitérta a vadisznó. De minden más egyezett: hosszú, fátlan, valamikor felszántott terület. Ám: az eke által fejre állított, elfásodott, öreg málnatőkék valamilyen megújuló ifjúság reményében új vesszőket eresztettek, hosszúakat, vékonyakat, semmirekellőket, csak tüskéikkel emlékeztettek a termő hajtásokra. Közöttük megtelepült a szederinda, acat, bogáncs, takácsmácsonya, ördögsekér, már derékig értek a galagonya- és kőkenyemagocok, kétméteresre nőttek a szétvágott gyökerekből sarjadó akácvesszők, szóval jelen volt mindenki, akinek tüskéje van, szúrni, tépni, harapni tud. A terület közepe táján, kis mélyedésben mintha valaha út vezetett volna felfelé, itt nyomakodtunk előre: az öregúr említette, hogy ő még két egymás mellett fekvő csík-telket vett – a helyiek az örökösödési rend szerint hosszában osztották meg a területeket, így aztán alig tíz méter széles, de akár kétszáz méter hosszú csíkok keletkeztek. Úgy gondoltuk, az összeosztás ellenére még mindig észlelhető a valahai telekhatár, kevésbé nőtte be a szörnynövényzet, de később megtudtuk, hogy a hegyből lejáró vadak, disznók, őzek, szarvasok tapossák ki ezt a csapást. A nem túl meredek, de határozott lejtőn, a dzsungel által megtartott párában hamar izzadni kezdtünk: az étvágygerjesztő szagot megérezve csapatostul vetették ránk magukat a szúnyogok, apró kízólegyek. Aztán jöttek a böglyök meg a darazsak. Egymásra néztünk: folytassuk-e az utat? Nem, nem, a fenének se kell ez a terület, még viccnek is rossz, de ha már itt vagyunk, járjunk a végére. Időnként vaddisznótúrásokat találtunk, némelyikbe belefért volna egy fürdőkád, és szinte minden lépésünknel egerek, pockok

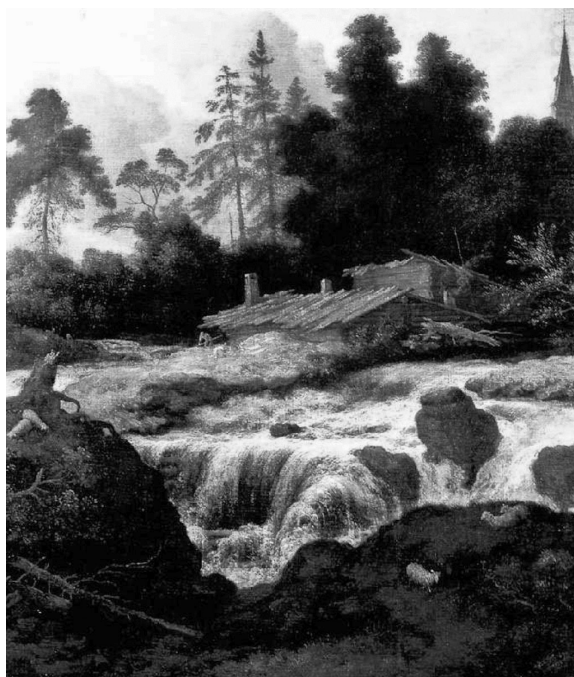
ugráltak szanaszét. Találkoztunk egy jó másfél méternyi hosszú erdei siklóval, közepe táján szalámi vastagságúra dagadt, jól bezabálhatott a pockokból, egyáltalán nem igyekezett előlünk eliszkolni, mi vártuk meg, míg ráérősen eltekeredik az utunkból. Az öregúr azt mondta, hogy a telek felső végén drótkerítés van: egyszer csak belebotlottunk egy földre tiport, a gonosz növényzet hátán kapaszkodó, rozsdás gubancba: tehát ez a felső vég – még annál is régebben járhatott itt bicegő lábával az öregúr. Kuncogó, torz pofákat vágtunk egymásnak: mi-csoda egy ostoba kaland!

Aztán megfordultunk, és lenéztünk a tájra. Sokat jártuk a Nagymaros feletti dombokat, a tetőkön lévő kilátókat, tudtuk, mit fogunk látni: a kettős Dunakanyar alsó harmadát, a gyönyörű, valamely részén mindig csillogó vizet, a túlparton álló Salamon-tornyot, felette a csúcson a várat, mellette a Várhegy testvérét, a Nagy-villámot aprónak tűnő kilátótornyával, a Kisvillám bagolyszemeit, amint rácso-dálkozik a szigetcsúcsra,

Oroszi két templomának tornyát, és a már messze, de vastagon meghúzott vonalként Verőce magas partfalait, felette a Naszály megbontott mészkővonulatát. Lenéztünk a tájra, és elállt a lélegzetünk. Éppen megfelelő magasságban álltunk, hogy kinyíljon előttünk, de nem olyan magasán, mint a csúcsokon, ahonnan már kissé makettszerű. A Duna és az ég kékje keretezte igen hosszú vásznon semmi ismeretlen, váratlan újdonság nem mutatkozott, de valahogy minden, egymást erősítve a helyére került, páratlan harmóniába rendeződött. Olyasmi történt, ami mondjuk egy festővel eshet meg: száz vázlatot készít valamiről, s bár egyiket sem szórja el, hümmögve beleteszi egy mappába, de aztán készít egy százegyediket is, és akkor felkiált: „megvan, ez az”, és akkor kapja a vásznat és a festéket, bevadulva dolgozni kezd, és hajnalra elkészül a remekmű.

Laposan suhanó pillantásokat vetettünk egymásra, egyikünk se merte kimondani az első szót. Azt a szót, amely így vagy úgy, hosszú időre befolyásolja

sorsunkat. Igen, az idevezető út alighanem egy árok nyomvonalán valahai szekerezők által kitaposott földút: esős időben alig, vagy csak kínlódva járható. Nincs vezetékes víz, és mint azt addigra megtudtunk, nem is lesz soha: a városi vízmű ilyen magasra már nem tudja felnyomni – hogyan lehet kertészkedni víz nélkül? Villany sincs – nem baj, a petróleumlámpa fénye hangulatos –, de azért nagy melegben egy hűtőszekrény... De hát nem a komfortért jövünk. Meztelen

Allaert van Everdingen: Tájkép vízeséssel, 1650

lábszárainkon vérző csíkok, zoknink szárán koldustetű kolóniák. A horgas magok szededegetése és persze a szúnyogok csattintgatása adott annyi feladatot, hogy halasztást nyerhessen a végső szó kimondása. Egyszer csak, szinte egyszerre, elneveltük magunkat: igen! Kell ez a darab föld.

Néha elkövethet az ember előre megfontolt ostobaságot. Kivételes és kivételezett embereknek kezdtük érezni magunkat: csak ilyenek képesek rá, hogy két évtizedes kemény munkájuk gyümölcsét egy könnyed mozdulattal, egy hirtelen

szeszélyért a bizonytalanba dobják. Talán azért is maradt meg bennem ez az átfutó érzület, mert ritkán adta meg a sors, hogy kunkoraiban kivételezett személynek tudhassam magam. Közben éreztem a csontjaimban, mint macska az esőt, hogy ennek a döntésnek, a meghatározott pénzösszeg leperkálásán túl, még néhányszor megfizetjük az árát. Ha elhajítjuk, és már repül a nehéz kő, ki tudja, hol áll meg?

Még azon vasárnap este – talán, hogy aludva rá egyet, mi meg nem gondoljuk magunkat – felhívtuk az öregurat: megtaláltuk, szeretnénk megvenni. „Értem” – mondta, majd hosszan hallgatott, nem siettettem: ez is alighanem a gyanított mismásolás része volt. Egy sóhaj után: „akkor... legyünk túl rajta”. Azt mondta, ha megbízunk benne – hogy a fenébe ne, már háromszor is beszélünk telefonon! –, ő megírja az adásvételi szerződést, jó néhány illet elkészített már. Bediktáltuk az adatainkat, és megbeszéltünk egy szerda délutáni találkozót, rozzant lábaira való tekintettel az ő lakásán.

Már meg nem mondom, hová, a város addig még nem járt részére mentünk, csak arra emlékszem, hogy a szűk utcában magas lépcsős, rozzant, egyvágányú villamos járt: a háztömböt megkerülve fordult vissza, és ment egy még kijebb eső külvárosba. Megszoktuk a lerobbant pesti bérházak látványát, de az öregúrékéhoz hasonlóval még nem találkoztunk: kívülről ugyan kopottan, csorba gipszstukkóival még mutatott valahogy, de belépve a kapun, mintha egy kiszáradt erdőbe léptünk volna. Minden fel volt állványozva, a kapualj, a függőfolyosók, a lépcsőház – úgy éreztük, amíg mentünk fel a második emeletre, hogy mozognak alattunk a lépcsőfokok.

Az öregúr nyitott ajtót – nem is volt olyan öreg, mint a hangja után ítélem. Még talán hatvan se. Vézna, alacsony, gyermekre emlékeztető test, de rajta egy jellegzetes, pompás fej: mintha a harmincas évek mozivásznáról lépett volna elő. A sötét előszoba is sugallta: fekete-fehér filmben szigorú atyát játszik, másfél órán át keményen küzd dzsentris allűrökkel megvert, könnyelmű fiával. Az ajtót becsukva, riglivel rögzítve, azon melegében bemutatkozott – mi is neki –, és neve után közölte: ő a tulajdonos. Ez nyilvánvalónak tűnt, nem tudtuk, miért kellett közölnie. Talán a lelke kívánta kimondani, hogy jelenleg és az elkövetkező fél órában még ő a tulajdonos? Kissé tán bicegősen járt, de fürgén.

A nagyszoba meglepően tágas, még úgy is, hogy dagályos, sötét bútorokat zsúfoltak bele. A faragott lábú kerek asztal körül azonos stílusú két szék és két fotel, ezek is sötét kárpittal, hátukon kerek csipketerítővel. Enyhe öregszag.

Az egyik karosszékekben terebélyes asszonyság, kedves szomszédasszony, aki vállalta az egyik aláíró tanú szerepét. Tanúnéni ünnepélyessé tette az aktust: fekete kosztümöt, fodros nyakú fehér blúzt viselt, finom aranyláncot, s vagy féltucatnyi gyűrűt az ujjain. Üdvözöltük, bemutatkoztunk neki, nem állt fel – nem is vártuk –, egy szót se szólt, csak hümmögött, kézfogása erőtlen volt, mozdulata kissé leereszkedő.

Tulajúr nem udvariaskodott, nem mondta, hogy foglaljunk helyet, csak letette a kerek asztalra a megírt szerződést. Leültünk, és megkezdtük a tanulmányozást. Régi karakterű, nem is a magyar ábécé igényelte betűkkel rendelkező írógéppel készült, a legkisebb sorközzel: így is két oldal. Tulajúr még a mainál is kacifántosabb, talán még a világháború előtt használt jogi nyelvezetet alkalmazta, aprólékosan benne volt

minden adat – a telekre vonatkozókon túl anyáink leánykori neve, személyi számaink, még az is, ő kitől vette: egy nagymarosi illetőségű embertől. Indigózott négy példányban készültek – nekünk, neki, a helyi Tanácsnak, a Járási Földhivatalnak – a másolatok vékony hártypapíron: ember legyen a talpán, aki majd a negyedik példányt kisilabizálja.

Az irat felénél járhattunk az olvasásban, amikor belépett egy – a háziasszony és a másik tanú szerepét betöltő – hölgy, mint később kiderült, a Tulajúr nővére. Olyan suhanva jött, hogy csak a magával hozott tálcán lévő kávécsészék csörrenésére vettük észre. „Parancsoljanak”, mondta szinte suttogva, és szinte bocsánatot kérő mozdulattal helyezte az asztalra a csészéket. Jólnevelt úrifíúként megkérdeztem, rágyújthatunk-e, mert a kávéhoz nekünk hozzátartozik egy cigaretta, mire Tulajúr olyan élénken tiltakozott, mintha arra kértem volna, tartsa elém az arcát, mert pofon szeretném vágni, kétszer. Akkor köszönjük, nem kérünk, különben is már kávéztunk otthon. Végül is csak Tanúnéni vette el a csészéjét, hozzá a tálcán lévő gyári kekszéből kettőt – öntudattal fogyasztott, mert ez neki járt mint honorárium.

Aláírtuk a papírokat, és átnyújtottam Tulajúrnak a pénzt. Úgy emlékszem, akkoriban az ezerforintosok voltak a legnagyobb címletek – egy vékonyka köteget. Tulajúr megfontoltan, egyenként az asztalra téve számolta meg, mindegyiket kissé megcsúsztatva az ujjai közt, hogy még véletlenül se tapadhasson össze kettő. Tanúnéni felfüggesztette a kekszrágcsálást, Tulajúr minden egyes ezerforintost szállító kézmozdulatát apró biccentéssel hitelesítette. Tapasztalatból mindnyájan tudjuk, hogy a pénz birtoklása megváltoztatja az embereket – de hogy ennyire gyorsan, az meglepő volt. A köteg végére érve Tulajúr biccentett, azt mondta: „Stimmt”, és hirtelen beszédessé lett. Nem hitte volna, hogy ebben az évben még sikerül eladnia, mondta, vagy tucatszor adott fel apróhirdetést, de komoly vevő nem akadt – naná! az olyan bolondok, mint mi, nem futkosnak minden utcáskoron –, majd csak tavasszal hirdette volna meg újra, de végül is nem baj, hogy így esett, kell a pénz, a lánya válik, valamiféle lakhatáshoz kell segítenie. Amikor megvette ezt a telket – és talán úgy érezte, elintézve a dolgot, menni készülünk, megengedte, hogy rágyújtunk: a dohányzás igen káros szenvedély az egészségre nézve, de egye fene, majd szellőztet egy nagyot: rágyújtottunk hát, és megittuk a már kihűlt kávé – úgy gondolta, majd egy gyönyörű gyümöl-

csöskertet varázsol ide – „varázsol”: ezt a szót használta, mire belül elmosolyogtam magam. És az volt az álma, hogy ebben a gyönyörű kertben majd kézen fogva sétálgat az unokáival. De hát... ugye a lába... Unokái sem lettek, és most, hogy válik a lánya, valószínűleg nem is lesznek.

Nekünk nem voltak ilyen határozott, távlatos terveink, de jóval később, vagy nyolc évre rá eszembe jutott a Tulajúr. Az elvadult területre, négyzetméterenként kipucolva, gyümölcsfákat ültettem, különösebb tervezés nélkül mindenfélét – majd így is ad a Jóisten, ha akar –, tulajdonképpen egy gyümölcsöskertet varázsoltam. Jaj, ki gondolta volna, hogy a „varázslás” ennyire kimerítő és derékroppantó tud lenni! Még szőlőt is telepítettem, több fajtát, bár semmiféle tudásom nem volt a szőlő kezelését illetően, úgy gondoltam, majd okos kézikönyvekből kiolvasom a tenni-valókat – hát egy nyavalyát! Szóval: úgy nyolc évvel később szüretelhettem némi termést, és akkor jutott eszembe a Tulajúr. Egy „Kozma Pálné” elnevezésű fajtát is ültettem, egyrészt, mert azt írta az ismertető, hogy koraérésű, muskotályos ízű – mindkettő vonzó tulajdonság –, de jobbrészt azért, mert úgy gondoltam, hogy egy olyan szőlőnemesítő, aki nagyvonalúan feleségéről nevezi el alkotását, de úgy, hogy a saját nevét is megörökítse, van olyan agyafúrt ember, hogy valami különleges finomságot legyen képes létrehozni. Szóval: nyolc évvel később, Kozma Pálné termőre fordult, és úgy augusztus végén három fűrtöcskét adott. Egyiket, a legkisebbet felvittem az ebédlőasztalhoz, és Sisának adtam. Sisa akkor két és fél éves volt – „kis gyümölcssevő denevérnek” neveztük olykor, mert minden igazán finom gyümölcsöt szinte felhabzsol. Megette a szőlőt, és azt mondta:

– Papa, ez nagyon finom! Nincs több?

– De van. Ha kérsz még, akkor fogjuk a metszőollót, és leballagunk a tőkéhez.

Kerekre nyíltak a kis barna szemecskék: *metszőolló* és *tőke*, ezek új szavak voltak a számára. A lemetsett két fűrtöt aztán a kicsi lány magasba emelve, diadallal vitte fel a házhoz, elvégre zsákmány, trófea. Szóval: akkor jutott eszembe a Tulajúr. Valami ilyesmiről álmodott: elmenekülve a feldúcolt házból, egy gyümölcsöskertet varázsol a hegyoldal lepusztult földjére, és majd ott unokáit pásztorolva mindenfélét szüretel. Nem tudta kicsikarni a sorstól. Nem jött össze neki. Én valósítottam meg az álmát. Mondhatná: megloptam őt. De nem éreztem lelkiismeretfurdalást.

A már hivatalosan is a mi tulajdonunkat képző földre először november 7-én mentünk ki. Ez a nap akkoriban, mint a diadalmas Nagy Októberi Szocialista Forradalom emléknapja, piros betűs ünnep volt, munkaszünet. Ilyenkor már általában nálunk is csipősek az éjszakák – este már bekapcsoltuk a gázkonvektor szűrőláncját –, a vastagon beállt, esőkre hajlamos felhőzet alatt borzongatóan nyirkos tud lenni a lég, ritkán és csak bágyadtan bukkan elő a napkorong – de mindez szinte mediterránium Moszkvához képest. Ezen dicső napokon ott katonai díszfelvonulásokat tartottak, és láthattuk a televízióban – közvetítették persze, egy idő után egyenesben, hogy a nyers erő látványától mi is testvérien megacélozott büszkeséggel düllesztthessük ki a mellünket –, hogy ott esik a hó, vastagon bélelt kabátokban, prémes füles sapkákban jelennek meg az emberek. Hogy a huszonötös-harmincas, nyílegyenes sorokban, díszlépésben vonuló katonák – katonalelkem felhördül: édes Jézusom, mit gyakorolhatták alaki foglalkozásokon ezt a díszmenetet szerencsétlenek! – lehelete vastag páráként gomolyog, mintha cigarettafüstöt fújának. Fűtött szobában, a képernyőt nézve is beleborzong az ember.

A mi első november 7-iki kivonulásunkkor is szemerkélő esővel telt az éjszaka, a várost áporodott, hideg szmog ülte meg. Vonattal mentünk, és a dunakeszi lapályon vastag ködbe futottunk. Vác táján a köd opálosodott, mintha felette kisütött volna a Nap, de a beszűkülő Dunakanyarban ismét összeállt: a nagy-marosai vasútállomásról nem lehetett lelátni a közeli Dunára. Trappoltunk a hegyünkre: itt a köd ellenére könnyű volt a lélegzet, a levegő dús és illatos. Melegebb is, mint Pesten, talán a Duna nagy vize fűtötte, hamarosan levehettük bélelt viharkabátjainkat. Magasabbra jutva egyre ritkult a köd, birtokunkra érve, mintha színpadra léptünk volna, a reflektorok fényébe, ránk ragyogott a Nap. Az őszi, már kinyílt égből halovány kékjében az alanti homályból kiragyogott a Várhegy, a Nagyvillám és a Naszály, nyugati távolban a Prédikálószték: a páraóceánból kiemelkedő szigetek. Kétségtelen: a világ egyik kitüntetett pontján álltunk.

A felső végen a földre rogyant drótkerítés megfogta a már lehullott leveleket, vastag, száraz, meleg matracot fektetett aláink. A viharkabát után levehettük a pulóvert, aztán az inget, a trikót, végül félmeztelenül napozhattunk. Már hónapok óta ruhák sötétje alatt nélkülöző bőrünk úgy szívta magába a napsuga-

rakat, mint egy itatóspapír. Már nem perzseltek, mint nyári időkben, mikor leginkább már bújunk előlük, csak simogattak, meleg pírba bugyoláltak. Eltűntek a szúnyogok és a legyek – bizonyára a Paradicsomban se léteztek.

Az volt az érzésünk, szeret minket ez a hely. Selymes simogatásokkal, fanyar avar- és valamilyen édes-kés gyümölcscsillattal adja tudunkra, méltányolja, hogy felfedeztük rejtett nagyszerűségét. Kissé kacér hang-súlyú biztatással azt sugdosta, itt majd otthon érezhetjük magunkat. Aztán csak bámultunk az elénk tároló káprázatos világra. Elfolyt mellőlünk a máskor percekre osztódó szigorú idő. Az erdőalji csendben – amelyben csak néhányszor harsan fel egy-egy szajkó rikoltása, de az a csendhez tartozik – a felesleges agybéli fickándozásokat elnyomva ránk telepedett valamiféle, jóllakott csecsemők bambulásához hasonlatos félig-lét.

Lassan szívódott fel a köd, egy feltámadt gyenge légáramlat is segített kitakarítani, és megláthattuk alant a Duna ezüstös csíkját. Már eltűntek róla a nyári időkben rajzó sporthajók, csak egy ormótlan kotróhajó igyekezett felfelé, az erdőalji csendben éppen csak érzékeltük dohogását, ahogy vérünk zubogását a dobhártyánkon. Mozgása oly lassú volt, mint egy percmutatóé, szabad szemmel szinte észrevehetetlen, csak időnként a parti jegenyenyárfákhoz viszonyítva helyzetét, látszott némi haladás. Az erdőből három őzsuta ereszkedett alá. Csörtetésüket meghallva elfeküdtünk az avarban, és meg se moccantunk. Szokott csapásukon jöve láthatóan nyugtalanok voltak, néhány lépést téve meg-megálltak, felemelt fejjel figyeltek: az avarba süppedt figuráinkat nem láthatták, de a szagunkat érezték. Úgy húszlépésnyi közletről mégiscsak felfedeztek, horkantak, és vad iramban elfutottak az ellenkező irányba. A feldúlt földből vadul feltörő vadrózsavesszőkön már izzottak a csipkebogyók.

A bambulás alól mégiscsak felcsapódott egy gondolat: milyen jó, hogy eljöttünk a talán még mindig koszos ködben álló Pestről. Már csak megszokásból is, bekapcsoltuk volna a tévét, és akkor azt láthattuk volna, hogy tőlünk nem is olyan távol tél van, szürkeség és kemény fagy. Hogy ott szörnyeteg kinézetű járművek szivarforma óriáshengereket vonszolnak tucatjával: atomtöltetű interkontinentális rakétatesteket. Amelyek a Föld bármely pontján fekvő városokat képesek megsemmisíteni. Hogy zászlókkal felcíomázott, erőszakos, harsogó zenével kísért útjukat

bundákba, kucsomákba öltözött emberek diadalt sugárzó tekintete követi. A világ egyik kitüntetett pontján álló, langymeleg párákba burkolt hegyoldaláról úgy tűnt, mintha nem is egyazon planétán élnénk, mintha nem egy fajhoz tartoznánk. Különösen úgy, hogy tudjuk – és ezt a bundákba, kucsomákba, diadaléretbe öltözötték is tudják: a túloldalon ott állnak ezeknek a rakétáknak az ellenrakétái, és az ottaniak is vannak olya tökök fickók, hogy habozás nélkül megnyomják az indítógombokat, ha hatalmukat vesztélyben érzik. Ezek aztán együttesen, a nagyhatalmasodás diadalmámorában képesek lennének kiirtani az emberiséget. Nukleáris szennyezésükkel akár a földi élet újrasarjadására reményt adó utolsó egysejtűt is. Még azt se gondolhatjuk, hogy mindez a Sátán műve lenne. Mert szegény Sátán, ha nem marad élő lélek, ugyan kit uszíthatna förtelmes bűnök elkövetésére? Az ember végül, ha sikerül megöregednie, képes elfogadni a saját halálát – kifordul alóla a világ, elmennek, akikhez ragaszkodott, idegenes mentalitású negyvenesek kezdenek el ugrálni előtte, a test kíntjai is egyre gyakrabban tanítgatják az alázatra, és egyszer csak kimondja: „legyen meg a Te akaratod”. De hogy ezen a csodálatos kék bolygón többé ne legyen az isteni csodák millióiból összeálló élet: elfogadhatatlan. Ez lenne a Halálok Halála. Még hült porainkban is elfogadhatatlan.

A lapos pályán mozgó Nap konyulásával hosszabodni kezdtek a fák árnyékai, lassan szedegetnünk kellett vissza ruhadarabjainkat. Már menni is készültünk, amikor vadludak jelentek meg az égen. Észak felől érkeztek, és magasan repültek, persze: át kellett kelniük a Börzsöny csaknem ezerméteres csúcsai felett. Először a hangjukat hallottuk meg, folyamatosan beszélgettek egymással staccatós, valamiféle dudahangon, érthető: hosszú az út, el kell ütni az időt valamivel. Testük csak egy-egy pontocska az égen, vagy inkább, mivel a már a hegyek mögé bukó Nap fénye az ő magasságukban még ragyogott, talán csak szárnyaik mozgása keltette fénytörések voltak. Lánokban jöttek, egymást érintő, „v” betűt formázó alakzatokban, időnként átrendezve formációikat. Több hullámban, több ezren is akár. Megjelenésük váratlan volt. Olyasmi ajándék, mint amikor szivárvány feszül az égre. A Dunát elérve ráfordultak a folyó mutatta déli irányba.

Azóta is minden ősszel igyekszünk meglesni a ludak vonulását. Látványuk, még öregecskén is, hosszú utazások vágyával ajándékoz meg.

ALFÖLDY JENŐ

A krónikaírás művészete Marosi Gyula újabb elbeszéléseiben

A nilusi krokodil (elbeszélések, novellák, 2011)

Marosi Gyula nevét akkor ismertem meg életre szólóan, amikor a hetvenes évek irodalmi sajtójában elolvastam *A pikulás fiú* című novelláját. Az akkori elbeszélőművészet egyik gyöngyszemének, szinte alapműnek tekintetem. Az ép lelkű fiatalság tiltakozása volt ez a *rútságban* megnyilvánuló *romlottság* ellen. Sugallta, hogy ami szép, az a jót is kifejezi, s ami romlott és taszító, az egyben gyűlöletes is. Ebben a szemléletben lehet egy adag naivitás – hányszor állapítottuk meg már életünkben a képlet fordítottját, azt, hogy „a rút külső érző szívet takar”, illetve „a szép arc mögött gonosz lélek lakozik” – az elbeszélés így is igaz volt, mert az ember harmónia iránti természetes vágyát jelenítette meg. Igazolódik ez az alapigényünk a *szépet* és az *erkölcsi jót* egyesítő, ógörög eszmében, a platóni eredetű *kalokagathiában* is. Ám a művészet nem lehet meg az esztétikai *rút*, a *groteszk*, illetve a *rossz*, az *ártalmas* és a *bűnös* nélkül. Ezeknek az összeütközéséből, harcából születik meg egy új alapelem, az Arisztotelész által hangsúlyozott *igaz*.

Kortársamról beszélek, aki *A nilusi krokodil* című kötetében legtöbbször egyes szám első személyben beszél el és kommentálja novelláról novellára a saját életéből és korából vett történeteit és tapasztalatait. A hetvenen túlélt Marosi Gyula máig megőrizte azt a képességét, hogy egy és ugyanazon mozzanatban élje meg a szép és a jó iránti kettős igényét, és ellenálljon azoknak az esztétikai és politikai világáramlatoknak, amelyek a rút, a groteszk, a mesterkelt és az ártó (tehát a rossz) kultuszának szolgálatába állították művészetüket. Ellenáll a tömegtársadalom kísértéseinek éppúgy, mint az „elitizmus” látszatával föllépő giccsipar csábításainak.

Minden oka megvan erre. Naponta beleütközünk a divatos ideológiák tudományoskodó halandzsáiba, amelyek a legjobb kulturális hagyományainktól akarnak elidegeníteni minket. Ugyanilyen gyakran hábor-

gat bennünket a szórakoztatóipar celebtenyészeté, amely a fiatalság érdeklődését, életvitelét és lelkületét a mocsár felé tereli. A füsttel, köddel, az éjszakát széthasogató fénycsóvákval s a minél nagyobb lármával és szirupos giccsel körített diszkóipar melegágya lett a kábítószer-kereskedelemnek. Az alantas tömegszórakoztatás tönkreteszi környezetünket s az ifjúság ízlését. Tudatos szemfényvesztésnek tekinthetjük a Sziget-fesztiválokat, a televíziós táncdalvetelkedőket és a hamisítást pártoló valóság-show-kat. Az olykor elképesztő küllemű dívák (vagy dívuszok?) felvonulásában s az álörömeiket túllihegő zsűrizőkben fölismerhetjük a mesterségesen gerjesztett önkívület papjait. A fölényes technokrácia és fogyasztói mentalitás cinikus vezénylői úgy tüntetik föl e jelenségek bírálóit, mintha irtózásuk és jogos felháborodásuk szánalmas és idejétmúlt naivitás volna, pedig saját gyermekeik és unokáik testi és lelki egészségét féltik, s óhatatlanul a halálra ítélt Római Birodalom groteszk végkifejletét vizionálják. A Marosi könyvében megidézett Nagy László vagy Illyés Gyula személyes emléke és művészete éppúgy a jövőféltő értelmiséget igazolja, mint a társzművészetek, az elméletírók és pedagógusok legjobbjai.

Életkörülményeink, nemzeti kultúránk és történelmünk következetes kritikusa volt és maradt Marosi Gyula, a novellista. Nem szívesen ír kitalált történeteket: mindig a saját nevében nyilatkozik meg, olykor betűhíven is megnevezve Marosi Gyulát, a gyerekkorára, ötvenhatos diákmúltjára, a Rákosi-, a Kádárkorszak, a „puhuló diktatúra”, a rendszerváltás s az azóta eltelt évek egymást követő politikai és művelődéstörténeti botrányaira emlékező író. Az újra átélt helyzeteket és változásokat az *önreflektáló író* és a *moralista gondolkodó* módján kezeli. Láthatjuk, miként működik az önismerete, hiúsága, őszintesége, erkölcsi igényessége, olykor öniróniája, amikor értelmezi és kommentálja magánéletét, s a többnyire „alulnézetből” szemlélt, morálisan mégis *fölbírált* korunkat, a sokáig állóvízként posványosodó, majd egy idő óta politikával felkavart és felhabzott magyar társadalmat.

Küzdő embernek látom, akinek megvannak az adottságai arra, hogy élvezze az élet jó ízeit. Egészségére, életkörülményeire és rokonszenves családi életére nem panaszkodik, de érzelmeiben kiegyensúlyozott s a lelki elsivárosodástól megóvott emberként nem nyugodhat bele a saját bőrén is érzékelt társadalmi viszonyokba. Könyvét olvasva több ízben is Illyés Gyula alakja tűnt föl emlékezetem szemhatárán.

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban* című konferenciáján, 2014. október 6-án

Nemcsak akkor, amikor az író Illyés *Naplójából* idéz, ilyenképpen: „Hogy a Kaland élmény legyen, ahhoz intellektus kell. [...] A nagy emberi Kalandok címszavai: Anyaság, Szabadságharc, Unokanevelés”. Amellett, hogy Marosi is az ilyesféle „nagy emberi Kaland”-jairól ír legszívesebben, még két tulajdonságával emlékeztet Illyésre. Egyrészt azzal, hogy egyikük sem igen írt fiktív történeteket, mindketten saját magán- és társaséleti emlékeikre támaszkodnak elbeszélőművészetükben. Másrészt azzal, hogy egyik legfőbb ihletőjük a düh. A felháborodás, amelynek föltétlenül hangot kell adniuk, másként szétvetné őket az indulat. A Füst Milán-i „látomás és indulat” fogalom-párjából az *indulat* a mesterben s a tanítványban erősebb, mint a látomás, noha stilisztikai szempontból egyikük képzeletvilága sem mondható szegényesnek. Ellenkezőleg: lelki folyamatait Marosi is gyakran szimbolikus homály borította álmokképekben jeleníti meg. Akkor is, ha a *tények és ítéletek* érdekében mozgósítja, sőt riadóztatja képzeletét. Ezért ír „az adott történettel kézen fogva járó elmélkedéseiről”. Írói hitvallásának vehetjük e szavait. Jó példa erre a szinte testközeli személyességét már a címben éreztető eszmefuttatása, „*A Marosi-tétel*”. A novellák gyakran esszébe hajlanak: intellektuálisak, mégis életszerűek.

Éveire nézve Marosi Gyula az utolsó nemzedékhez tartozik, amely egyszerre őriz emlékképeket Budapest ostromáról, a lerombolt városban megismert éhínségről, a Rákosi-korszakban gyerekként, kamaszként a propagandaszólamok fölötti undoráról, a forradalom szívajdító napjairól, az újra megjelenő tankokról és a rombolásról, a remény és a csalódás alig elviselhető váltólázáról, a hazugságokra épült Kádár-korszakról. Marosi korosztálya mostanában hetvenes éveiben jár. Évjáratainak számos kitűnőségét siratja: egyre inkább ritkuló nemzedék ez, a könyvben megidézett Simonffy Andrásé, Balázs Józsefé, Császár Istváné. S hogy más, közös pályatársainkra is emlékezzem: Lázár Erviné, Bella Istváné, Rózsa Endréé, Utassy Józsefé, Parancs Jánosé, Deák Lászlóé, Hajnóczy Péteré, s folytathatnám ama folyón túl várakozókat, lesve, hogy utánuk még „ki viszi át a szelmet”.

Nehéz volt ennek az írógenerációnak az indulása. Ahogy Marosi állapítja meg fanyar humorral, sokáig „nem volt róla párthatározat”, hogy évekig elfektetett kézírataikat megjelentessék a szerkesztők. Hatodik-hetedik évtizedére azt is megtanulhatta: az emberiség nagy tragédiái közé tartozik, hogy az újabb nemze-

dék sosem okul az előzőek tapasztalataiból. Ugyanúgy rohan a vesztébe, ahogy apái, nagyapái és ősei tették, amióta világ a világ. Sok mindent érdemes volt megírnia Marosinak ifjúságunk tévedéseiről, mulasztásairól s a külső és belső kényszerekről, lázadásainkról és úttévesztéseinkről. Életenergiánk nagy részét kellett elpocsékolnunk a közhelyekkel elszürkített iskolai tanulmányainkkal, sokaknak az időrabló katonai szolgálattal, az „erősebb kutya” (vagy inkább a protekciós kutya) törvényének megtapasztalásával és kijátszásával. S „mennyi munka várt reánk még”, amikor ezt beláttuk... Nemrég olvastam egy jeles közírótól: „A mai magyar emlékezetkultúrában mind a háborút megélők, mind utódaik között áthatolhatatlan a meghasonlottság; a nemzettudatra jótékony hatással lévő bármiféle konszenzus kialakítása reménytelennek tetszik”.

Marosi Gyula megkísérli novelláival a lehetetlent: hogy átadja a mai hetvenesek tudását, élettapasztalatát a következő generációknak, miközben saját fölmenőiről, gyermekeiről, unokáiról szól, s így önmagával együtt hat generációról ad számot. Gyakran ír unokáiról, azon a szerelemmel határos, érzelemtől fűtött, mégsem érzélgős hangon, amelynek párjával ritkán találkozom a mai novellákban. Nem csupán a lányok szépségét, cserfes okosságát és érzékenységét magasztalja, hanem érezteti: az utódokban rejlik végül is az életünk értelme. Ezért haragszik és dühöng az ország rossz sáfáira, a szegények megsarcolóira, kultúránkat a divatos külföldiek epigonkultúrájává alacsonyítóira. Szenvedélyesen s egyben a gondolkodó ember pontosságával mond ítéletet az álkultúra és a tömegmanipuláció tetszetős eszközeiről és ellenszenves eszközembereiről, akik jólétesültségnek állítják be a saját maguk által sztárolt kirakatek emberek magánéletéből kilesett pletykákat, álhíreket. Ettől a – Weöres Sándor által már a múlt század negyvenes éveiben megjövendőlt – „szarözöntől” szeretné megóvni féltett unokáit és azok unokáit.

Mindezzel a XX–XXI. századi, hazáját szerető, a nemzetért – s nem a nemzet ellen – haragvó ember *felelősségét* szólaltatja meg.

***A Dunánál* (elbeszélések és novellák, 2014)**

Előző könyvéről, *A nilusi krokodilról* írva a moralistát, nemzedékének létharcokkal elfoglalt tagját, a kulturális torzulások következetes bírálóját és a természetesen működő hazaszeretet kifejezőjét köszöntöttem a műveiben rendszerint főszereplőként megje-

lenő, korára és társadalmi környezetére reflektáló szerzőben, Marosi Gyulában. Örültem, hogy a körülményeivel kiskora óta birkózó egyéniség nem bújjik álarcok, kitalált szerepek mögé. Vállalja önazonosságát, s következetesen keresi a létharcon túlmutató, meditációkkal megközelíthető eszmevilág sejtelmét. Bensőséges viszonyt alakított ki a természettel, írásai szorosan kapcsolódnak a környezetvédelemhez. Normái közé tartozik a család, a nemzet.

A nilusi krokodil az önéletrajz egy-egy fontosabb fordulópontját kiemelő novellái egy autonóm személyiség szellemi fejlődéstörténetévé állnak össze. A divatos esztétikákkal szembehalad. Marosi művei tanúsítják: ma is létezik megírható emberi történet, amelyet tudós vagy tudós-
nak vélt elmék tagadnak az irodalom különféle fórumain. A régebbi és az újabb könyv alcímében egyaránt az *elbeszélések és novellák* műfaji megjelölés szerepel. Ez így is van, ha a novella terjedelmű írásokat egyenként nézzük. De a „novellákat” és az „elbeszéléseket” ebben a két könyvre terjedő pályaszakaszban én egyúttal memoárrá vagy önéletrajzi regénnyé szerveződő

kisepikai füzérnek, ciklusnak is érzem. Az író *A Dunánál* című könyvében is önéletrajzának mozaikszzerű elemeiből építi életművének ezt a kései megújulásra utaló korszakát. Vasy Géza is hasonló észrevételeket közölt a Magyar Naplóban *A nilusi krokodilról* szólva (2011). Ő nem műfajelméleti, hanem irodalomfilozófiai szempontból foglalta össze a véleményét, azt, hogy Marosi újabb elbeszélőművészete szerint a századforduló környékén és napjainkban, a XXI. században is létezik sorstörténet, személyes história, amely az esztétikai értékteremtés alapjául szolgálhat. Csatlakozom ehhez a véleményhez. Az ember *sorsa* mint princípium kérdőjeleződött meg a XX. század egyik legnagyobb történelmi megrázkódtatása, a holokauszt hatására Kertész Imre *Sorstalanság* című, Nobel-díjjal kitüntetett kisregényében és elméleti műveiben. A műben megírt történet ezt indokolja, de a *Sorstalanság* egyik hivatkozási alapja lett a sorstagadó irodalomszemléletnek. Az embert a sorsától lágerekben és halálgyárakban

megfosztó kataklizma a náci vereségével együtt megszűnt, de a történet- és irodalomtudomány számos tekintélye szerint minden más megrázkódtatásnál jobban megváltoztatta az embernek a saját történetéről és integritásáról kialakított felfogását. Az újabb politikai érdekharokba kapcsolt hivatkozás a holokausztra az emberiségnek a népiirtásról való kollektív emlékezetének felhígulásához vezetett. Csak szórványosan alakult ki a történelmi tényekkel való számvetése és etikája, amelyet nálunk Bibó István képviselt legszínvonalasabban. Az empatikus érzelmi feldolgozásról pedig Pilinszky költészete adott minden időre szóló példát. Mégis kevésbé kapcsolódott össze az emberek tudatában a holokauszt tényével, hogy a második világháború ötvenmillió halálnak és még egyszer ennyi *sors* kisiklásának, családok megcsonkulásának is okozója volt. Az azóta zajlott és zajló helyi háborúk is mérhetetlen szenvedéseket okoztak. E tényekre épülhet a humanus törekvés, hogy az író az utókor köztudatába helyezze a fogadalmat és követelést, hogy a népiirtás és gyűlölködés többé ne ismétlődjön meg, tetszetősen

hangzó, felpántlikázott ideológiák formájában sem.

Az 1941-ben született író szerint továbbra is létezik emberi sors és történet, s ezt az előbbiekre hivatkozva sem vonhatja kétségbe az esztétika. Minden nemzedéknek el kell sajátítani a múltat, de az idő nagy úr: a múltat egy idő után, ha sokára is, majd „békévé oldja az emlékezés” (és nem a felejtés!), hogy azt a József Attila-verset idézzem, amelyre Marosi új elbeszéléskötetének címe, *A Dunánál* utal. Nem kérdőjelezhető meg Marosi vagy bármely író művének hitelessége olyan alapon, hogy hőseiknek, szereplőiknek *van* sorsuk, történetük. Adornót sem igazolták a háború utáni évek ama véleményében, hogy Auschwitz óta többé nem lehet szonettet írni. Igaz: a lírai mű létjogáért és jelentőségéért újra meg kellett és kell küzdeniük az íróknak, költőknek. Nálunk – a holokauszt hatására hosszú évekig némasággal küszködő Pilinszky Jánosnak és másoknak köszönhetően – a holokauszt lelki következményeinek feltárását illetően sem szakadt meg moralista irodalmunk folyama-

Jacob Isaacksz van Ruisdael: *Az Amstel partján, 1664*

tossága a nemzetéhez mindváltig ragaszkodó Radnóti halálával. Az írásművészet 1945 után is felmutat továbbbi válságjelenségeket, éppúgy, mint az 1914–19-es apokalipszist követően, amikor az avantgárd és az absztrakt, illetve az únaturalista dokumentarizmus virágzott. 1945 után (Leszek Kolakowszkival mondván) a katasztrófizmus foglalkozott kimerítően a második világháború és a holokauszt következményeivel. Ezzel együtt a perspektíva elvesztésének rossz közérzete és – vele ellentétben – a minden etikai problémától szabadulni akaró cinizmus és közöny tartós világjelen-ség maradt. A magasabbra helyeződött igény szint még jobban megköveteli az egyetemességet: az írásművészet világot átfogó szimbólumokat igényelt. „Egyetemesebnek a kertben”, írta Pilinszky. Ugyanakkor az irodalomnak tudomásul kell vennie, hogy egyre több és váratlanabb elidegenítő hatás, romlás és önsorsrontás fenyegeti az emberiséget. A valóság egyes személyekre vonatkozó részleteinek érzékelése és intellektuális feldolgozása továbbra is természetes igénye maradt az új nemzedékeknek. A hőstelenítés sem lehetett végleges: olyan művek cáfolják, mint például Semprun *A nagy utazása* vagy Szolzsenyicin *Ivan Gyenyiszovics egy napja*. Lehet élni, kell élni „a pokol tornácán”, vagy annál beljebb is – sugallják. Az emberiség több évezrede halmozódó tudása újraéled a kiválasztottakban. Tudatukban a történelem XX. századi katasztrófái az egyetemese emberi folyamattal sodródni tovább az időben. Példájuk hétköznapi szinten is követhető kellő elmemunkával, önismerettel, jóakarattal. Marosi elbeszélés-sorozata ezt érezteti. Az élet mindig *kezdődik* – új feladatok, veszélyek, félelmek, egzisztenciális válságtünetek jelennek meg. A születéstől a halálig tartó mindennapjaink örömeinek és bánatainak művészi ihletése továbbra is éppúgy jogos, mint az emberiség életének korábbi szakaszaiban. *A történet* ma sem pusztán a szórakoztatóipar tarkabarka regénykéiben vagy a filmiparosok gyáraiban és laboratóriumaiban jön létre, mint valami homunculus. A művészi alkotás a gyanútlan életösz-tönnel világra jövő, jó és rossz hajlamokkal egyaránt megáldott vagy megvert egyének sokaságának élete jogán keletkezik a hivatottak műhelyeiben. A közös emlékezet azonban a tudás átadására szorul. Megemlítem: kevesen figyeltek föl arra a tényre, hogy a *Sorstalanság* első kiadásával szinte egy időben jelent meg Illyés Gyula drámája, mely a beszédes *Sorsválasztók* címet viseli, éppen a holokauszt okozta sebek begyógyításának szándékával, az áldozatok iránti

együttérzéssel és közös dolgaink rendezésének szándékával. Marosi így fogalmazott egy nyilatkozatában (Napút, 2010/10. 31–32. old.): „Első emlékeimtől, Budapest ostromától kezdve – fekete-fehér, összefüggéstelen snittjeim vannak róla – a mai napig mennyi minden, nem tervezett, nem várható, olykor cifra dolog esett meg velem! Talán ezért bosszant még mindig, amikor az irodalmi penészvirágok kórusban azt harsogják: »A sztori meghalt!« Ameddig élünk, még ha rabszolgaként is, történetünk perog”. Az beszél így, aki az egyetemese létezés magaslatáról képes szemlélni életét, a magáét s másokét, az egyik igazsággal el nem földve a másikat.

Marosi Gyula nem „szövegeket”, de nem is a giccs határán mozgó, történetnek álcázott kalandokat ír, hanem sorsba vágó döntési helyzeteket és belőlük születő gondolatokat, az élet biológiai és etikai törvényei szerint kikristályosodó elveket és eszméket. A biológiai és az etikai törvények ellentmondásainak feloldása és harmonizálása talán a legsúlyosabb emberi feladat. A sokat tapasztalt, nagy tudású gondolkodók közül sokan lehetetlenségnek tartják e harmónia széleskörű megvalósíthatóságát. Fejlődés továbbra is van az egyén tudatában, és két újabb könyvéből kiderült, hogy Marosi a saját fejlődéstörténetét írta meg novellákban. Remélhetjük, hogy ez a tudatregénynek is tekinthető önéletírás még folytatódik. A katartikus irodalomban kezdettől megvan a bukás veszélye; a Rossz mégis csak látszólag győz a Jó fölött, az etikai győzelem a Jót igazolja. Marosi is lépten-nyomon kételyeket és kritikát fejez ki az emberi viszonyok fejlődése iránt. A szemlélődéseinek helyszínül legtöbbször megjelölt Nagymaros rémálomszerű vízlépcső-építésének, a környezet rombolásának szemtanújaként jól tudja, mi az abszurd és a rémületes, ha emberek okozzák. Életének majdnem bármely szakaszából őriz ilyen emléket. A hatvanas évek óta folyamatosan szemlélője lehetett például a Naszály lepusztításának s a Vác környéki cementgyár fővárost is fertőző légszennyezésének. Véleményét világos szavakkal, nem valamilyen „világmegváltó” egyesülés nevében, hanem egy magyar közember igazságkereső indulatával fogalmazza meg.

Novellasorozatát nem akarom regénnyé kinevezni: nem törekszik műfaji vaskövetkezetességre. Novelláknak és elbeszéléseknek nevezett írásaiban meglehetősen sok esszéisztikus részlet és meditáció található. A vele kiskora óta történeteket erős társadalom- és történelemkritikai kommentárokkal fűzi össze. Nem

állhatja meg, hogy lendületes-indulatos véleményét bele ne szője az olvasó gyönyörködtetésére szolgáló történeteibe, olykor tárgyyszerű, a szociográfiától sem idegen tényközléseibe.

Plasztikus leírásai és lélektani megfigyelései mellett Marosi erőssége a tájbrázolás. A novellák legfőbb helyszíne az ország egyik leglátványosabb tájegysége, a Dunakanyar. Nagymaros közelében, a Visegráddal szemben, a Börzsöny Duna felé lejtő lankáján tölti nyarait kisgyerekkora óta – először édesapja eskábálta össze itt az ötvenes évek elején a szegények nyaralóvilláját, egy deszkabódét, afféle sufnit. Az író, fölcseperedvén, családot alapítván is hűséges maradt ehhez a panorámás helyhez, és idővel viszonylag kényelmesen lakható faházzá bővítette-alakította, és csinos kerttel övezte a házacskát. A természet, a mesterséges beavatkozások ellenére, még ma is kegyes ehhez a páratlanul szép tájhoz, ahol a hegykoszorútól és a nevezetes történelmi emlékhelytől (a visegrádi vártól és a Salamon Toronytól) és a Nagyvíllám kilátótornyától a kétszeres S-kanyart leíró folyam kettős látványosságán át egészen a Prédikálószerig és a Börzsönyig nyílik kilátás. Nem idegen az írótól az élményrealizmus a nagy folyamatúszásoktól és a Budapest határától a nyári lakig tartó evezősteljesítményekig, a kölyökkori bandázástól a vízihullák iszonytató látványáig és más, élesen megvilágított élményekig. Gyerekkori szerelmétől, kamaszkori csavargásaitól szerelmi házasságáig s a gyerekek, unokák nyaraltatásáig mozgalmas élet zajlott a nagymaros környéki, erdőszéli kertes ház látóterében. Ám a kalandoknál fontosabb a kommentár. Az eszmélkedés, amely a lélekben, a tudat és az érzelmek belső világában kristályosodik.

Marosinál nemcsak arról van szó, hogy érdekesen ír. Ez aránylag nem túl ritka a tollforgatóknál. Fontosabb, hogy megszerezte a képességet az egyetemes léttel való azonosulásra. Gyönyörködik a tájban, az erdő és a rét zengésében, az énekesmadarakban, a napszakok és az időjárás tündérien verőfényes vagy felségesen viharos változásaiban, a kislányhaj napilátában és a mindennapi élet föltételeinek sajátkező megteremtésében. Gyümölcsfákban, zöldséges ágyásokban; a tüzelőfa, ivóvíz előteremtésében. Mindez a fővárosi ködzsungelhez képest alászállás az emberi lét korábbi szakaszaiba. Föltárul, ami nem csupán a természet dolgaihoz való közvetlenebb viszonyában, hanem tudatában, lelkületében is történik. Hamvas Béla írta: „Valaki megteremtheti a feltételek sokaságát, vagyont, pénzt, hatalmat, hírt, rangot, sőt szerez-

het ízlést és tudást és képességeket. Utazhat, olvashat, járhat képtárakba és hangversenyekre. Rettentő tevé-vevés, mialatt nem történik semmi. A feltételeknél marad. A kellékből nincs út az életbe”.

Marosi Gyula legszebb lapjain a mindenség sugallatát érezzük a tájban s annak meghitt részleteiben éppen úgy, mint a csillagos égből vagy a napfényben fürdő folyam tükrében. Az egyetemes Lét hajlandó megmutatni magát egy apróságban, ahogy a hím szarvasbogár méltóságosan átrepül a kerten a kora esti félhomályban. Ahogy a Tejút egy nyári éjszaka tisztaságával ajándékozza meg szemünket. Nem tudom, milyen hit ez, de hit. Panteizmusnak sem nevezném: nem tetszik benne az „izmus”, ahogy a russzóizmusban vagy a modernizmusban sem. Inkább az *én* határainak feloldódását érzékelem benne, a szemléletben összefoglalt emberi teljességet.

Az egyéniség mint közügy

Az elsőként elemzett könyv, *A nilusi krokodil* első fejezetének címe: *Ego*. A kollektívizmus mindkét XX. századi formája, a bolsevizmus is, a nácizmus is az egyén, az emberi személyiség kiölésével törekedett céljainak megvalósítására. Eszközembereket gyártott, mondhatni, futószalagon, militarizált és uniformizált. Fanatizálta a tömegembert, hogy a mindenható vezér parancsainak engedelmes és szolgálatkész végrehajtója legyen. Marosi – mint választott mesterei az irodalomban – az *éntudat*, a helyesen értelmezett *önérzet* helyreállítását tűzte ki programjául ebben a novellájában. Ne gondoljunk önérzettúltengésre, individualizmusra vagy más effélére. Fanyar önironiával saját testi valóját jeleníti meg, öregedő, de még nem elhasználódott vagy megtört mivoltában. Arról az *énről* beszél, amelyet megtépzott az élet, de még alkalmas arra, hogy célokat tűzzön ki maga elé, felelősséget vállaljon családjáért, e legfontosabb dologért, amelyet léte reábizott, és a munkájáért, amelyet mindig komolyan vett, és szeretne még folytatni, ameddig csak lehet. Felelős mindenekelőtt az egyéniségéért: csak ennek birtokában vállalhat bármit is, ami önmagán kívül esik.

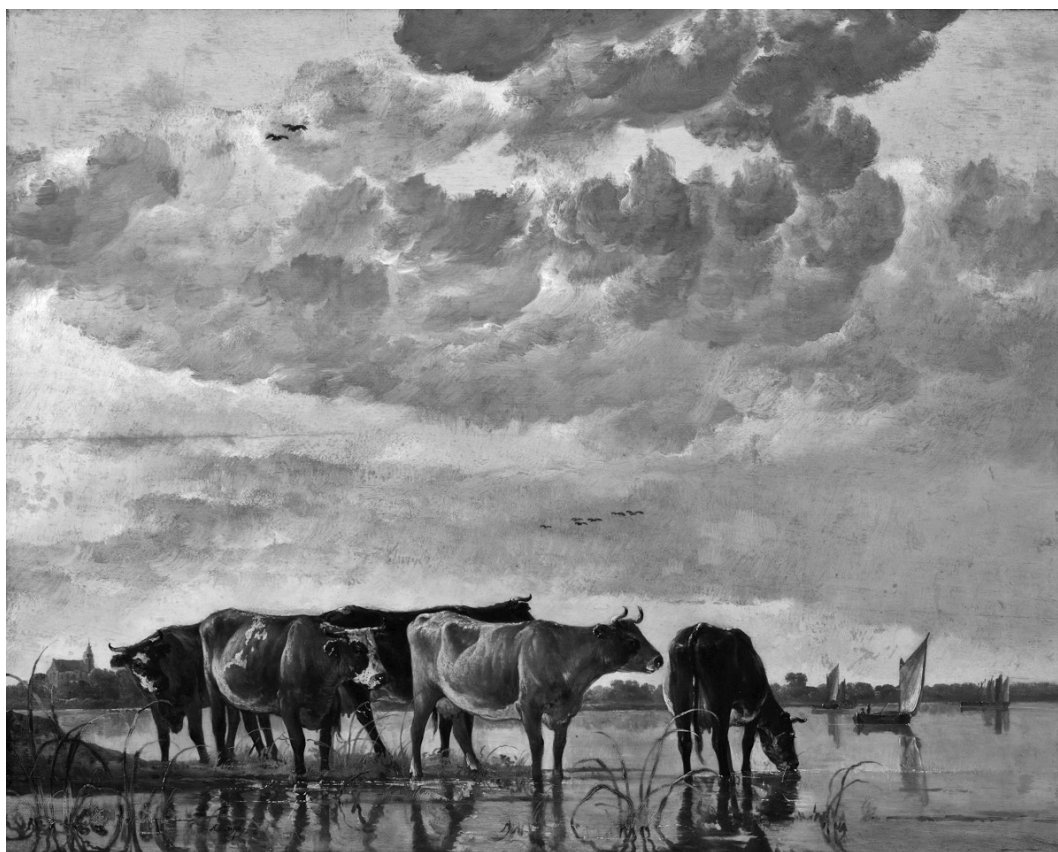
Írásai szerint Marosi lényegében jól rendezte be életét – „a körülményekhez képest”. Az elkerülhetetlen létharc közben a szabadságérzetéért is megküzdött, amennyire a hazai viszonyok engedték bármelyik rendszerben. Nem tartozik azon pályatársai közé, akiket „életművészeknek” tartanak, vélt vagy valódi tények alapján. Nincsenek fényűző kedvtelése,

nem gazdagodott meg, gyerek- és diákkorában s még egy darabig a szegénység gondjaival is meg kellett küzdenie. Könyvei hazai tájakon, otthonokban és az „egóján” belül játszódnak le: az emlékezetében. A *felejtés* voltaképpen létezési hiány a múltban – sugallja történeteivel. Az *emlékezés* pedig a múlt vállalása és folyamatos véleményezése.

Ego című írása az önazonosságáról szól. Az *én* az a képződmény, amelyet részben öröklött alkatunknak, a génjeinknek, részben pedig a minket ért külső hatásoknak, illetve a velük cselekvőn kialakított viszonyainknak köszönhetünk. A szétválasztás csak elméletben lehetséges, mert döntéseinktől, érzelmeinktől és gondolkodásunktól függ, hogy a külvilág erői fölülkerekednek-e rajtunk, alkalmazkodásra vagy ellenállásra készítetnek-e bennünket. Marosi írásai-
ban fontos szerepe van a személyes integritásnak. Ő is boldogulni szeretne, mint mások, de érzelmi alkata lényegében az értelem irányítása alatt áll. Impulzív alkatú ember is élhet intellektuálisan vezérelt módon. A publicisztikus – helyenként szociografikus jellegű megfigyelésekkel, helytörténeti vizsgálatok-

kal bővített – eszmefuttatásai éppen azért válnak közérdekűvé, mert az emberi közösség helyesen felfogott érdekeinek szolgálata magának az egyénnek is érdekében áll. Ehhez van szükség érzelmi intelligenciára, állandó szellemi készenlétre, tudatosságra, emlékezésre. József Attila *Eszmélet* című költeménye is erről szól.

Marosi Gyula *közemberként* szól hozzánk. A közember sok minden, csak nem „átlagember”. A író megmutatja, hogy játszó gyerekként, iparkodó diákként, boldogulni akaró fiatal és szemlélődő öregemberként mindnyájan boldogulásra termettünk. Ehhez nem valamilyen külső előnyök segítenek minket elsősorban, hanem a küzdelmekben szerzett életbölcességünk. Megerősíti olvasóját abban az elképzelésében, hogy a legfőbb közügy: a közemberek sokaságának ügye. Marosi írásaiban nép- és nemzetfelfogásunk helyes képviselőjét üdvözölhetem. Nem valamilyen társadalmi csoport hangadója ő, hanem az egyéniségekből álló sokaságé. Értelmiségi, úgy, ahogy ezt a fogalmat – s azon belül az író fogalmát – magam is legszívesebben értelmezem.

Aelbert Cuyp: Tehenek a folyóparton, 1650

PUSZTAI ZOLTÁN

Bölcselet

*füstölögni nem érdemes
a sok éve mindegy is min
a végzet még nem végleges
néhány szem multivitamin*

*kigyógyít minket is játszva
abból hogy szemtanúk legyünk
s ha nem állunk többé lábra
megeshet tönkre se megyünk*

*és mindez divatos szóval
manapság fölöttébb vicces
nyomunkat behintik sóval*

*ámbár a vereség tisztos
ha vért is izzadva érte
zuhanunk mélyből a mélybe*

A többi csak lárifári

*akkor hát perdüljünk táncra
madár se károg az ágon
a holnapok kártyavára
szebb mint a legszebb álom*

*zavaró körülmény semmi
minden veszélyes vad kihalt
levegőt nem muszáj venni
a jelszavunk talán és majd*

*addig meg megeshet bármi
nem is szakad sehol a part
a többi csak lárifári*

*látástól vakulásig tart
a bál s bárki lehet akár
a táplálékláncon medál*

A valóság része

*mindaz mit jósolt a kártya
mára a valóság része
az ujjak között a hártya
vízözön után az égbe*

*túlélőt aligha röptet
de úszni az árral szemben
ha nem is a legjobb ötlet
kipróbál ezt-azt a szellem*

*a lélekről nem is szólva
ki lakik ebben a testben
kérdézi X és az óra*

*úgy ketyeg eszeveszetten
akárha lenne még idő
és nem esne savaseső*

Hiánytalan

*vakvágányon odáig el
idő kérdése csak hogyan
a mindenséghez van közel
bárhonnan bárhová rohan*

*de hátrálhat is kimérten
mindenképp ugyanoda ér
a start és a cél már régen
egyszerre nyár egyszerre tél*

*és egész immár a rész is
minden hiány hiánytalan
innentől odáig mégis*

*még bármilyen irány ha van
az ugyanolyan mint vissza
testvér a láng és a szikra*

GÁBOR FELICIA
Csángó élet

Húsvét, Húsét

Húshagyatkor anyám megfőzte a tyúkot. A nagy cse-réptálba rizst tett mellé, hagymát és főtt tojást, majd a kemencében sült tovább. Ünnepi vacsora volt. A húshagyati ételünk illata bejárta a falut, egészen a szélé-től az erdő aljáig, ahol szegényebb családok laktak. Húshagyatkor még ott is ezt készítették. Másnap, hamvázószerdán mi, gyerekek megehattuk a mara-dékot. Idősebb testvéreim és szüleim azonban meg-kezdtek a húsvéti böjtöt.

Nem ettünk húst, nem volt sem tánc, sem zene. A faluban nem tartottak lakodalmat. Mintha rászállt volna a bú a falura. Templomba mentünk minden este. Hétfőn, szerdán, pénteken és vasárnap szent-keresztútjára is. A templom sötét színekben játszott. Seholy virág. A pap a szenvedésről olvasott és prédikált. Még a ruháink is sötétek voltak, és böjti kendőt kötöttünk a fejünkre. Gyászba borult a soka-dalom. Egyszer hasra feküdtem a kertben, és néztem egy pirosodó tulipán bimbóját. Annyira éheztem a színekre. Nagyapám, aki háza ablakából láthatott, bejött a kertbe, és megkérdezte: Felicsika, tá mit csinátsz ott, lánykám. Mit málágitad a földet. Nézem, nagytátoka, a láleáuát, mikor virágzik ki, márt olyan fákátés a kárt. Ulyan es lesz húsétig. Nám látod, hoi az es arra készülődik? Tá es azt csásánd. Azé ötösz-ködünk az üsáltábbá, a fátákéba, hoi kimossuk a szé-páket, mágszáradsanak húsétra. Azé esszünk du-dokat, hoi táljen pecsenyéra húsétkor. Azé járunk gyónni, s bötölünk, hoi jólássen az ünnáplés húsétkor.

Nem akartam megérteni nagyapámat.

Húsz évvel később várjuk a húsvétot. Azt halljuk, böjtölni kell. Anyám otthon azt mondja, hogy húshagyatkor este volt az utolsó húsos étel, a kemencében sült tyúk, és húsvéti már nem ettek húst. Pedig a sok tavaszi mezei munkához, az ásáshoz, vetéshez kellett az energia. És oly szigorúan vették, hogy ha már szürkületben értek haza az utolsó táncos estről, akkor bizony már nem kaptak a húsból. Ha már lement a Nap. Ezért a húshagyati délutáni táncház rövide zárult. Anyámék fent, a hegyen laktak. A tánc-

ház messze volt tőlük. Egyik évben igyekeztek haza-érni. Nagymama szigorúan az égboltra mutatott. És a leizzadt lányainak csak annyit mondott. Lement a Nap. Málén kívül aznap este más nem volt. A lányok szó nélkül, korgó gyomorral elfogadták a döntést. A böjt megkezdődött.

Csak szigorúan tudunk böjtölni. Ha szigorúak vagyunk önmagunkkal. A hús elhagyása már majdnemhogy kiment a divatból. És nem is olyan nagy áldozat. Hát hogyan böjtöljek. Kérdeztem anyámtól.

Jaj, mámokám. Nám ulyan náház az. Nezzd csak mag az élateded. Dán á azt nezzt, hoi böjtbá miná scsánj, hanem azt, hoi mit scsánj.

Mekkora igazság. Böjti időben ne azt nézd, mit ne tegyél, nézd azt, hogy mit tehetsz. Magadért, a családdodért. A környezetédért. Hozz áldozatot, de ne megvonással, hanem odaadással. És húsvétkor, amikor a böjtnek vége, érezd, lásd: van gyümölcse. A törődésnek. A böjtnek.

Kálvárea

Szentkeresztutcsa. Kimennük Kálvárára keresztvál. Szomorúságos időszak. A húsvét előtti böjt. Az egész falu vezekel. Az öregek a világ bűneiért. A felnőttek a saját és gyermekeik bűneiért. A lányok s legények saját bűneikért. Mámé, Ánginak, Lúcsinak, Jáninak mik a bünái? Scsüüüt. Csitít anyám.

Nezz a lábad alá, s imádkodj. A keresztet nezd. Térgyülj lá. Kálj fel lábba. Ülj egyenýasen. Tedd esszá kázáidet. Adja ki anyám az utasításokat. Lát az Istán. De milyen bűnei lehetnek a testvéreimnek. Töröm az eszem. Hallottam az este Angélától, hogy ma elmentek a barátnőkkel erdőre, és valaki zenét vitt. És hallgatnak zenét. Ő ezért imádkozik most. Hisz böjtbe zenét hallgatni, ki hallott még olyat. Na és a többieknek? Mámé, nákem es van bünöm? Kérdezem anyámtól. Álég nagy bün az, hoi most nám hallgatsz. Fogbé szájad. Mondja anyám. Pár percig úgy tettem, ahogy anyám mondta. De amikor csöndben kellett lennem, mindig ezer kérdés kíváncsozott ki belőlem. Pár percig szótlán tudtam maradni, de hamar elfelejtettem anyám intelmeit. És kérdezgettem. A megtorlás mindig jött. Ha nem anyám mellett mentem, más felnőtt szólt ránk, a gyerekekre. Néha a fiúkra még rá is csaptak. Ha túlhangoskodtak, vagy nem figyeltek a papra. Mi, lányok meg csak összenéztünk. És heherésztünk. Előremegyek. Barátnőimhez. Lúcsia Mónikát karolja. Középre állok. Mindkettő karjába belekapaszodom. Kórusban válaszolunk a szent pár-

E kisprózák a szerző azonos című kötetének darabjai, amely a Nemzetközi Könyvfesztiválra jelenik meg kiadónk gondozásában

beszédre. Lúcia oldalba bök. És odasúgja. Láttad? Benu mágnezet, mikor jötták ki a templomból. Sajnos nem láttam. Mert én mást néztem. Benu az egyik ministráns volt. De nekem Tóni tetszett. Így őt néztem jobban. Közben felérünk a kiskápolnához. A pap prédikál most pár percet. Olyan sok kérdésem és egyéb mondanivalóm akadt a barátnőim felé, hogy fojtogat a vágy. Hogy beszélhessek. A szél fújdogál. A vad apró menta illata csap meg. Itt, Kálvárén sok van, mámám. Az áróst jó azaknak, kik nám eppá kapnak ájrt. Nyagassák a bajaik. Dá ha feljönnák e kicsit ilyánkor, mikor virágzik, s beszípják azt a jó büzt, azt látisztissá bünáit. Mindenrá, mámám, minden bajescskára, mi nákün van, itt van az urusága. Scsak lá káll értá hajolni. Figyelmem anyám meséin kalandozik. De hallgatnom kell most a papra, mert anyám néha kikérdezi, mi volt a prédikáció. Tá, Felicsi, náked hül járt ásme zászéd? S ha nem tudom. Büntetés lesz a vége.

Az út a templomban kezdődött. Onnan indultunk fel a dombra. Kalagor középső dombjára. Kálváréra. A vasárnapi szentkeresztút. Jó időben mindig felmentünk, az egész falu. Elöl mentek a ministránsok kereszttel a kezükben. Utánuk a pap, az imakönyvvel a kezében. Majd a nágyábirók, a templom őrzői. Jöttek utánuk a legények, egymás között cserélve a szent ikonok zászlaját. Majd jöttek a gyerekek, aztán a lányok egymást karonfogva. A felnőttek kihúzza, egyenesen. Az öregek bottal a kezükben. És néhány bába hajladozva.

A gyerekek nem vezekelnek. Csak nézelődnek. És örülnek a dombmászásnak. Hogy vártuk, hogy vége legyen. A dombon felfele sok szent szabály. Lefele szabadok voltunk. Gurultunk. Bukfenceztünk. Futottunk. A fiúk kergettek minket. Néha a hajunkat is meghúzták. Nem fájt. Titokban örültünk. És édes bosszúból jól megkergettük mi is őket. Én főleg Tónit, Lúcsi Benut, Móni pedig Agusztint s Jóskát is. Mert nem tudta, hogy melyik tetszik neki pontosan. Nyáron, szárazság idején is feljövünk ide, zarándokolni. Esőt kérünk az Istentől. Van, hogy több egymás utáni napon is. Imádsággal. Néha a mezőre is kizárándokolunk. Viszik a fiatalok a zászlót, a pap a szentelt vizet. Imádkozik az egész falu. Az esőért.

Ulyan áróst szépen kérádelmeztünk az ásóscskót a jó Istánkétől. Scsak káll ássen az éjjál.

S valóban. Legtöbbször esett is. Amikor kezdett villámlani és zörögni az ég, anyám keresztet vetett. Felnézett az ég, és azt mondta:

Istán fizássá, édes jó anyánk!

Anyám hite minden en segített. Családján. Állatainkon. Mezeinken.

Kukorica

Lujzi-Kalagorban a kukorica neve puj. Nem véletlen, hogy anyám néha kedvesen úgy hívja: pujescska. Hisz gyermekkoromban a kukorica egyet jelentett a mindennapi kenyérünkkel.

Pujból készül a málé. Málénk volt a kenyérünk. Málé volt reggelire sült szeletben a plitán, amelyre rákentük a lekvárt. Málé volt ebédre a mindenféle főételhez. És málé volt a vacsorához is. Gyándrát főzött a kicsiknek is tejjel. És pujt ettek az állataink is.

Kenyérünk nem mindig volt. Vagy kevés. De málénk mindig volt. Így a puj termesztése a legfontosabb a mezőgazdaságunkban. Kertben nem termesztettünk pujt, mert nem volt akkora kertünk, de kint, a mezőkön, ha csak egy-két sor földünk is volt, ott pujt vetettünk, és a lábához babot, meg bosztánt, vagyis tököket.

Ha jött a tavasz, kezdődött a pujvetés. Sorban ástuk fel a földeket. A nagyobb részeket a mezőn lóval szántották fel. És szekérral szórták szét a trágyát. Majd mentünk kapával, tarisznyával, és vetettük a pujt. Ha elvetettük, pár hét múlva már kapálni és ritkítani kellett. Volt, hogy mi, gyerekek kicsit többet ritkítottunk, és olyankor visszaállítottuk a kukoricacsemetéket egy kis kupac földbe. Csakhogy azok másnap reggelre mind elhervadtak. Így anyám jól megszidott minket, hogy jobban figyeljünk oda. Jól meg kellett kapálni, hogy ne nőjön majd benne nagy dudó. Az első kapálás könnyebben ment. Egyrészt nem volt olyan meleg, másrészt nem szúrt a derékig érő kukorica. A második kapáláskor már jóval melegebbre fordult az idő. És a kukorica szinte derékig ért, ami hajnalban négykor, fél ötkor, amikor kiértünk, még vizes volt. És tíz órára már át is ázott a ruhánk. Akkor leültünk reggelizni. Kimentünk a darab szélére. Leültünk a kukorica árnyékában. Anyám leterítette a tarisznyát a földre, amelyben az enivaló volt. Kivette a hideg málét, egy kis szalonnát, hagymát hozzá. És jóízűen befaltuk. Ebédig nehéz volt kapálni. A meleg és a nagy gaz miatt. A kukorica levele meg vágta, horzsolta karomat, arcomat. Minden fedetlen testrészemet. Ilyenkor, este, amikor hazaértünk és megmosakodtunk, szinte égett mindenem, amikor víz érte. Ebédre anyám valamiféle levest szokott hozni, borscsasbabot, borscsas-picsokát vagy ne-

tán pergelt babot, sós ugörkával. A második kapálás után általában nem kellett harmadik. Csak nagyon kivételesen, ha esetleg nem nőtt meg a kukorica a nagy szárazság miatt. Július vége felé anyám elment a mezőre valamelyikünkkel, megnézni a pujt. Ilyenkor bejárta a darabot, kicsit megnyitotta némelyik kukoricacsévéjét, és belenézett. Ha már ehető volt, leszedte. És egy egész tarisznyával hozott haza. Otthon leszedtük a kukorica túlóját. Ketté, háromba törtük a tejespujt, és a legnagyobb üstbe anyám főzni tette. Alig vártuk, hogy megfőjön. Amikor kész lett, nem győztünk várakozni, míg kihül. Kútról hoztunk friss hideg vizet. Anyám áttette a forró kukoricákat a hideg vizes vödörbe. Egy nagy tálba belerakott egy marék nagy szemű sót, a kukorica levével felöntötte. Körülültük az udvarban a vödört és a sós vizes tálát, és mártogattuk a sós lébe a kukoricát, majd haraptuk. Olyan csend volt. Az addig futkározó, mindenféle gyermek most egy kupacban ült, csak úgy ropogott a kukorica a fogunk alatt. És ettük, ettük. A sós lé lecsurgott egészen a könyökünkig, marta a bőrünket, belevésve emlékezetünkbe az első kukorica ízét. Értelmet adott a munkának, a kapálásnak, a korai felkelésnek. A következő adag tejespujokból anyám már süttött is kint, faszénen. Addigra már paprika is volt a kertben. És a sült paprika után a kukoricák következtek. Egészben.

Ősszel, szeptember elején a babot szedtük ki belőle és a bosztánt. Azt hazaszállítottuk. Tehenes szekerünkkel. Az udvarunkba költözött ilyenkor a mező. A tütés kerítésein mindenhol bab volt, száraztól, tövestől, mindenestől. Még pár napig szárították a babot. Hogy aztán anyám kicsépelje. A bosztánok a szépséges színeikkel szinte díszként ékeskedtek az udvar földes részén. Mindaddig, amíg sorba meg nem főzték a disznóknak. A magját pedig a napon anyám megszáritotta, majd elrakta. És plitán megsütötte.

A kukoricát is leszedtük. Hajnalban mentünk. Csapatban. Mert ilyenkor összeálltak a rokonok. Anyám testvérei és gyermekei, és sorban szedtük a kukoricát, pár napig az egyiknél, azután a másiknál, amíg mind le nem szedtük. A kukorica otthon a csűrbe került, az arra kiépített helyre. A kukorica szárát, a huruzsánkórokat pedig nagy kupacba rakták a kertben. Amint vége lett a betakarításnak, kölcsönként elektromos sováló géppel a kukoricát lemorzsol-
tuk. Majd sorba vettük a csöcsikákat, és ha egy pár szem maradt itt-ott, azt kézzel szépen lesováltuk. Minden egyes szemre vigyáztunk. Még azokat is fel-

szedegettük, amelyek messzire elpattogtak a morzsolás során.

Igaz, kukoricánk volt, de a földünk, amelyet az államtól kaptunk, hogy magunknak megmunkálhassuk, kevéske. Sokszor rákényszerültek a falusiak, anyámmal együtt, hogy a kollektív által elvett földjeinkről termést lopjanak. Ősszel, amikor már a kukoricát leszedték, és a szárát is levágták, elszállították, a nagy kollektív mezőkön, tarisznyával a hátunkon csoportosan mentünk kukoricavadászatra. Előfordult, hogy leestek kukoricacsévék a traktorokról, vagy a csúnyább, kisebb csévéket otthagyták. Jártuk a mezőket, és a harmatos reggeleken sok tarisznya kukoricával tértünk haza. Amit nagyapám türelmesen lesoválgatott kézzel. Ez a csirkék több napi adagját is jelentette. Nem volt nehéz feladat, mert együtt keresgeltük a kukoricát testvéreimmel, barátainkkal, unokatestvéreinkkel. Csak a tarisznyák hazacipelése volt nehezebb. De egymást segítettük, és hazaértünk velük.

A sima kukorica mellett anyám vetett még egy jó pár szál berbécskukoricát is. Amit szintén ilyenkor takarítottunk be. Azt akkor morzsoltuk le, amikor kellett. Anyám csak felvitte a kiscská hiúba, ott lerakta a földre, hogy száradgasson még. Hétvégén, vagy ha vendégeink jöttek, anyám felküldött minket. Menj csak, Virika, hozz lá, vaj-e nyíhány berbécská pujt. Süsünk e kicsi berbécsst. Akit elküldött, futva szaladt. Mert a berbécsst imádtuk. A tök-mag mellett ez volt a második ropogatnivalónk. Anyám beletett az üstbe egy kis zsírt, egy kis sót, és egy marék pattogatni való kukoricát. Rátett egy fedőt, és máris dübörgött a kukorica. Egyszer vagy kétszer még meghabarta a habaróval. És kiborította a ligjába. Majd odatette a következő adagot. Ha nem lett elég sós, vagy ha nem tett sót a zsírba, akkor egy kannába egy kanál sóra vizet öntöttünk, az egyik csötscsikát belemártogattuk, és megspricceltük a pattogatott kukoricát. Amikor tél volt, és már túl voltunk az első pár adagon, akkor játszottunk a pattogatottkukorica-virágokkal. Ki kellett találnunk, milyen formát fog a másik a kezében. Akadt ott nyúl, kecske, virág, csillag is. A kukoricacsutka pedig remek építkezési anyag volt, nekünk, gyermekeknek. Sőt, a patakon is úsztattuk, versenyezve, hogy kinek a csötscsikája úszik gyorsabban. Télen anyám azzal gyújtotta meg a tüzet, mert könnyen lángra kapott, nyáron azt égettük el a nyári konyhában.

Télen, nyáron. Állatainknak és nekünk a kukorica az életünk volt.

BUKET UZUNER

Hosszú Fehér Felhő – Gallipoli

1915. augusztus 10.,
Gallipoli

Kedves, valaha boldog családom!

Gallipoli poklából üdvözöllek mindnyájatokat!

A rossz hírek bizonyára eljutottak hozzátok, és tudjátok, hogy milyen helyzetbe kerültünk. A hír azonban legfeljebb a pusztá eredményt közli, és nem szerepel benne mindaz, amit át kell élni az eredményhez. Így aztán a Gallipolitól felétek induló hírek szárazon, ostobán és értelmetlenül érkeznek meg hozzátok. A hír csak szemét. A híreket csak az ostobák hallgatják, mert a belsejük üres. Ne higgyetek a híreknek. Csak a halottak és sebesültek számát tartalmazzák, csak értelmetlen számokat.

Nem akartam ezt a levelet megírni. Azt sem tudom, hogy akarok-e egyáltalán valakivel beszélni, vagy emberi arcot látni. Azt hiszem, már semmit sem akarok. Persze nem kellene ennyire pesszimistának lennem. Ha eltekintünk a hulla-, vér- és csatornaszagtól, a légy-, bolha- és vérhasproblémáktól, a kizárólagos konzervevéstől, az egyiptomi sivatagokénál is fullasztóbb hőségtől és szomjúságtól, a szűk helyekre való beszorítottság érzésétől és a monotóniától, Gallipoli tulajdonképpen szép hely. Partraszállásunk helye normális körülmények között kellemes strand lehet. Normális körülmények! Mi a saját nevünket adtuk ennek a partszakasznak, és ezzel megváltoztattuk a normális körülményeket. Bizonyára volt török neve is, de mi elneveztük ANZAC-öbölnek. Keri szavai jutottak erről eszembe, aki így szólt: „Volt ennek neve azelőtt is, hogy ti Új-Zélandnak kereszteltétek: Aotearoa¹, azaz Hosszú Fehér Felhő, mert egy hosszú fehér felhőre hasonlít.” Így mondta nekem Keri.

Ne törődjete az azzal, hogy pokolnak neveztem. Ne is törődjete velem. Igazán szép hely. Mielőtt mindent ellepett volna a por, sok-sok olajfa volt itt, neveltő, piros pipacsok, a félszigetet vörösre festő alko-

nyok szívfájdító szépsége, meg a csalogányok... Nem csoda, Istenem, hogy még mindig látom ezeket? Ha van még a lelkemnek olyan darabkája, amely nem törött teljesen össze, az a csalogányoknak köszönhető. Mintha azon fáradoznának, hogy életben maradjanak, és ne legyen pusztá szám belőlem...

Lehetetlen leírni, milyen mesteri muzsikások Gallipoli csalogányai. Tolluk olyan halvány, hogy észre sem lehet venni őket, csak ha énekelnek, de ha megszólalnak, vonzóbbak az összes tarka tollú madárnál. Hajnalban – ha nem dörögnek az ágyúk, és nem ropognak a puskák, és ritka szerencsémre még aludni is tudtam – az ő hangjukra ébredek. Gyönyörűen dalolnak. Néha kételkedem is, hogy madarak-e a gallipoli csalogányok, és arra gondolok, hogy fuvolásokat hallok, akiknek a szíve a távoli kedves után sajog. E csodálatos siratók szerzői maguk a fuvolaművészek. Van közöttük egy, akinek az éneke egy nagy igazságtalanságról panaszkodik, a szerelem és az élet ellen elkövetett igazságtalanságról. Mi más ellen lehet egyáltalán még igazságtalanságot elkövetni?! Ennek a csalogánynak a hangja különbözik az összes többiétől. Én legalábbis megismerem. Igen, én őt már ismerem, ami bizony furcsa és egyben elszomorító is. Meg tudok különböztetni egy csalogányt, aki csak egynek tekinthet a bizonyára gyűlölt katonák közül, akik az ő boldog, békés félszigetükön pokollá tették az életet. TNA-nak,² vagyis ANZAC-csalogánynak neveztem el. Hogy miért? Nem is tudom. Csak mi adunk mindennek nevet, ahová csak megyünk, vagy amit látunk, csak mi hiszünk, hogy mi visszük magunkkal a civilizációt, vagy más népek is ebben a betegségben szenvednek? Ezt sem tudom. De esküszöm, én nem azért adtam nevet a csalogánynak, mert ki akarnám sajátítani. Csak mert a magányom társául választottam.

Néha olyan, mintha randevút beszéltünk volna meg. Hajnalonként fölmegegyek a csúcsra, ahol a társával énekelni szokott, és ha ott van, meg is találom a fák között. Tényleg őt találom meg, vagy mindig más csalogányt hallgatok? Mindenesetre nézem őt. Talán ő is ismer már. Lehetséges ez? Vagy megőrültem? Végül is csak egy vagyok a sok ezer katona közül. Tessék, egy szám megint...

Ő csak egy madár. De micsoda madár! Többször, figyelmesen meghallgattam, és majdnem húsz különféle hangját tudtam megszámolni. Van más madár,

Részlet a szerző regényéből, amelyet kiadónk az idei Nemzetközi Könyvfesztiválra jelentet meg. A könyv kiadását a Török Kulturális és Turisztikai Minisztérium fordítási programja (TEDA) támogatta.

1 Gallipoli

2 The Nightingale of ANZAC

amelyiknek ily sokféle a hangja? A madarak számomra eddig elsősorban az új-zélandi tarka papagáj-féléket és a kedves kiviket jelentették, de Gallipoli csalóányai egészen mások, az én TNÁ-m pedig egészen különleges. Amikor ő szól, vagyis szívbe markolóan dalol, könnyek szöknek a szemembe, ami hónapok óta, még amikor nagyon szerettem volna, sem sikerült. Szavakkal nem lehet leírni, milyen hálás vagyok, amiért megkönnyebbülök az arcomon lecsorduló sós cseppektől. Érzéketlenné vált lelkem, amely itt hónapok óta olyan szörnyű barbárság része és tanúja, amelynek brutalitását a történelem képtelen lesz leírni, csak a TNA csodálatos dalára képes a keménységéből engedni. Neki köszönhetem, hogy újra embernek érzem magam, és örülök, hogy sírni tudok. Most értettem meg, hogy a sírni tudás áldás, az elérzékenyülés emberségünk jele. Hogy ez szerencse vagy szerencsétlenség? Ezt sem tudom.

És a naplementék... Ha éppen nem gyilkol a török, kiülünk egy elfoglalt csúcsra, és nézzük a fenséges naplementét. Szomorúan gondolunk arra, hogy az Égei-tengerbe bukó Nap nemrég emelkedett ki a Csendes-óceánból, hogy Új-Zélandon új napot világítson meg. Ugyanabban a világban, ugyanazt a Napot más körülmények között nézni! A tudás néha bizony elszomorítja az embert. De a fájdalmat is csak rövid ideig érzem, aztán megint érzéketlenné válok. Képes vagyok órákon át semmit sem érezni, csak nézek, bújok, tüzelek, szuronyt tűzök, ellenséget ölök, tetvészkedem, az ételül adott száraz kekszlet vagy száraz húst rágom; ha alkalom adódik, lefekszem, és ha tudok, alszom. Csak egy ANZAC-katona vagyok – ennyi maradt Alistair John Taylorból. Már csak egy szám vagyok, egy élő szám, és szám leszek akkor is, ha meghalok. „A hazáért hősi halált halt” halott. „A hazáért” és „hősi”... Ugyan! Erőszakkal senkiből nem lehet hőst csinálni. Ami meg a hazát illeti... Ez itt a törökök hazája, és ez a háború nem a mi háborúnk. Mi – ahogy az angolok gögösen a szemünkbe mondják – csak „kalandvagyó fiúk” vagyunk. Az igazi hősök a törökök. Miként Egyiptomban Abdülnek neveztünk minden arabot, eleinte rajtuk is köszörültük a nyelvünket, de most már látjuk, hogy a „Johnny Turk”-nak elkeresztelt törökök milyen nehéz körülmények között próbálnak minket feltartóztatni. Ők azok, akik a hazáért halnak hősi halált.

A múlt héten láttunk először közelről élő törököket, amikor mindkét fél tüzszünetet hirdetett, hogy eltemethessük a holtakat. A tüzszünet a rugbymeccsek

közben tartott szünetekhez hasonlóan olyan volt, akár egy tragikus tréfa. A törökök nem néztek ki olyan vadaknak, amilyenek nekünk leírták őket. Fiala emberek ők is, a szemükben aggodalom és bánat, éppolyan fáradtak és csüggedtek, mint mi, bizonyára ők is aggódó családtagokat, idős szülőket, feleséget vagy kedvest hagytak otthon, ők is véreznek és szenvednek, ha megsebesülnek, őket is fiatal életük ábrándjai közül szakítja ki a halál. A törökök is emberek. Sokan szívós parasztembernek látszanak, fejükön „Enver-kalap”-nak nevezett furcsa, háromszögletű fejfedőt viselnek. Angolul tudóval nem találkoztunk, de akadtak köztük, akik valamennyit értettek franciául. „Jonny” – mondták ránk mosolyogva. Két török cigarettával kínált, én meg húskonzervet akartam nekik adni, de nem fogadták el. Egyiptomban megtanultuk, hogy a muszlimok nem esznek disznóhúst. Mondtam, hogy marhahús, de nem értették. Erre szarvat formáltam az ujjaimmal a fejemen, és bögttem, mint egy ökör. „Englis mit” – mondták nevetve. Angol hús. „Én új-zélandi vagyok, nem angol” – magyaráztam. Megint nevettek. Én is nevettem. Körülöttünk mindenféle halottakkal, egymás ellenségei vagyunk, és együtt nevetgélünk. Soha nem éltem még át ennél ostobábbat, értelmetlenebbet és tragikusabbat, és akkor ott megesküdtem, hogy nem is fogok.

„Te no inglis?” – kérdezte az egyik török csodálkozva. „Nem vagyok angol” – ismételttem meg. „I - am - a - New - Zea - lan - der” – szótagoltam, mintha így könnyebben megértené. „Aha, zélandi” – mondta a török, de nem vagyok biztos abban, hogy megértett. „Én török” – mondta, mire megfogtam a felém nyújtott kezét, és azt mondtam: „I am Johnny Turk”. Kezét fogtunk azon a gallipoli dombon, ahol a legvéresebb összecsapások folytak. Erős kezével bizalommal szorította meg az enyémet. Hogy lehetne ezután az ellenségem? Miért lettem én az ő ellensége? Az ellenség ott török barátta vált.

Miközben a tőle kapott cigarettát szívtam, szerettem volna valami barátságos dolgot mondani. „A harcok után talán együtt fogunk majd Konstantinápolyban kávézni.” Alighogy kimondtam, éreztem, hogy baklövést követtem el. Lehajtott fejjel kértem bocsánatot. A török szomorúan mosolygott. Angolul nem tudott, de megérthette, hogy miért emlitem Konstantinápolyt.

Azután temetni kezdtünk. Micsoda istenverte munka! Felpuffadt, megfeketedett, szétszagotott testek heverték szerteszét. Az élők egyetlen vágya a hányás, egyetlen érzése a fájdalom. Akkor egyetlen ANZAC-

katonában, egyetlen törökben sem volt harag vagy bosszúvágy, csak a végtelen szomorúság. A hullaszagtól mindannyiunknak hányingere támadt, sokan hánytak is. Láttam egy felében kettészakadt török katonát. Ezt a látványt, amíg élek, nem fogom elfelejteni. A törökök mellett volt két német és egy török doktor is, aztán néhány török tiszt is odajött. Udvarias úriemberek, franciául és németül is beszélnek. Az egyik magas, szőke, kékszemű, határozott tekintetű tiszt körül nyüzsgő katonák láthatólag igen sokra becsülik parancsnokukat. Figyelmesen végignézt rajtunk, aztán biccentett, és franciául köszöntött bennünket. A török tiszték igen figyelmesen bántak a vörös félholdas vagy fehér zászlós katonákkal. Maradt bármi is megcáfolatlanul, amit eddig a törökökről hallottunk? A tűzszünet után hogyan fogunk harcolni ellenük?

Másnap azonban úgy folytattuk, mintha mi sem történt volna. Támadtunk, öltünk, tüzeltünk, tüzeltek ránk, és öltek bennünket. Mintha rabszolgák lettünk volna, és uraink parancsára folyt volna az öldöklés. A katonának nincs akarata. Bár önként jelentkezünk a harcra, akaratainkat átengedtük a parancsnokainknak. Kitartottunk, hogy a szűk lövészárkokban a tetvek és a hőség marta testünknek még egy kis életet nyerjünk. Esküszöm, ha az új-zélandi anyák meglátnák a lövészárkokban pusztulni a fiaikat, a harc azonnal véget érne! Abban a pillanatban! De mi csak számok voltunk, akiknek meg kell halniuk azért, hogy hősöknek neveztesse nek. Az a legrosszabb, hogy ez a harc az életen kívül a reményt is elvette az emberektől. Rájöttem, hogy nem fog addig véget érni, míg el nem veszünk az utolsó szálig. Nincs menekvés. Vagyis a halál az egyetlen menekvés.

Ha kiderült, hogy jogtalanul és sikertelen harcolunk, akkor miért nem vonulunk vissza? Miért nem mondjuk a törököknek: „Bocsáss meg, Johnny Turk, félreismertünk téged, meg ennek a harcnak a célját.” Miért nem megyünk haza? De mit is mondtam? Haza? Ostobaság! Persze, a háború ostobává teszi az embert. Mi lenne, ha hazatérnének? Mintha Új-Zéland visszafogadna! Hogyan térhetnének vissza a normális életbe azok, akik ebben a tébolyban részt vettek, akik látták a társaik testét szétszakadni, akik számára mindennapivá vált a halál? Mi közös lehet a normális emberekben, akik ennyi szörnyűséget még csak elképzelni sem tudnak, és bennünk, akik az Égei-tengernél elveszítettük álmainkat, kezünket, lábunkat, barátainkat, rokonainkat és ártatlanságunkat?

Milyen közös életünk lehetne? Nem hiszem, hogy lehetséges volna. Nem hiszek én már semmiben, mert láttam a hazugságot, a kétszínűséget és a halált.

Tudom, hogy akkor sem élhetnék békében és boldogan, ha épségben hazatérnék. Abban sem vagyok biztos, hogy a vértől és erőszaktól megkeményedett lélekkel embernek számítok-e. Hogyan illeszkedhetnék be abba a környezetbe, a gazdaságba, ahol valaha naivan, vidáman, remények között éltem? Eszembe sem jut. Nem, még gondolni sem tudok rá. El sem tudom képzelni azt a rakoncátlan, vidám, lányokkal tréfálkozó, családszerető, egy asztalosműhelyről és saját családról álmodozó Alistair John Taylort, amint Wellington utcáin sétál, vagy lóra ül apánk gazdaságában. Ahogy az emberben elhalványul egy rég meghalt szerettének a képe, úgy felejtettem el én a régi éneket. Önmagam. Nem vagyok való már semmire. Nem térhetek haza. Nem volna hozzá bátorságom.

Bárhogy csűröm-csavarom, csak rá kell térnem a legfájóbbra. Nem hallgathatom el, bár a hír valószínűleg már elért hozzátok. Willről. Nem szenvedett. Pár percig tartott az egész. Mellettem volt. Gyorsan eltemettük, illetve mások ásták el, én csak néztem. Mintha a végén bekövetkezett volna, amire már hónapok óta vártam. Bizonyára megkaptátok azt a levelet, amelyet a halott katonák családjának küldenek. Fiuk, William Andrew Taylor hősi halált halt a hazáért, a szabadságért és a győzelemért. Ezt a szabványlevelet őrizhetitek Will helyett. Ezerszámra küldik naponta a családoknak az ilyen leveleket. Will már csak egy halott szám; akár a többi ANZAC- és angol katoná; egy fakeszt alatt alszik Gallipoliban. Örökre.

Másnap Russelre került a sor. Nem halt meg. Még rosszabbul járt: elveszítette mindkét lábát. Ifjú rokantként hazaküldték. Soha nem fog lábra állni.

Elment mindkettő egymás után. Nincsenek többé. A lövészárkokba azonban azonnal újakat hoztak helyettük. Most ki van soron? Talán én. De amikor megláttam az új katonát Will helyén, elhatároztam, hogy nem fogok meghalni ebben a háborúban! Ebben a háborúban nem vagyok hajlandó meghalni! Ez nem az én háborúm! De élni sem akarok már. Istenem, bocsáss meg nekem. Nem akarok sem élni, se meghalni immár...

Drága szüleim, egyetlen Helenem és kis Stuartom, ne búsuljatok, ha nem kaptok több levelet tőlem, és ha a harcok után a síromat sem találjátok. Tudnotok kell, hogy nem haltam meg. Mindent visszautasítok, amit eddig tanítottak nekem. Az itteni csalóányokra,

olajfákra, és az ijesztően fölém magasodó oroszlán-fejű Szfinx-sziklára esküszöm, hogy nem fogok meghalni ebben a háborúban. Nem azért írom mindezeket, hogy ne szomorkodjatok, ha nem kaptok tőlem levelet, sem azért, mintha megőrültem volna – egyszerűen azért, mert elszánt vagyok.

Mindnyájatokat szeretem.

Mondjátok meg Kerinek, hogy mindig szeretni fogom.

Örökké a ti fiatok, *Alistair John Taylor,*
Gallipoli, 1915.

*

1915. augusztus 12., csütörtök,
Çanakkale
19. levél

Drága, igen tisztelt Édesanyám és kedves Salih testvérem!

Megkaptam az áldott kezével írt levelét. Bocsánatot kérek, de csak most tudok válaszolni. Ne aggódjon, az északi çanakkalei fronton vagyok, épen és egészségesen. Kora reggel van, de a levegő már most nagyon meleg. Az utóbbi időben nemhogy levélírással, de a leg-
elemibb szükségletekre is alig találunk időt. A Véreszikla elfoglalása után a conkbayirri offenzíva és az anafartalari ütközet változatlan hevességgel folyik. Igen nehéz körülmények között, rendkívül elfoglaltak vagyunk. Vagy megmentjük a hazát, vagy eltaposnak bennünket az ellenség csizmái. Mindannyiunkat. Az a baj, hogy a haza megmentése értelmében ölnünk és halnunk kell. Fia, aki az áldozati ünnepre levágott állatokat sajnálta, a haza és a szabadság nevében részvét nélkül megöl, szuronnal átdöf, vagy késsel levág mindenkit, aki ellenséges uniformist visel. A háború véres valóság, Édesanyám; kemény és könyörtelen leckét ad nekünk. Itt alaposan megtanuljuk, hogy ha mi nem vágjuk el a torkukat, ők vágják el a mienket. Ráadásul a saját országunkban.

Az „Allah! Allah!” és „Hurrá! Hurrá!” kiáltásoktól visszhangzó csatatereken akkora a zürzavar, mintha eljött volna a végítélet napja. Mintha mindkét fél meg akarná semmisíteni az ellenség nevezetű fenevadat. Van más lehetőségünk? Úgy tűnik, hogy az marad életben, aki megöli a másikat. Mégsem vagyunk egyforma helyzetben. A miénk annyival súlyosabb, hogy nekünk nemcsak az életünket, hanem a hazánkat és szabadságunkat is a megsemmisülés veszélye fenyegeti. A tűz, vér és izzadság, hőség, füst és pára, meg

a halál terjengő szaga miatt állandóan fáj a fejem. A hőség még az ellenséget is visszafogottabbá teszi. Mindent összevéve nem öröme ad okot, inkább csodálatra méltó, ha az ember a fronton életben marad. Élek, de tiszta tudatom és az állandó fejfájás szinte az örületbe kerget. Bár elveszíteném – legalább egy pillanatra – az állandóan résen álló tudatomat, de éber, amikor alszom és amikor fent vagyok, ha ölök, vagy ha majdnem megölnek, amikor társaim meghalnak, és a rövid, nyugodt percekben is. Állandóan figyelő, tiszta tudattal nagyon fárasztó élni. Egyetlen csoda tartja életben vérző szívem, mindent ellenőrző tudatom és a gyötrő fejfájás ellenére: a remény fénysugara, amely a testi szenvedések, a nélkülözés és a hazavagyakozás közepette is melegíti bensőmet. A szabadság, a szabadság és függetlenség reménye ez a fény, amely fényesebb a hazáért meghalni kész törökök szemében, mint a Nap. E nélkül egy óráig sem volnánk képesek ellenállni a nagyvilág hadseregének, hiszen ágyúja, puskája, felszerelése, gyógyszere és élelme is több és jobb, mint a miénk. Azt kérdezi édesanyám, hogy a nehéz körülmények közepette hogyan tudjuk megőrizni a reményt? Ez az igazságtalanság, a szegénység, a zsarnokság és a megszállás ellen küzdő emberek csodája. Az igazságtalanságokkal szembeni eltökéltség teszi képessé lelkemet a nehéz körülmények elviselésére. A remény, hogy igazunk van. Egy szabad és jómódú Törökország képe lebeg a szemem előtt. Nem túlzok. Itt nincs helye a nagy szavaknak, hiszen itt minden túlságosan is valóságos.

Furcsa, hogy mik jutnak itt az eszembe... Emlekszik, ugye, hogy el sem tudtunk képzelni szebbet Isztambul egénél, és amikor három esztendeje európai utazásunk során összehasonlítottuk Párizs, Nizza és Bécs egét Isztambuléval, ez utóbbit találtuk a legszebbnek. Micsoda szerencsétlenség, Édesanyám, hogy csak rosszról tudok írni az Isztambuléval vetekedő tiszta-kék çanakkalei égbolt alatt...

Néhány napja az ellenség heves támadást indított a most már csak Véres-szirtnek nevezett hely ellen, majd hullámokban partra szálltak Conkbayirnál és Anafartalarnál is. A három napos ágyúzások teljesen szétzúzták az állásainkat. Reszketett a föld és az ég, mindent elborított a vér. Soha nem éltem még át ilyen örjítő, véres napokat. Soha életemben nem fogom elfelejteni az 1915-ös çanakkalei véres nyarat, ha a végső győzelem után visszatérhetek Isztambulba. Higgycs el, Édesanyám, hogy itt nem a halál az ijesztő. Ha az van megírva a sors könyvében, akkor meghalunk a hazá-

ért. Ebben parancsnok és sorkatona, minden török egyetért, hiszen nem mi kezdtük a háborút, és itt a hazánkat védjük. És higgye el, hogy mi fogunk győzni. De vajon nem fogunk a szégyenbe belehalni, ha a németek, akiknek alárendeltük a seregünket, a győzelmünket német győzelemnek fogják kikiáltani, és a történelemkönyvek Çanakkaléről mint német gőzelemről fognak írni? Látszólag Enver Paşa a főparancsnokunk, de az igazi irányító a jóindulatú Liman (von Sanders Paşa), akiről eddig még nem hallottunk semmi rosszat.

Azt írtam, hogy itt senki nem fél a haláltól. Ne mondja, Anyácskám, hogy ilyen nincs. Talán elszibadt bennünk a félelem, amióta a halál mindennaposá vált számunkra, mert egészen másképp látjuk, mint civil korunkban. A legnehezebb – még ha ellenség is az – haldoklót látni, fájdalmas kiáltásait vagy nyögését hallani, tanúja lenni, amint a haláltusáját vívó az utolsó leheletével az anyját vagy a kedvesét hívja, a hörgések közepette a legkülönbözőbb nyelveken Isten nevét emlegeti. Az ágyúzások fülsüketítő lármája, a szuronyharc, de még annak a tudata, hogy bármelyik percben meghalhatok, sem tűnik annyira borzalmasnak.

Az eddigi harcokban több ezer katonánk halt hősi halált. Mindenfelé holttestek. El sem tudja képzelni, milyen nehéz és lehangoló a hullabűz. Van, hogy alig kapunk levegőt. Bármennyire igyekszem is a helyzetemet jobbnak feltüntetni a valóságosnál, Édesanyám bizonyára érzi, milyen boldogtalan vagyok. Mi értelme volna eltitkolnom Ön elől, hogy néha szégyellem magam azért, mert még élek. Bevallom, előfordult, hogy irigyeltem az elesetteket, mivel ők már megszabadultak, és szerettem volna a helyükben lenni.

De hiszen kegyetlenség drága Édesanyámat ilyen elkeseredett sorokkal kínozni. Vagy a szívem fölé teszem ezt is a többi el nem küldött levél mellé, vagy ennél megnyugtatóbb dolgokról írok. Mert van néhány levél már, amelyeket nem küldtem el Önnek. Olyanok, amelyekben kendőzetlenül írtam az itteni viszonyokról. Most azonban egy áldott hírt oszthatok meg Önnel! Valószínűleg Isztambulban már hallott róla, de hadd számoljak be róla én is. A çanakkalei front lelelkesítőbb híre a 19. hadosztály parancsnokára, Mustafa Kemal ezredesre vonatkozik. Különösen közel érzem őt magamhoz, mivel még Thesszalikiből családi barátja Szkopjei İskendernek. Kemal Bey hősiességéről különböző történeteket mesélnek, a neve itt máris legendássá vált. De mindennél fontosabb, hogy az anafartalari parancsnoknak kinevezett Mustafa Kemal az ellenség által heves offenzívával

elfoglalt Conkbayırınál pokoli harcok árán sikerre vitte az összecsapást. Az ellentámadás során ostorral a kezében a csapatok előtt haladó parancsnokot tudása, eszessége, határozottsága és bátorsága okán máris az igazi hadvezér példájaként emlegetik. Miután a sivatagi hőség és a kedvezőtlen körülmények közepette folytatott harcokban sok ezer katonát veszítettünk, és sorban vereségeket szenvedtünk a Balkánon, Palesztinában és a Kaukázusban is, a Mustafa Kemal Bey alakja köré szövődő legendák és az ő vezetése mellett elért győzelmek írt hoztak sebeinkre. Az északi fronton elért sikereink – ahogy a kedvező hírek máris mutatják – jótékonyan hatottak a déli fronton küzdő katonák harci kedvére is.

Nekem még nem volt szerencsém találkozni Mustafa Kemal Beyjel, de akik látták, azt mondják, hogy jóképű, pengeéles tekintete pedig egyenesen lenyűgöző. A háborúban persze könnyen esnek az emberek túlzásokba, de annyi bizonyos, hogy Szkopjei İskender már hónapokkal ezelőtt beszélt nekem e kiváló parancsnok – bátyjainak régi, theszaloniki barátja – átható tekintetéről.

A çanakkalei tisztek között legújabbán terjedő legenda arról szól, hogy az elmúlt éjjel a zsebében óralánccal viselt óra mentette meg Mustafa Kemal ezredes életét. Nem tudom, hogy valóban igaz-e, hogy a zsebóra akadályozta meg, hogy a srapnel a szívébe hatoljon, de ha ez a máris legendássá váló esemény igaz, akkor valóban Allah küldte a török népnek, hogy a méltóságunkat semmivé tevő tehetségtelen és önző vezetőktől megszabadítson bennünket. Országunk földje, levegője és vize van olyan áldott, Édesanyám, hogy erős karakterű és hozzáértő vezetőket teremjen. Ami Mustafa Kemal ezredes csodálatos órahistóriáját illeti, abszolút nem számít, hogy igaz-e vagy sem. A történet betöltötte történelmi feladatát. A többi a jövő történészeire tartozik.

Itt nem könnyű friss napilapokhoz jutni. Amikor azt láttam, hogy a tisztek egy nem túl régi Tasvir-i Efkâr számmal a kezükben nevetgélnek, odamentem, hogy megtudjam, min derülnek annyira. Az állandó fejfájás és fáradtság miatt nem vagyok abban biztos, hogy jól értettem, de mintha Hamilton pasa, az angol tábornok azt mondta volna Mustafa Kemalról, hogy nagyobb baj nemigen érheti őket, mint ő. Márpedig, ha így beismeri a vereséget, csöndben vissza is vonulhat. Remélem, hogy ez a vágyunk mielőbb teljesül: nem lesz több hősi halott, és nem ömlik több ellenséges vér sem.

Az ellenségről jut eszembe: a legutóbbi offenzíva alkalmából több olyan hadifoglyot ejtettünk, akik egészen a lövészárkaink közelébe jutottak, de sebeik miatt nem tudtak elmenekülni. Ma reggel találkoztam egy piros arcú, szempilla nélküli angol fiatalal, akire a járőrünk bukkant rá. Bekötözték a sebé, és hátra akarták küldeni az ezred hadiszállására, ő azonban egyre ismételtetett valamit, de senki sem értette. Hüseyin, a tisztiszolgám hozta elém: „Parancsnok úr, te biztosan megérted, mit mond. Valami baja van ennek a szegény gyaurnak.”

Néztem a körülbelül velem egykorú, vörös hajú, rettegő katonát. Angolul ugyan nem tudok olyan jól, mint franciául, perzsául, arabul vagy németül, de Anyácskám emlékezhet, három éve képes voltam egy kis társalgásra azzal az amerikai íróval, akivel Párizsban találkoztunk. „Vat iz jor néim, szoldzsör?” – kérdeztem a nevét. Elsápadt. Nem válaszolt. „Johnny?” – kérdeztem, hogy megnyugodjon. Még sápadtabb lett. „Ne félj. A foglyunk vagy. Nem bántunk” – mondtam, és leültettem, hogy megnyugodjon. „Szit daun plíz.” Figyelmesen, de még mindig félve nézett rám. „Harc közben félhetsz a törököktől, de a foglyokkal és a szenvedőkkel mi jó bánunk” – mondtam. „Szam vator” – egy kis vizet, nyögte erre. A szerencsétlen órák óta vízért könyörgött. Hozattam egy pohár vizet. Azt akarta, hogy előbb én igyak belőle, csak aztán ivott, majd azt mondta: „Mor plíz!” Erre egy kulacs vizet hozattam neki. Néztem, miközben ivott. Ha nem volna ilyen piros arcú, mi különböztetné meg a mieinktől? Furcsa dolog a háborúzás, nem engedi, hogy megismerjük egymást. A fogoly azt magyarázta, hogy ő nem angol, hanem ír. Én azt hittem, hogy ausztráliai. Étellel kínáltam, de nem kért, csak aludni akart. Három óra alvást engedélyeztem neki, tovább nem tarthattam az arcvonalban. Felébresztettem. Örült, hogy pihenhetett. Rám mosolygott, majd katonásan tisztelgett. Viszonoztam. A katonák kíséretében hátraküldtem. Egyszerre csak megfordult, és futni kezdett felém. A katonák azt hitték, hogy rám akar támadni, de egy fényképet húzott elő a zsebéből. „Máj fianse” – mutatta. Vékony, szőke lány volt. Bólintottam. „Tenk yu, szőr” – mondta. Mosolyogtam, de közben az jutott fájón az eszembe, hogy nincs képem Szkopjei Iskenderről.

Miközben hátrafelé vitték az ír foglyot, golyók füttyültek körülötte. Nem tudom, a tudatában volt-e annak, hogy a saját bajtársai miatt került életveszélybe.

Szalad az idő, Édesanyám, a Nap már magasan jár, és bármelyik pillanatban előfordulhat, hogy abba kell hagynom az írást. Bármennyit fecsegek is összevisz-sza, bárhogy kerülgetem is, végül csak be kell számolnom a szörnyű tragédiáról. A szívem olyan mély sebet kapott, amelyre nincs orvosság, egy részem most már örökre hiányozni fog. Nem is akartam megírni, de kivel oszthatnám meg a fájdalmamat Édesanyámon kívül?

Hogyan mondjam el? Milyen szavak írhatnák le a veszteséget? A palesztinai Csatorna-menti fronttól egészen tegnap hajnalig minden örömben és bánatomban osztozó, rám mindig vigyázó parancsok, a jóképű férfi, akit a feljebbvalói és a katonái éppen úgy szerettek, mint én, akinek a nevét a halállal kapcsolatosan képtelen vagyok leírni. Az a drága ember... Örjítő, hogy ezt kell mondanom: a tegnapi hősi halottak között ott volt Szkopjei Iskender is. Próbálok elfogadni, de nem tudom. Hogyan lehetne szavakba önteni azt a hatalmas ürt, amelyet maga után hagyott? Hogyan lehet múlt időben beszélni arról, akit tegnap még a karjaimban tartottam? Eddigi tapasztalataim mit sem érnek. Soha nem tapasztalt lelki bénaságba estem. Tehetetlen és vigasztalan vagyok. A çanakkalei csalogányok mind hallgatnak. Az a dal, amelyet százszor is elénekeltettem a katonáimmal, az az ismert dal, amely mindig is megérintette a szívemet, az a dal fejezi ki a legjobban a bánatomat: a çanakkalei induló, mindannyiunk érzéseinek tolmácsolója, amely még Dede Efendi vagy Chopin zenéjénél is jobban megfog. Ha nem ismerné, hadd mondjam el Anyácskámnak:

„Çanakkale tükrös vásáracsarnoka,
Jaj, mennem kell a csatába,
Ó, jaj, ifjúságom!
Çanakkaléban, jaj, meglöttek,
Elevenen a sírba tettek,
Ó, jaj, ifjúságom, ó, jaj!...”

Lelkem fele, bátyám, mesterem, vértestvérem, szívem, jaj, az a derék ember... A karomban tartottam... Ó, a nagyszerű katona, a szívbeli barát még végső lehetőségével is szembeállt a halállal, esze és szíve fényével még akkor is szinte világított... Ó, drága barátom, hogy hagyhattál itt engem? Ép eszem, akár egy maroknyi felhő, kiszáll belőlem, teszem lázban ég, Anyácskám, mert nem tudom elfogadni, hogy Szkopjei nincs többé!

Miután meghalt, annyit sírtam ott, a harctéren, hogy a végén nem maradt több könnyem. Hüseyin, akinek eddig soha semmit nem kellett kétszer mondanom, egy ideig velem sírt, de a végén ő szólt rám: „Elég legyen, parancsnok úr, még tönkre teszi magát!” Könnyem nincs több, már a fájdalmat sem érzem. Bár veszíteném el az öntudatomat, bár tudnék aludni, bár tudnék felejteni... De a tudatom a saját ellenségemmé vált, el akar pusztítani. Érti ezt, Édesanyám? Mit gondol, megőrültem? Miközben ezeket írom, szinte látom, hogy itt áll előttem a tudatom, és gúnyosan néz rám. A foglya lettem. Ez a háború, a mindent elborító emberi vér lepusztít engem. És nincs többé Szkopjei Ískender, aki így vigasztalt: „Leszünk mi még boldogok, fiú!”

Nem voltam mellette az anafartalari fronton, amikor súlyosan megsebesült. Tisztiszolgája, mint az örült, úgy futott hozzám a hírral. Nem emlékszem, hogy kerültem oda, a tűzvonalba, de mire odaértem, már hátrahúzták a fedezék mögé, és a földre fektették. A fejét az ölembe vettem. Miközben véres szőke haját simogattam, könnyeim az arcára folytak. Erre kinyitotta a szemét. Egykor ragyogó kék szeme elveszítette a fényét. Megismert. Látni valóan nehezére esett, de rám mosolygott. Barátság, szeretet és bizalom volt a tekintetében. Mindketten tudtuk, hogy meg fog halni. Haldoklott, és én semmit sem tudtam tenni. Akkora fájdalom ez, amelyet még az ellenségnek sem kívánok.

Én ostoba módon csak sírtam, ő meg utolsó erejét összeszedve megmozdította ajkait: „Ali Osman, testvérem... nem hiába ontjuk a vérünket, fiú!” Nekem kellett volna erősnek lennem és vigasztalnom, de sajnos csak sírtam, még ő, a haldokló vigasztalt engem. „Nem vagy te katonának való, testvérem, a tudomány, a gondolkodás, a művészet való neked. Szalonokban, iskolákban és konferenciákon kell beszélned idegen nyelveken és a mi szép török nyelvünkön, ezzel fogod majd az ország kultúráját szolgálni! – mondogatta. – A végső győzelem után nagy szükségünk lesz majd a hozzád hasonló, értelmes, művelt és a szónoklathoz értő fiatalokra. Az ilyenek nem katonának valók.” Együtt neveltünk. Igaza volt. Soha nem voltam képes olyan határozottan dönteni az élet-halál kérdésekben a fronton, mint ő. Megint neki volt igaza: a harctéren, utolsó lélegzetével is neki kellett engem bátorítania. Úgy éreztem, mintha másodszer veszítettem volna el megboldogult apámat, mintha

soha nem volt bátyámat, távoli titkos kedvesemet, egész ifjúságomat búcsúztattam volna. „Maradj életben, és az ország szabad és boldog napjaiban emlékezz vissza rám!” – szorította meg utolsó erejével a karomat, aztán lehunyta a szemét. „Ne, testvérem, ne menj el, ne hagyjál itt! Ne tedd ezt velem, Szkopjei!” – könyörögtem. Alig hallhatóan válaszolt. „Az ész az Isten legnagyobb adománya. Ha volna az ész vallásánál erősebb vallás, azt adta volna az ész helyett... Az országnak észre van szüksége... Az ész...” Ezek voltak az utolsó szavai, de még egyszer kinyitotta a szemét, és rám mosolygott. Esküszöm, mosolygott, Édesanyám. Esküszöm mindenre, ami szent, hogy rám mosolygott, úgy ment el. Magamra hagyott Anafartalarban, és elszállt a Paradicsomba, itt hagyta pompás testét vérbe fagyva, s ő maga elment. Elment végleg.

Tisztiszolgám könnyes szemmel imádkozott mellettem. „Hallottad, Hüseyin, hogyan végrendelkezett?” Hüseyin szipogva nézett rám. „Biz’ Isten, semmit sem hallottam, parancsnok úr!” Hogy lehet az? Egymás mellett voltunk, neki is hallania kellett. „Ískender parancsnok elmondta az igazhitűek hitvallását, mást én nem hallottam. Allah nyugtassa békében, és segítsen meg bennünket!”

Szkopjei hívő ember volt, de nem volt vallásos. „Allah vallása az ész, különben miért tette volna a fejünkbe ezt a sátánt?” – mondogatta gyakran. Szerintem ezt hallotta a tisztiszolgám, csak megjed. Egy nap majd megérti, és akkor nem fog félni a saját esztől. Akkor lesz az ész a mindannyiunkat megvilágosító fény forrása. Vigyázz az elmémre, Allah, az az egyetlen reményem, és ezt hagyta rám végrendeletileg Szkopjei!

Drága Anyám, kedves öcsém, én nem félek a haláltól. Esküszöm, hogy nem félek. Szkopjei halála után végképp nem tud megrémisztetni. Hogy ez jó vagy rossz jel, azt nem tudom. Egyet tudok: hogy ezt a levelet sem küldöm el. Nem tudom elküldeni ezt a vér- és könnyáztatta levelet. Itt fog maradni velem a fronton, a szívem fölött. Egy rövidebb, reménykedő levelet írok helyette, és mindjárt postára is adom.

Ma kezdődik a ramadán áldott ünnepe. Boldog ünnepeket kívánok, csókolom a kezét, és ölelem Salihot:

*fia,
Ali Osman hadnagy*

TÉREY JÁNOS

Dialógus a Világszellemről(Részlet *A Legkisebb Jégkorszak* című regényből)

*A Legkisebb Jégkorszak legelső telén
Budapest lakossága ámokfutva élt;
S hétfvégén diszkotékákat látogatott,
Őrjöngeni, nem félni. És felejteni.*

*A A korszerű Világszellem ha testet ölt,
Majd lemezlovas képében teszi, hiszen
Korunk új hőse ő. A legpofátlanabb
És mégis győztes... Mondd, ki herosz, ha nem ő?*

DJ MAKE SOME NOISE!!

*B Ő, ő, az ütemgyáros! Feneke alatt
Egy kilométer hosszú partilimó indul el
– A karosszérián rózsaszín lámpasor –,
Hogy fedélzetére vegyen... s véghez vigyen!*

DJ BÓBITA, BÓBITA, DANCE!

*A A Katarzispop egyben: Terrorista Pop!
Tömeggé változtat: ha tombolsz, hogyha félsz,
Egy vagy a masszával.*

*B Hány gondod illan el
E nonstop buliban? Mért kéne más legyél?*

*DJ BUDAPEST, FUCK THE REST!
BUDAPEST, FUCK THE REST!*

*A A féktelen táncoltatásban nincs gyönyör!
Kopár hatásvadászat...*

*B Hát mondtam én, hogy zene?
Korlátolt, aki képtelen megérteni,
Hogy ez: show. Cirkusz! Fényűző spektakulum!*

DJ ALL NIGHT LONG!

*A ALL NIGHT LONG!, ezt harsogják folyamatosan
A ringva körbeforgó diszkógömb alatt
Az elektromos papák...*

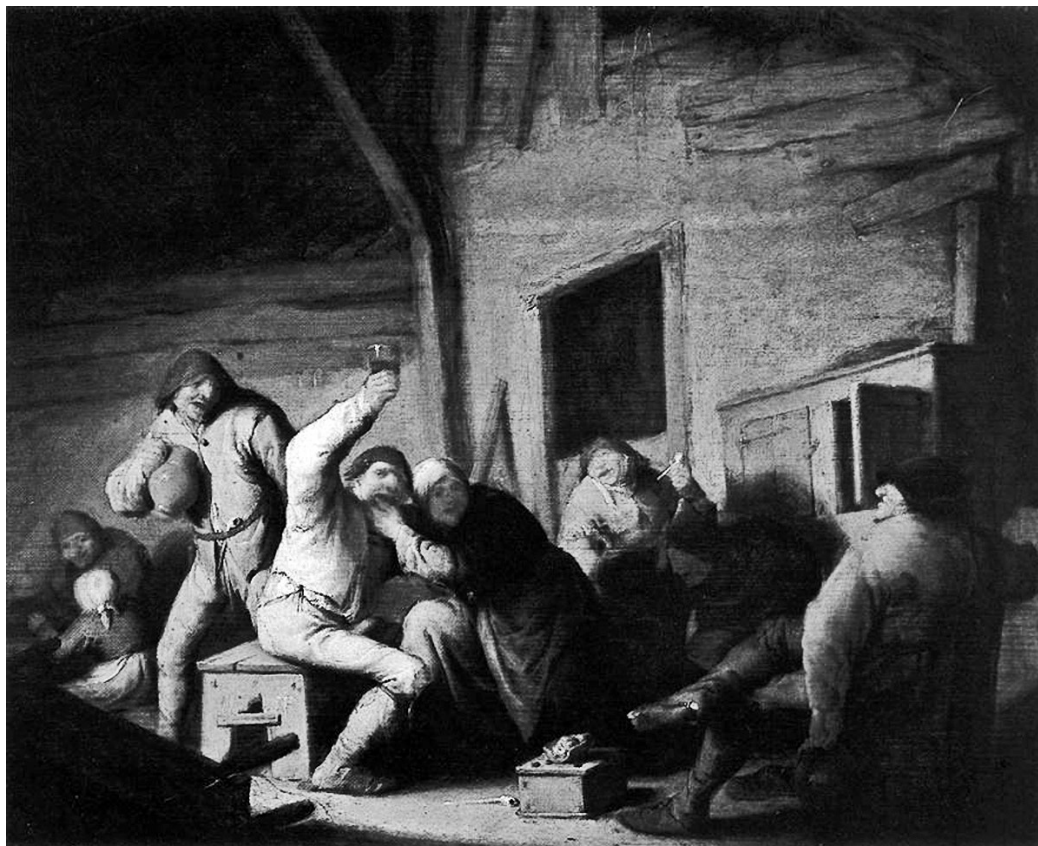
B *És híruk szerint*
Egyszerűen gyilkolnak fönt a színpadon.

A *Play-gomb nyomogató manipulátorok,*
Hé, potméter-tologató, szemfényvesztő skacok!...
Hol az egyéniség? Nyájás birkák körül-
Rajonganának bárkit a pult kellős közepén.

DJ *BÓBITA, BÓBITA, DANCE!*

B *A hang csak egy elem, nem is elsődleges!*
E minden ízében kiszámított produkció
Alapja. Hangsúlyosabb a látvány-köret:
Főszereplő a díszlet, a vetítés és a fény.

DJ *MAKE SOME NOISE!!*
MAKE SOME NOISE!!
BÓBITA, BÓBITA, DANCE!

Adriaen van Ostade: Kocsmai mulatozók, 1635

ÁRKOSSY ISTVÁN

Homályon az aranyfény átdereng

Tollvonások a Rembrandt és kortársai kiállítás margójára

Johannes van Loon amsterdami sebészorvos, akit a sors ritka kegyessége folytán megadatott, hogy hosszú esztendőkön át nemcsak testi-lelki ápolója, de utolsó pillanatig talán egyetlen igaz híve és önzetlen segítője lehessen Rembrandtnak, említést tesz Spinozával 1669 decemberében megesezt egyik találkozásáról, amelyen a racionalista filozófus világos érveivel pillanatok alatt meggyőzte őt: szent kötelessége az utókor számára feljegyezni megannyi személyes emlékét az alig pár hete eltávozott festő környezetében megélt időkről. Az ihletett tanács nem tűnt hiábavalónak, így a remélt emlékirat megszületett, amelyben viszont már az első sorok is lélekszorító szavakkal ecsetelik a küzdelmekkel teli élete során mennyei magasságokat és pokoli mélységeket megjárt festő utolsó útját (1669. október 8.): „Hideg, szomorú köd feküdt sötét halotti lepelként az egész városon. A sivár utcák mintha minden emberi iparkodás hiábavalóságáról beszélnének. A halottas menet kicsiny csoportja hallgatva állt a templom kapuja előtt (...) a vigyorgó koporsóvivők és részeg, káromkodó sírásók úgy bántak a szent koporsóval, mintha valami utolsó csavargó holtteste volna benne, akit egy kocsmai verekezésben ütöttek agyon”.

A messzi távolból ilyen időkép-kockák peregnek le előttem, miközben a Budapesti Szépművészeti Múzeum lépcsősorán a látogatók hosszan kigyózó sorokban arra a pillanatra várnak, hogy a homlokzatra kifüggesztett hatalmas poszterről letekintő Rembrandt Harmenszoon van Rijn mester 1640-ben, 34 éves korában megfestett egyik legnagyobb önarcképét – más műveivel és jeles kortársai egyéb alkotásaival egyetemben – néhány életre szóló pillanat erejéig a páncélozott ajtók mögött eredetiben megcsodálhassák. Egy pompás és visszhangos kiállítás-sorozat újabb ünnepének lehettünk itt szemtanúi, amely a 2006-os *El Greco, Velázquez, Goya* című tárlattal indult, majd azt követték sorban a *Mediciek fénykora*, a *Botticellitől Tizianóig*, a *Caravaggiótól Canalettóig*, végül az újabb valóságos szenzáció, a *Rembrandt és a holland arany évszázad festészete*.

A mintegy százhetven kiállított alkotás fénypontját természetesen az elsőrendű holland mester, Rembrandt bravúros teljesítményként egybegyűjtött húsz alkotása fémjelezte, amelyek között nem mindennapi kuriózumként a festő egyik első és utolsó képe is látható volt. A tárlat összességében érzékletesen átfogó élményt nyújtott látogatóinak az európai művészet eme kiemelkedő jelentőségű korszakáról, amelyet nem érdemtelenül titulálnak a holland arany évszázad festészetének. Ezúttal az amszterdami Rijksmuseum, a stockholmi Nemzeti Múzeum, a párizsi Louvre, a londoni National Gallery, a New York-i Metropolitan, a Los Angeles-i Getty Museum, a madridi Prado és a firenzei Uffizi jótékony közreműködésével – a Budapesti Szépművészeti Múzeum anyagából is válogatva –, olyan látványos képanyag gyűlhetett egybe, amely széles spektrumával méltóképpen reflektál a XVII. században világpolitikai szinten is egyre erőteljesebben prosperáló Holland Köztársaság társadalmának öntudatra ébredésére és formálódó önbecsülésére. Sajátos ízű, az Egyesült Tartományokban megszületett egészséges lokálpatriotizmus frissítő fuvallata sugárzik át a brokátborítású falakat ékesítő műveken, tanúbizonyságként, hogy a kiváló tehetséggel megáldott művészek kéznyoma a kor legjobb tudása szerint igyekezett megőrizni jelentős vagy köznapi eseményeket az egyre módosabb és ízlésvilágában is mind kifinomultabbá váló polgári középosztály elvárásai számára.

Ekkorra már a rohamosan fejlődő Haarlem, Delft, Utrecht, Rotterdam, Leiden és természetesen Amszterdam pezsgő nagyvárosainak mindennapjaiban érzékelhető a függetlenségéért küzdelmet vívó, és a győztes tengeri csatákban korszerű flottával megerősödött, szellemiségében is megújult holland nagyhatalom önmagába és jövőjébe vetett hitének jelenléte. Példa erre az első, részvényeket is kibocsátó és immár tőzsdei alapon működő Holland Kelet-Indiai Társaság megalakulása, hiszen az egyre szaporodó kereskedelmi útvonalak határai a távoli vizeken időközben egészen Indiáig és Kínáig kitolódtak. A művészet párlataként pedig mindez egy merőben új képtípus megjelenését is magával hozta, a látványos, tág panorámájú tengeri képek és vízi csatajelenetek műfaját, amely Willem van de Velde, Simon de Vlieger, vagy Hendrick Cornelis Vroom vásznain kiválóan nyomon követhető.

A városi és vidéki élet ábrázolása szintén új színekkel és allegorikus tartalmú üzenetekkel gazdagodott.

A zsánerképek megújuló korszaka ez, amikor a mű részleteinek végtelen türelemmel történő kimunkáltsága egyértelműen arról a nem titkolt szándékról árulkodik: ezúttal a vásárló elbűvölése a cél. Nyugalom és jómód köszön vissza a bemutatott holland polgári lakásbelső intim világáról: tisztára mosott fekete-fehér kockázatú márványpadlók, tarka perzsa-szőnyegek, pompás faragott bútorok, díszes kandelabók és távoli országokból származó értékes keleti kelmék látványa érzékelteti a biztosan megtalált otthon familiáris levegőjének hangulatát. Pieter de Hooch is ilyen meghitt, a középosztály életéből ellesett momentumokat örökít meg békességet sugalló művein, ahol többnyire a nő, vagy az anya gyermekével, éppenséggel egy egyszerű cseléd lány a főszereplő, miközben a kitárt ajtón, ablakon át a polgár város alkonyfényben derengő apró képszeletei tűnnek elő, példásan rendezett udvarokkal, távolban felsejlő, karsú templomtornyokkal.

És természetesen a paraszti lét ábrázolása is jelen van. Kiváló mesterei többek közt Jan Steen és Adriaen van Ostade, akiknek életteli, mozgalmas kompozícióin olykor szatirikus és allegorikus felhangokkal hangszerelt jelenetek bontakoznak ki lágy színeik atmoszferikus harmóniájában. A képek cselekményeinek üzenetei mögött nem ritkán a Bruegel-művekre emlékeztető közmondások és népi szokások rejtett értelméi is bujkálnak, és ezt csak még tovább fokozza, hogy a helyiségben szimbolikus tartalommal felruházott tárgyak hevernek szerteszét a prostituáltak, kerítők, zenészek és hamiskártyások kedélyesen mulatozó társaságában. Ezúttal egyetlen fedél alatt a pazarlás, az élvezetek és az erkölcsi kicsapongások együttlélésének lehetünk titkon szemtanúi.

Az enteriőrök divatjának szerves részeként a csendélet műfaja is virágkorát éli. Davidsz de Heem meg is teremti ezeknek a szemgyönyörködtető virágokból összeállított csokroknak sajátosan holland képtípusát. Bensőséggel festi meg az allegorikus tartalmakkal is felruházott változatos növényfajtákat, melyek indáinak lágy ívű hajlataiban elidőzik a pára, a szirmokról reszketve gördül alá egy-egy csillámló vízcsepp, mindez pedig újszerű, aszimmetrikus képszerkezetbe ágyazottan jelenik meg sejtelemtől átitatott bársonyfekete hátterek előtt. És miközben az egyik legelismertebb mester, Willem Kalf a pompa kinyilatkozásaként értékes kínai porcelánok, drága velencei serlegek, déltengeri kagylók és egyéb keletről származó egzotikus tárgyak parádéját idézi meg, addig Willem Claesz

Heda a mértéktartó polgári otthonok prózaiabb használati eszközeinek állít örök emléket, ahogy az ónedények, fémserlegek és talpas üveg poharak tiszta rajzolatát kontúrozza fel egyszerű asztalkendőre, majd mindezt a monokróm skála visszafogott spektrumával formázza halkán csengő színakkordokká.

Mindeközben Itália ellenállhatatlan vonzerőt jelentett sok holland festő számára. Ám őket nem csupán a mediterrán tájak szín- és fénydús varázsa ragadta magával, hanem az ott alkotó és messze földön elhíresült mesterek iránt táplált csodálat is. Caravaggio népszerűsége magasan szárnyal, és a realizmus zászlóvivőjeként, a tenebrizmus újszerű megoldásaival, az erőteljes tónuskontrasztok képfomálói erejének újraértelmezésével követők egész sorát hódította meg. Hendrick ter Brugghen, aki személyes kapcsolatban is volt a festővel, valamint Gerrit van Honthorst, miként Matthias Stom is, római tartózkodásuk idején sajátították el a mesterséges megvilágítás és az erőteljes chiaroscuro-hatás módszereit a képből áradó érzelmek közvetítésére. Igen bevált fogás e hatás elérésére a gyertyaláng által létrehozható fény-árnyék kettősének romantikus vagy drámai jelleget eredményező beállítása, ami olykor még a képcímek tartalmából is visszaköszön: *Pipára gyűjtő fiú; Lámpás fényénél érmét vizsgáló idős nő; Gyertyafényénél olvasó fiatal férfi.*

1588-ban Észak Németalföldön a köztársasági államforma deklarálásával egyértelműen megteremtődött a protestáns vallás primátusa. S bár a tolerancia jegyei méltóképpen érvényesültek, és a különböző felekezetek hívei továbbra is egyenrangú polgárok maradtak, a templombelső tereiben lényegi változások mentek végbe. Mivel a képekre, szobrokra és kegytárgyakra immár a katolikusok gátlástalan hivalkodásaiként tekintettek, ezért azoktól megszabadulván, helyüket a fehérre meszelt falak dísztelen tisztasága váltotta fel. S minthogy ebben a puritánságban hangsúlyosabban érvényesülhettek az építészeti formák és szerkezeti elemek, a lehetőség kitűnő térhatású képi megoldásokra serkentette a festők egész sorát; így terjedhetett el a holland „architektúrafestészet” jellegzetes, látványában és tartalmában voltaképpen vallási áhítatot is közvetítő képtípusa. Munkaigényessége révén pedig megbecsült műformává nőtte ki magát, amelyet olyan kelendő mesterek műveltek, mint Isaak van Nickelen vagy Pieter Jansz Saenredam. Ám mindezek mellett az egyházi tárgyú táblaképfestészet is hű maradt önmagához. Sorra teltek meg

tartalommal a bibliai tárgyú, ó- és újszövetségi jeleneteket bemutató vásznak Karel du Jardin vagy Ferdinand Bol ihletett ecsetjei nyomán. S e képek, az új körülmények közepette új szerepkört betöltve – immár nem nyilvánosan –, olykor a katolikus családok házi oltáraiént szerepeltek tehetősebb megrendelők díszes otthonaiban.

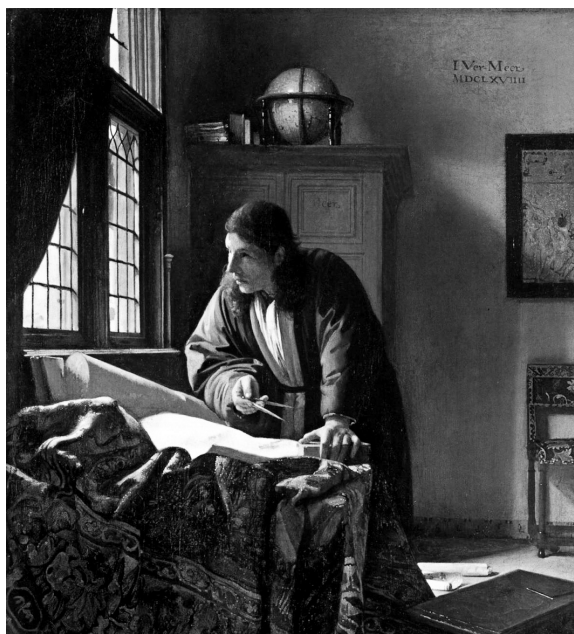
A XVII. századi holland festészet egyik igen hangsúlyos és népszerű fejezetét képviseli a tájkép műfaja is, amely lendületes fejlődésének köszönhetően han-

gulatteremtő varázsával és a képformálás szerkezetében megvalósított egyedi értékeivel az elkövetkezendő századok számára példaértékű remekműveket hozott a világra. A festőműhelyekben lelkesen zajlik a munka; az árveréseken javában virágzik a képkereskedelem. Hiszen a jómódú polgári lakások hivalkodó díszeként lakóinak tekintélyét is minősíti az otthonuk falain egyre szaporodó képek száma. Az empirikus kutatások lendülete, a geográfiai felfedezések eredményei is mind szorosabbra vonják ember

és természet eredendő kapcsolatát, ami ilyenképpen az Isten teremtette honi táj iránt megnyilvánuló szeretetben is megnyilatkozik. S bár az ország felszíne lapályos, sőt akár unalmasnak is nevezhető, a világ múzeumi mégis sorra büszkélkednek szebbnél szebb holland tájképekkel, mivel a helyszíni vázlatozást követő műtermi elmélyülés a mester kellő szellemi inspirációjával párosulva rendre meghozta a téma művészi többlettel gazdagabbá formált, érett gyümölcsseit. A holland táj varázsa egyszerűségében rejlik, ahogy a föld, a tenger és az ég szépen csengő hármashangzatára épül. A festmények alacsony horizontvonalra fölé emelkedő felhőjátékban, égi tünteményekben és fényjelenségekben kavargó hatalmas kiterjedésű égbolt félreérthetetlenül a természet mindenhatóságának szimbóluma is, amelyben az ember tisztavirág életű csöppnyi lényé pusztán a földi vándor szerepét töltheti be. S amíg Hendrick Avercamp és Isaac van Ostade apró korcsolyázó figurái a tél hérségének örömpillanatait élik, addig Meindert Hob-

bema és Aelbert Cuyt a vízimalmok és szélmalomok romantikájával, valamint a legelőkön elidőző tarkafoltos kérődzők csoportjaival teremt a bukolikus környezethez illő, atmoszferikus hatású pasztorál hangulatot. Ám az örök emberi kíváncsiság vágya nem kevés holland mestert a magasan fekvő északi országokig is elcsalogat. A sikeres festő, Allaert van Everdingen svéd és norvég földön megfordulva hozza magával a zordon tájak, vad fenyvesek, zúgó vízesések sziklaországának vadregényes hangulatát. Még a leg-

kiválóbbnak elismert holland tájképfestő, Jacob Isaacksz van Ruisdael is némileg Everdingen hatása alá kerül, noha az ő művei esetéről esetre igen erős kisugárzású gondolati háttérrel is felruházottak, mivel képi megfogalmazásai rendre a mulandóság és a kérlelhetetlen idő jelenlétének filozófiai üzeneteit hordozzák magukon. Egy másik nagyság, Nicolaes Pietersz Berchem ezzel szemben a mediterrán dél langyos fuvallatú varázsát oltja be a hűvösebb kromatikájú holland tájfestészetbe, amikor paradísz szí-

Johannes Vermeer van Delft: *A geográfus*, 1669

neivel valósággal végigsimogatja vásznain a Toszkána és Lombardia heroikus múltú emlékművei fölé boruló legpompásabb naplementék fényjátékait.

Johannes Vermeer a holland mesterek azon titokzatos alakjainak egyike, akinek bár tizenegy gyermekkel kellett felnevelnie, és anyagi gondok sem kímélték, művészetének ereje mégis a nyugalomban, a csend és a béke halk kisugárzásában rejlik. A tárlaton kiállított három remekműve közül kettő, *A geográfus* és *Az asztronómus* feltételezhetően megrendelésre, páros-kép szándékával készült, és mindkettő ékesszóló szintézise a holland aranykor festőművészetének. A kompozíciókon megjelenített belső tér elrendezése, az arcok szépsége, a mozdulatok kifejezőereje, az enteriőr fényben és árnyékban, valamint valőrökben és színekben visszafogott harmonikus mértékletessége, a tartalmi mondanivaló tiszta megnyilatkozása – ugyanakkor sejtelmessége is –, valamint a festői manualitás példátlan bravúrja avatja a Frankfurtból és Párizsból érkezett két, kisméretű gyöngy-

szemet a gyűjtemény koronás darabjaivá. És itt rögtön említeni kell a korszak másik ikonikus alakja, Frans Hals nevét is, aki két munkája közül éppen a Budapesten őrzött *Férfiképmás* cíművel nyűgözte le talán leginkább a látogatót. A portréfestészet egyetemes történetének egyik legkarakteresebb mestere ő, a modellek derűs érzelmi momentumait könnyed ecsetmozdulatokkal megragadni képes arcúak atyja, akit sikeres esztendei után idős korára kifizetetlen kenyérvásárlásai miatt saját pékje kergetett csödbe. Végso kiábrándultságában szóvá is tette, hogy igen rég nem nyúlt már festőszerszámhoz, mivel teljesen fölöslegesnek tartja, ha már a művet amúgy is képtelen eladni. Lám, a kor és az utókor valódi Janus-arcát ilyenképpen is megmutatja. A valaha fényesebb napokat megélt festők, gyakorta sokszerűen, anyagi kilátástalanságba omlanak, pedig nyilván nem műveik változnak meg az idők során. Sokkal inkább a nézői vagy kereskedői önismeret tűnik hajlamosnak arra, hogy a tisztánlátásban és a mű megítélésében elkövetett melléfogásait egyszerűen képtelen felismerni. Úgy tűnik, Fortuna hektikus szeszélyeitől még a legkiválóbbak sem mentesülhetnek.

Am ahogyan a bolygókét a Nap fénye, valahogy olyanformán járta át az egész korszak piktúrájának légkörét egy 1606. július 15-én Leidenben született molnárgyermek művészetének kisugárzása, amely a festés tudományában mind a mai napig a személyiség mélyen szántó lélektani ábrázolásának utolérhetetlen példajaként ragyog. Az ő remekművei e rendhagyó kiállítás maradandó emlékével úgy villannak ma elém, mint apró, hófehér kavicsok közé elhintett, megcsillanó gyöngyszemek.

Rembrandt Harmenszoon van Rijn apjának a Rajna mentén volt szélmalma (ezt jelzi nevében a Rijn kifejezés), és innen fakad életének az a meghatározó emléke is, amely a későbbiekben művészi irányultságát sorsdöntő módon befolyásolta. Említést tesz róla, hogy amikor ifjúként egy alkalommal a malom homályos emeletén tartózkodott, megfigyelhette, miként árad be vakító özönként egy parányi ablakon át a Nap fénye, amelynek folyamatos ragyogását a szél-lapát forgása szabályos időközöként pár pillanatra hol megszakította, hol pedig újból szabaddá tette. Ez az ismétlődő, a környező tárgyakat is megérintő fény-árny játék erős élményként hatott reá, ami később a világítás képépítő szerepének merőben új értelmezési lehetőségeit sugallta számára; sőt, felvette a fény materiális elemként való ábrázolhatóság-

ának eshetőségeit is. Ez az enigmatikus kérdés később egész élete során foglalkoztatta. A „rembrandti megvilágítás”, a luminozítás térképének egyedi arculata tehát újszerű ízt kölcsönzött a műveknek, hisz jelentősen átértékelte a modell és a fényforrás addigi viszonyának megszokott formuláit. Rajzok és feljegyzések bizonyítják, hogy portré festésekor műtermének ablakain a spaletták csukott állapotban voltak egyetlen kivételével (miként a régi malomban is), amelyen át a fénynyaláb felülről érintette az alakot, ilyenképpen irányítva a figyelmet a kép kiemelt fontosságú részére: az arcra. Rembrandt tehát, ahogyan egy gyakorlott színpadi fénymester is teszi, a mondanivaló lényegére fókuszálta reflektorát, míg az előtér és a háttér, valamint az egyéb szereplők homályba burkoltan, szekunder szerepükben hatásosan emelték ki a mű megvilágított, fő tartalmi üzenetét. A fény immár új szerepkört tölt be az által, ahogy drámaiságával, ünnepélyességével, netán líraiságával a képfarmálás egyik legfontosabb hatáskeltő eszközévé magasztosul.

Rembrandt újító művészetének varázsa hallatlanul vonzotta a tanítványok hadát. Forgalmas amszterdami műtermében (a jeles ház napjainkban múzeum) mintegy félszáz fiatal tehetség iparkodott, vagy kelt az esztendők során szárnyra, köztük a legjelentősebbek: Gerrit Dou, Ferdinand Bol és Carel Fabritius. Viszont az intenzív műtermi közös munka és a festő aktív jelenléte a korrektúrákban azt is magával hozta, hogy több mű sajátkezűségének hitelesítése komoly kihívások elé állította az utókor szakembereit, így az esztendők során igen sok Rembrandtnak tulajdonított alkotás szerzősége váratlanul gazdát cserélt, és ez a folyamat az új kutatási eljárások mélyreható alkalmazásával mindmáig sem ért véget.

Am az ifjú Rembrandt most még csak tizennégy éves, és latin iskolái után a nagy hírű Leideni Egyetem hallgatója, ezt viszont alig két hónap leforgása után elhagyja, miután a rendeltetés sugallatára sokkal inkább festői ambíciói vezérlik. Jacob van Swanenburgh helyi mesternél megszerzi a rézmetszés és a karckészítés eljárásainak alapvető ismereteit, ami a grafikai sokszorosítás lehetőségei révén már némi jövedelmet is biztosít számára. Így aztán a váltás miatt szülői ellenkezésben sem részesül, hiszen a taníttatás ára közel sem mérhető a jelentős egyetemi költségekéhez. Ámde alig röviddel ezután máris a Rómát megjárta és a caravaggizmus szemléletével mélyen rokonszenvező Pieterszoon Lastman történelmi képfestő

műtermében találkozunk vele. Itt lesz inastársa a kiváló tehetségű Jan Lievens, akihez nemcsak hosszantartó barátság és közös műtermi élet fűzi, de a majdani elismerések esztendeiben is egymás közelében maradnak. Rembrandt induló amszterdami népszerűségét, sőt családalapítását is részben Hendrick van Uylenburghnak köszönheti, aki befutott képerkeskedő lévén az elismerés magaslataira emelte a portréfestészetével egyre hangosabb sikereket magáénak valló ifjút. Sorsfonalaik pedig akkor kapcsolódtak végérvényesen össze, amikor Rembrandt feleségül vette Saskia van Uylenburghot, a képerkeskedő unokahúgát. Ez az esemény egy illuzórikusan

öröklött tekintélyes vagyonhoz is hozzásegítette a festőt, amelynek azonban valós értékét sohasem tudhatta igazán magáénak. Viszont időközben, képességeinek méltányolásaként a tehetős polgárok ajtóit sorra megnyílnak előtte; egymást érik a jobbnál jobb megrendelések. Anyagi sikerei fényében így aztán pompás palotát vásárolhat a Jodenbreetstraaton, a zsidó negyedben, ahol a környék zsibongó mindennapjai közepette, gondtalan házasként, az élet felhőtlen pillanatait éli. Ám mintha Rembrandt szerencsecsillaga hirtelen aláhullott volna az égről. Három

gyermeke korai halála után váratlanul szeretett Saskiájáól is mindörökre búcsúznia kell, így csak fia, Titus marad mellette. Időlegesen még egy Gertje nevű zsaroló özvegyasszony viselte gondját Rembrandtnak – már ha éppen nem perelte –, aztán még egy reményvesztett, utolsó érzéki fellángolás hozott némi lélegzetvételt Hendrickje Stoffels nevű szobalánya oldalán, akitől Cornelia lányuk született. És eljött az az idő, hogy már rég nem a megrendelők, hanem egyre sűrűbben a behajtók kopogtatnak műterme ajtaján. Az idősödő mester ifjúkori, nagyvonalú és lezser életvitelét követően, a régi tárgyak, fegyverek, képek, metszetek, kéziratok és rajzok iránti végzetes gyűjtőszenvédélyének ólomsúlya és hitelezőinek szüntelen zaklatása olyan kilátástalan helyzetbe juttatja, ahonnan elrebbent a lélegzetvétel-

nek még az utolsó reménye is. És a telhetetlen fátum végső csapásaként egyetlen mentsvárát, Hendrickjét, majd betegeskedő fiát, Tituszt is el kell temetnie. Eközben feje fölül házát, műgyűjteményét, képeit és még meglevő egyéb értékeit is rendre elárverezik. Olcsó, szánalmas bérleménybe kényszerül átköltözni. Szegény sorba jut.

Johannes van Loon, az amszterdami orvos feljegyezte, hogy noha Rembrandt egykor valósággal dúskált a jólétben, közben folyamatosan kutatta a nincstelenek és sorsüldözöttek világában az emberi lélek sokszínű arcát, amiről egy alkalommal így vallott neki: „Titokban mindig is szerettem a csavargókat, akik nem félnek sem Istentől, sem ördögtől. Hazudnak,

lopnak, csalnak, mulatnak, játszanak, meghalnak az akasztófán, vagy megdöglenek az országút árkában, de nem akarnak mások lenni, mint amik, és ha koszosak, hát koszosak, és ha részegek, hát részegek, és így az ember legalább tudja, hogy mit fest”. A divatos távoli országok ihlető tájai után ábrándozó festőkről pedig így vélekedett: „Nem azon múlik, hogy hol fest az ember, hanem csak azon, hogy hogyan fest. És sok fiatalember, aki tönkre teszi családját, mert mindenáron külföldön akar-

ja tanulmányozni a művészetet, jobban tenné, ha odahaza maradna és belépne a pékek céhébe, vagy szabó lenne, vagy halászatot üzne; mert az igazi tehetség utat tör magának, még ha sohasem lép is ki az otthoni utcákból; és akiből hiányzik a természetes hajlandóság, abból nem csinál igazi művészt semmiféle olasz naplemente, semmiféle francia napfelkelte, semmiféle spanyol szent és semmiféle német ördög”. Valóban így van ez, hisz minden minőség napvilágra jött az ihlet, a megszállottság és a lelki alkalmatosság karizmáján múlik; átsugárzik a valódi remekműveken, miután alkotójuk nem csupán a materiális valóságból, hanem az abból sarjadó szellemi motivációból is származtatja erejét, amit ujjainak és ecsetjének mozdulataival zsigeri áramlatként vezet át a teremtésre szánt mű dimen-

Rembrandt: Önarckép, 1640

ziójába. „Ezen a világon csak a dolgok szelleme számít” – vallotta.

„Rembrandt nem ismert irgalmat önmagával szemben – írja van Loon –, mihelyt munkájáról volt szó, képes volt heteken át ugyanabban a ruhában ébren lenni és aludni, ülni, festeni, és kijárni; ha megragadta a világosság és sötétség problémája, beérte hónapokon át egy karéj kenyérrrel és néhány heringgel mint egyedüli táplálékkal, mert egy rajz annyira foglalkoztatta, hogy nem gondolt semmi másra; ez pedig embernyúló testét és szellemét a legnagyobb feszültségben tartotta, mígnem fejjel lefelé korai sírjába hullott – de asszonyokkal szemben olyan lágy volt, mint a viasz”.

Jóllehet, mesterünk életműve meglepően sokszínű és változatos tartalmakat sorakoztat fel, amiben a véres mézszárszéki jelenettől a romantikus tájakon át a bibliai és mitológiai üzenetekig majd minden témakör megtalálható, mégis, létezik egy sajátos rembrandti terület, amelyben igencsak példa nélkülít teremtet, ez pedig: az emberi arc megörökítése. Hogy ő a műfaj parádés képviselője, ezt nemcsak nagyszámú idesorolható alkotása hitelesíti, de a leideni és amszterdami éve alatt megszületett mintegy száz önarcképe is a rajz, a tollrajz, a rézkarc vagy a festmény technikájában megörökítve. Márpedig a művészt semmilyen narcisztikus hajlam nem vezérelte, még csak önnön személyének sem szándékozott maradandó emléket állítani, csupán saját festészetének lélektani eredőit kutatta a változó hangulati és lelkiállapotok mélyből fakadó képi vetületeinek megragadásával. Így aztán ezek az érzelmi sokszínűséget magukban hordozó önábrázolások némileg úgy tűnhetnek, mintha nem is ugyanarról a személyről szólnának, látványukban annyira másak; hisz esetről esetre alapjaiban eltérő pikurális, rajzi és megvilágítási problémákat vetnek fel. A kiállítás egyik legintimebb hangvételi műve, valóságos ékszere, egy csupán tenyérnyi méretű (15,6 × 12,7 cm!), 1629-ből származó serdülőkori *Önarckép*, amely a homály és a derengés poétikus duettjével valósította meg a műfaj mindenkori történetének egyik legemlékezetesebb darabját. Viszont nem messze tőle, egy későbbi vásznonról, már a reményvesztettségében megtört, nincstelenségbe és magányba megroppant idős mester tekint reánk.

Nem meglepő ezek után, hogy a kiállítás kiemelt jelentőségű műve is egy Rembrandt-önarckép, amely a Londoni National Gallery tulajdonát képezi és 1640-ből való. Már első pillantásra feltűnik, hogy

a művész ezúttal szándékosan sokat adott a külsőségekre. Hiszen ekkoriban jutott el sikerei tetőpontjára, márpedig ezt érzékeltetni is óhajtotta nézőivel olyan képpen, hogy Raffaello és Tiziano mutatós, immár klasszikusnak tekinthető alakbeállítását megidézve az előző, dicső század ruházatában pompázik; így ezzel az azonosulással önmagát is vallottan a híres elődök méltó szellemi örökösei közé sorolja be. Ám Rembrandt nyughatatlan, dús fantáziája egyéb különlegességeket is szült. Mert, ahogy az ipari fejlődés lendülete során a keleti kultúra értékei egyre erőteljesebben az általános érdeklődés középpontjába kerültek, úgy tűnek fel a mester képein is a díszes, finom ékszerekkel, selyemturbánokkal és az egzotikum áradó bűvöletével megfestett modellek sejtelmes megvilágítású alakjai (*Idős férfi mellképe turbánnal; Önarckép keleties öltözetben kutyával; Fiatal nő aranyhímzéses ruhában*). Ezek az úgynevezett „tronie” műfajába tartozó képek elsősorban már nem az arci hasonlatosság szándékával készültek, hanem egy olyan újfajta zsáner-portrét testesítenek meg, amelyen a hangsúly a különleges karakteren, az alkalmazott mutatós kellékek virtuózan megfestett mivességén, más szóval az összjelenség költői vagy expresszív kifejezőerejében rejlik. Későbbi művein viszont az ilyen talmi elemek jelentőségüket veszítik olyannyira, hogy a vásznon végül nem marad egyéb, csupán a sötét mező és a transzcendentális fényben derengő arc, mint a kép legfontosabb és kizárólagos tartalmi üzenete (*Idős kori önarckép; Titus portrék*). Már rég nem a néző számára mereven pózoló alakokról van ezúttal szó, hanem az élet folyamatosságából kiragadott és az ecset varázserejével megdermesztett, filmkockaszerűen tetten ért pillanatokról. Idősebb korában maga Rembrandt tette szóvá, hogy a változó divatok a portréfestészetben is megnyilatkoznak; képei is azért veszítettek némileg népszerűségükből, és egyesek azért neheztelnek rá, mert „most olyanoknak festem őket, mint amilyenek, nem pedig olyanoknak, mint amilyeneknek elképzelik magukat”. Persze, azon túl, hogy művészetét minden képpen csodálták, elismerték, másolták és hamisították, azért olykor vetélytársi irigységgel is szembe kellett néznie, például amikor „a sötétség fejedelmének” titulálták, vagy azzal vádolták, hogy „egy idő óta teljesen elszokott a színek használatától, és új képeit korom és szén keverékéből bűvöli mintegy elő”. S miután Rembrandt időskori művein az egykori puha, részletező ecsetkezeléstől felszabadultan már-

már expresszionista lendülettel terítette, kente, dörzsölte, karcolta be pigmentjeivel a vásznat, és munka közben festékes kezét kék zubbonyába törölte, a klasszikus olasz iskolához tartozó finomkodó, natúrának áldozó festőellenfelei azzal gúnyolták, hogy: „legjobb műveit a hasán hordja”. A holland mester viszont más alkat volt; őt mindez kevésbé érdekelte. Van Loon szerint „Rembrandt földi lény, országunk közönséges agyagából való (...) és a cél és a problémák annyi dolgot adtak neki, hogy nem ismerte az unalmat, a pletyka és a gonoszság termőtalaját. Az egyetlen eszménynek való teljes odaadás viszont sok tekintetben igen kellemetlenül nyilatkozott meg benne, például sohasem láttam, hogy könyvet olvasott volna. Pedig sok könyve volt. Ott álltak az előcsarnokban, valamennyi művészetről szólt, Lucas van Leyden fametszetei, rézmetszetek Raffaello karcai után. (...) Ott voltak az elmúlt két évszázad legjobb festői, Rubens és Tiziano, Jodaens, Michelangelo és Miereveld, Carracci, van Dyck és megannyi más, és azon kívül Albrecht Dürer híres kézikönyve a perspektíváról. Valamennyit ajándékba kapta. Egész életében egy fillért sem adott ki könyvekre. Nem kívánta a könyveket. Minthogy Rembrandt sohasem olvasott sokat és a szépirodalmi művek olvasását időpazarlásnak tekintette, tárgyválasztásában szükségképpen nem volt sok lehetőség; kénytelen volt visszatérni gyermekkori emlékeihez, amelyek természetesen a bibliai eseményekre szorítkoztak, amint azokat kisfiú korában anyjától hallotta”. Hogy valóban így történt-e, meglehet, hiszen miért is lenne okunk van Loon szavaiban kételkedni. Viszont az a tény alátámasztja állítását, hogy Rembrandt példátlanul gazdag életművében számos grafikai lapján és festményén elmélyülten foglalkozott bibliai témákkal, aminek ezen a tárlaton is nem egy szép darabjával szembesülhettünk: *A mór megkeresztelése*; *a Bűnbánó Szent Péter*; *a Hitetlen Tamás*, vagy a *Sírba tétel*.

Rembrandt a portré-megrendelések szüntelen áradata mellett titokban az igazán látványos és nagy lélegzetű, hivatalos megrendelésekre áhítozott. Első átütő sikerét is, még pályája elején, a *Doktor Tulp anatómiája* című méretesebb műve hozta meg számára, amely a korban divatos céhes arcképsor szokatlan összképi megoldásával máris a merő újdonság erejével robbant. Ám igazi vágya csak az életmű-

reka táján, 1642-ben teljesülhetett be, amikor valóban grandiózus vászna (3,63 × 4,37 m) végre felfeszülhetett a hatalmas vakkeretre. Ezen született meg gyötördésektől sem mentesen a Banning Cocq kapitányt és szertelen társaságát felvonultató *Éjjeli őrjárat* címen közismert, akkoriban sok értetlenséget, vitát és szóbeszédet kiváltó, különös fényviszonyok játékaival megoldott sokalakos csoportképe, amelyet Amsterdam díszeként immár nemcsak a rembrandti életmű, de az egyetemes festőművészet egyik legrangosabb darabjának is tekint a világ. Ám a téma meglepően újszerű feldolgozása kortársai elismerése és hódolata mellett a kishitűek csipkelődését is kiváltotta, így fosztva meg mesterét a rég áhított siker tiszta örömetől. Később, már az időben visszatekintve, némi kiábrándultsággal maga Rembrandt vont le a végkövetkeztetést: „szorgalmasan festettem, de Banning Cocq képe óta a közönség nem becsüli többé munkámat. Mihez kezdenék?”

Végezetül hadd álljanak itt, még egyszer doktor Johannes van Loon szavai: „Azok a képek, amelyeket Rembrandt ebben az időben festett, nem találtak vevőt, egyetlenegy sem. Hogy hol vannak most, egy évvel festőjük halála után, nem tudnám megmondani. Néhány hónap előtt egy leydeni zálogházban láttam a falon egy olcsó hegedű és egy ócska tenge-résznadrág közt egy imádkozó zarándokot, amelyet akkoriban festett. Hogy a többi képből mi lett, nem tudom”. Majd így folytatja: „A Rozengracht egy szegényes házában kopott szobájában a színek csodái keletkeztek most, hogy a világ még évszázadok múlva is elképedve és hallgatagon áll majd előttük, és azt mondja: Az az ember, aki ennél is különbet alkot, már az istenek közé emelkedik”.

Igen, ő Rembrandt. Akinek a tudat legmélyéből feltörő, buzgón áradó alkotó rátermettsége – ahogy az a Rendeltetés által kiválasztott gigászokra oly gyakran jellemző –, környezetéből tiszta lelkesedést és bárgyú értetlenséget volt képes egyidejűleg kiváltani. És eközben halandó földi lény a pillanat és az örökkévalóság véget nem érő viadalának lelke minden zugát betöltő arénájává lett. Életműve, a megálmodott és a megteremtett, ott vibrál a színek szférikus univerzumában, ahol szellemének aranyfénye az örökös földi homályon immár mindörökké átdereng.

MAKKAI ÁDÁM

Karácsonyfák HawaiiibanZilahy Lajos, *A lélek kialszik* szerzőjének emlékére

*A Matson Társaság nagy teherhajóit
kora novembertől északi fenyőfák
drótozott hullái ezrével duvasztják –
vegyél, siess, szkájbold haza, milyen jó itt!
Áraik változók: tízdolláros törpe
majd megy a szemébe, mert sok ága törve;
százötven dolláros házmagas faóriás –
Pénzed vajh elég lesz? – Vidd, szerencsés flótás!
Van több otthontalan magyar – sátruk sincsen,
menhelyen szorongnak takarótlan priccsen,
de mert harminc fok van, egyikiük sem fázik –
nem érdekli őket a kommersz karácsony,
kialvó lélekkel forognak az ágyon,
kopott rongyaik közt ellátnak hazáig.*

(Hawaii, 2014)

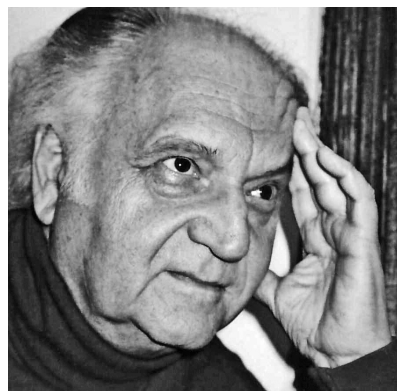
Az élet lőporos hordón

*Az élet lőporos hordón a legszebb:
a pálmafák alatti nyári hőség,
hétvégi tarka nép, az árubőség
s a zengő vulkán. Mint ezer veszett eb,
csaholva habzik, s látatót okádva
kontráz a csendes atombombatárnak.
Fegyelmezett turisták sorban állnak,
hogy repülőről láthassák. Az ára
elérhető: negyven perc röppenéssel
a Nagyiget fölé érsz, és belátod,
hogy otthon ülő szorgalmas barátod,
bár nem kirándul, roppant öntevékeny:
míg Föld Anyánk nem öl, csak vajudással,
ő felrobbant egy könnyed gombnyomással.*

Tűzhányók tövében

Virtuális „hawaii” dialógus Makkai Ádámmal

Makkai Ádám idén tölti be a nyolcvanát; irodalmi munkásságát az óhaza 2011-ben ismerte el Kossuth-díjjal. A kontinentális éghajlat alól nézve irigylésre méltó a választott hazája, Hawaii – noha nemrégiben a hazatérés mellett döntött. Szívesen fel is kerestük volna, hogy megtapasztaljuk, pontosan hol és hogyan él a Pacifikumban, ám elárulhatjuk: ez a dialógus a virtuális térben, több menetben, írásban zajlott.

– *Mihez kezd egy magyar írástudó az utazási plakátokról ismert, fűszoknyás hula-hula táncosok trópusi „paradicsomában”? Hogy lehet ott megmaradni magyar írónak, vagy egyszerűbben csak magyarnak? És hányan vagytok ott egyáltalán, akik magyarul beszéltek? Nem fenyeget téged – benneteket –, hogy „a lélek kialszik”, mint Zilahy Lajos regénycíme mondja?*

– Hát ebbe jól belekérdeztél – olyannyira, hogy nem is tudom, hol kezdjem. Hawaii helyes ejtése: magyar v-hang kis „glottális zár” néven ismert torokszünettel a két i között; vagyis, ha valaki idevalósi, az nem lehet Hawaii-i, csak hawaii, ami egyébként a nyolc szigetből álló archipelágó legnagyobb szigete is. Ennek területe 10,4 négyzetkilométer 185 ezer lakossal; Oahu, ahol Honolulu is van, 15,4 négyzetkilométer majdnem egymillió lakossal. Hogy mikor és miért kerültem ide? 1958 augusztus vége volt, s épp megkaptam a Harvard egyetem Baccalaureatus Artium fokozatát mint orosz és francia szakos, ami középiskolai tanárságra képesített. Az ötvenhatos menekültek közül én voltam az első, akit felvettek a Harvardra 1957. február elsején, mivel meg tudtam értetni magam franciául,

németül és angolul, míg majdnem mindenki másnak fél éves angol nyelvtanfolyamra kellett mennie. Így kerültem be harmadévesnek a két szemeszter közti szünetben. Közben megérkezett Jugoszláviából egy oda disszidált volt évfolyamtársam jóvoltából a lecke-könyvem (egy feltört páncélszekrényben volt az ELTE tanulmányi osztályán), amelyben annyi kurzus volt a sok kötelező óraszám miatt, hogy posztgraduális doktorandusnak is kis híján elfogadták volna. Hál’ Istennek, apám, aki amerikai nejével Bostonban lakott pár éve – ő vitt be a Harvardra jelentkezni – közbeszólt, mondván, hogy nem elég jó az angolom posztgraduális kutatásra, s így szerencsémre maradtam alapfokú harmadéves hallgató. Orosz és francia irodalomtörténeti kurzusokat hallgattam olyan híres professzortól, mint Roman Jakobson és René Jazinsky.

– *Mennyire volt kedved az orosz nyelvhez és irodalomhoz pár hónappal a forradalom eltiprása után?*

– Bevallom, hogy elég kevésbé. A sokkal látogatottabb francia irodalomban rögtön jeleseket kaptam, mert jó kiejtésre tanított az áldott emlékű Kelemenné Balogh Jolán, a Párizsban élt és nevelkedett tanárunk. Az oroszom vi-

szont elég nyögvenyelősen ment, amíg fel nem fedeztem, hogy itt tart előadásokat gróf Tolsztoj Anna a nagyapja *Háború és békéjéről*.

– *Az itthon maradtok tudtak a főszakválasztásodról? S ha igen, mit szóltak hozzá?*

– Győri Jánossal és Eckhardt Sándorral leveleztem. Érdekes módon a levelek két hét alatt megérkeztek, bár világos volt, hogy fel lettek bontva. Eckhardt biztatott, hogy tanuljak minél több nyelvet – Győri viszont leszidott, és oportunitizmussal vádolt...

– *Jó, de hogy lett mindebből Hawaii?*

– Apám, akinek sosem sikerült megfelelő állásba elhelyezkednie, végre kapott egy történelemtanári állást egy honolulu magánkollégiumban, amelyet tengerészeti és repülőtisztok látogattak. Nagy volt az érdeklődés a II. világháború iránt, főleg egy volt magyar képviselőtől, akit előbb a németek csuktak le 1944. március 19-én, majd fél évre rá az ÁVO is.

– *Vagyis az édesapád nyomdokaiban járva mentél Hawaiira?*

– Úgy is mondhatnánk. Persze bele kell számítani azt az iszonyú kalandvágyat, ami az egész generációt jellemezte. Minél messzebbre kerülni, és minél többet látni a világból: ez volt sokunk fő célja.

Egyévesen szüleivel

– Mondanál pár nevet?

– Várallyay Gyula, Bognár Kégl Dezső, Fenyvesi Károly, Szentendrei Gyula – sorolhatnám. Volt egy jó húsztágú csoport – mi voltunk az „outsiderek klubja” –, akik mindenütt otthon voltunk a Földön, miközben otthon idegenek lettünk. Várallyay Dél-Amerikára specializálta magát, onnan is nősült; Bognár Afrikában filmforgatást tanított; Fenyvesi Indiába került; Szentendrei arab szakos lett Kairóban. Egy időben mindnyájan a Harvard körül főztük a magyaros feketekávé, ami akkoriban szinte teljesen ismeretlen volt Amerikában. Nem volt könnyű messzire utazni, mert még csak „zöldkártyás” menekült-bevándorlók voltunk, de a Hawaii-szigetek az Egyesült Államok territóriumának számított, majd 1959-ben az ötvenedik tagállama lett.

– Milyen álláshoz jutottál Hawaiiin?

– Volt a Harvardnak egy kitűnő állásközvetítő irodája, ahol több tanári állásra is találtam Hawaiiiban. Ezek közül kettőt pályáztam

meg: egyet a nagy szigeten, a másikat Honolulu-ban. A nagy szigeti volt a romantikusabb, de a honoluluit választottam, mert nem akartam apámtól egy óra repülésnyi távolságra lenni; azonkívül a feleségem, Zsuzsa, akit Bécsben vettem el, amikor még a lágerben laktunk, félt a vidéki iskolától a tűzhányók tövében. Így kerültem az Iolani School-ba, egy százestendős intézménybe, amelyet Emma királynő alapított távol-keleti fiúk számára. Ide járt annak idején Szun Jat Szen, a Kínai Népköztársaság alapító elnöke is.

– Milyen tárgyakat tanítottál?

– Alapszerződéselem három nyelvre volt: latinra, franciára és németre. A diákjaim 10., 11. és 12. osztályosak voltak, a gimnázium felső három osztályába jártak. Fél év múlva ehhez jött az orosz nyelv a tanári kar kezdeményezésére: hét kollegám is beült az óráimra huszonöt harmadikos–negyedikes diák közé.

– Ez mennyi munkát jelentett?

– Rengeteget; majd belenyu-
vadtam. Reggel fél nyolckor ki

kellett nyitni az osztályom ajtaját (nem a tanárok mentek óráról órára, hanem a diákság jött ötvenpercenként); déli egy és kettő között volt az ebédszünet; majd kettőtől négyig újabb órák. A fakultatív oroszórák négykor kezdődtek, s néha este hatig is eltartottak. Ki lehetett bírni ezt az iramot, mert a hálószobás kis lakásunk közel volt az egyik legszebb strandhoz: gyalog el lehetett érni tíz perc alatt. Három hét múlva már csokoládébarnák lettünk.

– Szóval két év késéssel ez volt egyben a nászutatok is?

– Igyekeztünk kihasználni a természet adta lehetőségeket, a fizetésem ugyanis nevelésesen alacsony volt. Közben megtudtam, hogy a University of Hawaii, amely akkor már Amerika-szerte elismert intézmény volt, esti órákat ad kezdő német és orosz nyelvből az itt állomásozó légi és tengeri haderők katonáinak, és erre kerestek oktatókat. Jelentkeztem is, mondván, hogy akár a németet, akár az orosz szívesen tanítanám kezdőknek; és egy héten belül fel is vettek németre. Valami huszonöt fiatalember ült az esti órákon nyolctól tízig, de érdekes módon ez az esti egyetemi oktatás nem merített ki feleannyira sem, mint az Iolani School. Talán azért, mert miközben az Iolaniban fegyelmezni is kellett a tizenéveseket, az esti egyetem hallgatói fegyelmezetten viselkedtek. Ez az esti tanítás kicsit megtoldotta a jövedelmemet, így történt az első kocsivásárlásom. Négyszáz dollárért találtam egy Willis gyártmányú, özönvíz előtti kocsit, ami képtelen volt negyvenöt kilométernél gyorsabban haladni, de mint kezdő vezető, ez zavart a legkevésbé.

– *Hogyan lettél a filozófia doktora? El kellett hagynotok ehhez Hawaiit?*

– El bizony. De hadd tartsak egy rövid időrendi áttekintést: 1954-ben érettségiztem, 1956-ban disszidáltam. 1958-ban felvettek a Harvardra, 1960-ban az Iolaniba. 1962-ben kerültem a Ford Alapítvány ösztöndíjával a Yale Egyetem általános nyelvészeti szakára. Itt 1963-ban M.A. fokozatot nyertem, s 1965-ben megkaptam a Ph.D.-t is, ami Amerikában a legmagasabb akadémiai fokozat. 1967-től 2005-ig a nyelvészetnek éltem mint a University of Illinois at Chicago tanára. Itt jelent meg fő munkám, *Az angol nyelv idiómáinak rendszere (Idiom Structure in English, Mouton, Hága 1972)*, amelyben kifejtettem, hogy a Chomsky-féle transzformációs nyelvészet nem alkalmas az idiómák tárgyalására. Ez elég nagy feltűnést keltett, és forradalmi bátorságnak számított. A magyar nyelv is tele van idiómákkal, mint például „legénynek lenni a gáton”, „kivágni a rezet”, „zöldágra vergődni”, „kitenni valakinek a szűrét”. Ezeket O. Nagy Gábor remekül tárgyalta néprajzi alapon. Szótári idióma például az, hogy „lenyúlni” valamit, „sikkasztani” értelemben. Az angol nyelv zsúfolva van ilyenekkel, és nem engedelmessé válnak matematikai szabályoknak. A nyelv nem a matematikából keletkezik, hanem épp fordítva: nyelv nélkül a matematika nem volna lehetséges. Ez az ókor óta tudott tény, de az amerikai nyelvtudomány teljesen elment a materialista alapú fizikai megfigyelés irányába, ezért sokan üdítőnek találták az egyenletszerű rajzokkal dolgozó chomskyizmust.

– *Nem sajnálod néha, hogy visszamenekültetek a hidegbe? Nem*

lett volna kellemesebb Hawaiiban maradni, és sportosan élve élvezni a klímát?

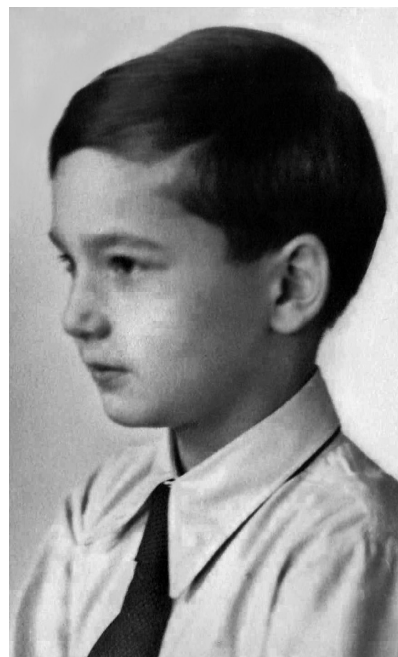
– Anyagi szempontból jobban jöttünk volna ki, ha maradok az Iolaninál, de fiatal voltam, és hajtott az ambíció.

– *Ha jól sejtem, ez az ambíció még itthonról származott. Vagy tévednék?*

– Tökéletesen igazad van. Engem a rossz káderlapom miatt a kitűnőre sikerült érettségim dacára nem vettek fel az ELTE latin–görög szakára, hanem eltanácsoltak a pécsi állatorvosi karra. Nagyon nagy küzdelemmel sikerült betornáznom magam a budapesti jogi karra, ahol meg attól keseredtem el, hogy a vakok fehér botjával járó Vas professzor elvtárs a *Bevezetés a logikába* című tárgy kapcsán azt tanította, hogy „minden, ami a Párt érdekében történik, erkölcsös és logikus; míg minden, ami ellenkezik a Párt érdekeivel, erkölcstelen és illogikus”. Kéthetes éhségstrájkba kezdtem, és megmozgattam minden elérhető kapcsolatot, hogy átkegyeljenek francia–magyar szakra. Végül is Makkai László történész nagybátyám elérte Tamás Lajos rektornál, aki a kollégája volt, hogy kicseréljenek a másodéves Vázsonyi Vilmos barátommal, aki meg épp a francia–magyarról szeretett volna a jogi karra kerülni, mert reggeli öt előtt nem tudott elaludni, s ezért minden délelőtti vizsgát és szigorlatot elmulasztott.

– *Hogy megértsük indíttatásaidat, talán térjünk vissza a családi miliőhöz...*

– Apám hatéves korában elvesztette édesanyját, Makkai Jenőné Nagypestényi Papp Irént. Huszonhat évesen, akut tuberkulózisban halt meg, miután kitört egy elkü-

Hatévesen

lönítöböl, és a hatéves kisfiát összeviszta csókolta, mondván, hogy „Te is halj meg, te is halj meg!” Nos, apám, aki megérte a nyolcvankilenc évet, ebbe nem halt bele, de megörökölt egy tuberkulotikus gócot a jobb szemén, amely huszonnyolc éves korában fellobbant, és megvakította a jobb szemére. Akkor hagyta abba az irodalmat, és ment el politikusnak. Még mielőtt fellépett volna az 1935-ös választásokon, kiküldték Németországba, hogy tudassa a magyarokat a náci párt előrehaladásáról. Jól tudott németül, és visszatérve Budapestre, megírta első politikai tanulmányát *Germánia új utakon* címmel. 1929-ben vagyunk; Hitler 1933-ban lesz kancellár, ahogyan apám megjövendölte. Jenő nagyapám a sarokba vágta fia könyvét „Az örült festő nem örökölheti Bismarck birodalmát!” felkiáltással. Hitler 1933-as diadala profétát csinált apámból, aki harmincévesen a magyar parlament legfiatalabb tagjaként foglalta el székét 1935-ben, miután tizenhat szavazattal legyőzte Fenyő Miksát Záhony ke-

rületében, aki a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke és multimilliomos volt. Apámnak két kortese volt napi egy pengőért: Bihari József kezdő színész, és unokatestvére, Ignác Rózsa színésznövendék. A ház tele volt öreg szivarozó bácsikkal, s apám beszédei felkeltették Gömbös és Teleki érdeklődését. Sajnos, így került sor apám rendkívül szerencsétlen szerepvállalására, az első és második „zsidótörvény” előadására 1938–39-ben. Az volt a céljuk, hogy a magyar zsidóság ne jusson a német zsidók sorsára, hanem befogják Hitlerék száját azzal, hogy nálunk nincsenek „Kristallnacht”-szerű pogromok, hanem a Szent Korona védelme alatt, gyűlölködés nélkül annyi százalék állami állásban maradjanak meg, amint a lélekszámuk aránylik az összlakossághoz. Szóval hosszú és bonyolult történet. Mai szemmel nézve, és tudván, hogy a holokauszthoz sok lépés vezetett, helytelen volt ez a törvénykezés, és ezt apám ismerte be legelsőnek. Első amerikai útja után elvállalta a Szociáldemokrata Párt és a Kállai-kormány által támogatott Szabadság Rádió főszerkesztői posztját, ami a németek bevonulásának napján, 1944. március 19-én szűnt meg. Apám az első öt között volt a le tartóztatottak listáján. Mielőtt a Lakatos-kormány szabadon engedte volna az elfogott képviselőket, sikerült meglátogatni apámat a Fő utcai rabkórházban, ahol egy kis teremben együtt volt Bajcsy-Zsilinszky Endrével, Nagy Ferencsel, Laky Dezsővel és ifj. Tildy Zoltánnal, aki az apja helyett ült. Apámat közvetlenül az ostrom után fogták el újra az utcán, s ezután az Andrássy út 60.-ba került, majd kiengedték, de neki már

megérett a terve a disszidálásra. Tudni kell, hogy még a német börtönben elvette feleségül Elizabeth „Betty” Smith ötödéves orvostanhallgató amerikaiát, aki a későbbiek során a mostohaanyám lett.

– *De ne feledkezzünk meg édesanyádról, Ignác Rózsáról sem...*

– Az övé még bonyolultabb történet. Mint református paplány, gyermekszínészként végigjártotta fél Erdélyt, s amikor anyai nagyapám halála után az anyjával Budapestre repatriáltak, felvették a Színiakadémiára. Először Szegeden kapott szerepeket, s később került csak Budapestre. Szüleim elsőfokú unokatestvérek voltak – apám apja, Jenő, és anyám anyja, Kornélia, mindketten Makkai Domokos nagyenyedi történelemtanár gyermekei voltak.

– *Nyomasztott-e a családot?*

– De még mennyire! A szüleim válása után én anyámmal maradtam, aki hangosan és színpadi öltözékben próbált a népballadestjeire: leghíresebb száma a *Budai Ilona* volt. De fel is olvasott nekem lefekvés után egy fél órát, főleg Benedek Elek *Magyar mese-és mondavilág* című tízkötetes munkájából. Ezt gyakran tette különféle tájszólásokban, ahogy az illető mese kívánta. Ezzel az osztórák nevelőnőmtől rám ragadt németes kiejtésemet igyekezett kiigazítani. Azt kell mondanom, hogy anyám volt a család legeredetibb és legtehetségesebb tagja. Hetven éve alatt negyvenegy kötetnyi irodalmat hagyott hátra, melyek közül nem egy oszlopos tagja a magyar irodalmi kánonnak – mint például az 1937-ben megjelent *Anyanyelve magyar*, majd kisvártatva a *Rézpénz* és a *Született Moldovában*. A „hallgatás éveit” műfordítással töltötte: románból,

amit anyanyelvi szinten beszélt; valamint franciából. Két legnagyobb, az asztalfióknak írt hallgató regénye az 1950–52-ben keletkezett *Ünnepi férfiú* és *A vádlott*. Kistarcsa vagy Márianosztra járt volna bármelyikért, de szerencsénkre elmaradt a házkutatás. Mindkét könyv beszerezhető és olvasható. Tizenöt-tizenhat éves fejjel én voltam a napi tíz forintos gépelő, akinek a véleményét is meghallgatta a szerző. Az az igazság, hogy neki kellett volna Kossuth-díjat kapnia, nem nekem. Szeretném még megemlíteni mindkét szülőm nagybátyját is, aki nekem kétszeresen nagy-nagybátyám, s egyben keresztapám is volt: Makkai Sándort, a regényíró és volt kolozsvári református püspököt, az *Ördögsekér*, a *Sárga vihar*, a *Táltos király* és sok más történelmi tárgyú regény szerzőjét, aki fiával, Lászlóval fejenként több mint száz művet hagyott hátra. Amikor bevittem első szonettjeimet a Vigilia főszerkesztőjéhez, Rónay Györgyhöz, álnév használatát javasolta számomra, mondván, hogy túl sok Makkai írt már, ne azonosítsam magam egyikükkel sem. Így lettem Józscinzy Ádám; igaz, csupán két szonett erejéig. Amennyire nyomasztott a családom, ugyanannyira inspirált is a tudat, hogy van kikkel össze mérnem a magam leendő tudását.

– *Apai nagyapád, Makkai Jenő egyik perében Franciaországot is képviselte...*

– Így igaz. Jenő nagyapa először Erdélyben praktizált, majd repatriálásuk után Kecskeméten kapott állást táblabíróként. Ezt követte pár híres eset Budapesten, mint a Lédererné gyilkossági pere. Ismert vádlóbíróvá vált, és a miniszterelnök kinevezte Magyar-

ország koronaügyész-helyettesének. Gyakorlatilag órá osztották ki a nehéz eseteket, s így kellett saját hazáját perelnie a franciákkal szemben. A magyarok olyan tökéletesen hamisították az ezerfrankosokat, hogy hosszú hónapokig senki nem jött rá a csalásra. A családi legenda szerint Jenő nagyapa rájött, hogy a francia kispolgár gombostűvel átszúrja az ezerfrankost, mielőtt kiadná, hogy az őhöz visszaterjen. A magyarok ezt nem tudták, s így csak be kellett mutatni az átszúrt ezerfrankosokat meg a tökéletes, de átszúratlanul maradtakat. Ez volt a híres perdöntő bizonyíték. Legalábbis én így hallottam. Az egész onnan indult el, hogy a magyarok az első világháborús adósságukat akarták a franciáknak kifizetni értéküket vesztett ezerfrankos bankjegyekkel. Ezért a találatáért Jenő nagyapámat hatalmas elismerés övezte a nemzeti bánat és szégyenkezés mellett. Ezek volnának a családi milió háttérben. Mivel én anyámmal maradtam, a szüleim válása után nekünk nem volt igazi családi életünk. Anyám például nem tudott főzni, ezért a vasárnapi ebédek javarésze nagynénéméknél, Kőkényné Ignác Erzsébetnél zajlott. Az ő két lánya, Bori és Ágnes voltak a „testvéreim”. Majdnem minden nyarat együtt töltötünk a Balatonnál.

– *Mennyire determinált a szellemi pályák irányában a háború utáni gyermekparalízised?*

– Majdnem száz százalékban. Tornából és a nyári katonaság alól fel voltam mentve. Miközben az osztálytársaim rúgták a focilabdát, én ültem egy karosszékből és Dante *Poklát* olvastam Babits felejthetetlen fordításában. Ebben a képben, úgy érzem, minden benne van.

A nagyapa, Makkai Jenő koronaügyész mellszobra, amely megsemmisült az 1945-ös ostrom során

– *Mivel sikerült „kompromittálnod” magad 1956-ban?*

– Vázsonyi Vili barátommal ott hagytunk névvel aláírt cikkeket a Szabad Nép-székházban, ahol az egyik szerkesztő azonnali közlést ígért. Vili cikkének ez volt a címe: *A nem politizálók védelmében*; az én két írásomnak pedig az, hogy *Új magyar külpolitikát!* és *Miért nem bízhatunk a reformkommunistákban?* Szerencsénkre a cikkek elveszhettek, mert a nagy tisztogatások során minimum kirúgtak volna az ELTE-ről, vagy talán le is csuktak volna.

– *A forradalom után valóságos vándorút vette kezdetét. Mindig vonzott a gondolat, hogy világpolgár legyél?*

– Nem, dehogyis, nem vagyok egyáltalán semmiféle világpolgár. Engem 1956 dobott ki a világba, s azóta is egyvégtében magyar vagyok. Inkább az a kérdés, hogy mi lehet a „világpolgár” ellentéte. Ha például az egy nyelvű és magyarul

is hibásan beszélő „bunkó” (több ilyen ismerem), akkor zsörtölődve elfogadom a világpolgárság fogalmát, azzal a megtoldással, hogy az egykori Osztrák–Magyar Monarchiában ezrével éltek művelt, több nyelvet beszélő emberek, mint például Apponyi Albert.

– *Vissza is kanyarodhatunk Amerikához. Mennyire tartod fontosnak a pályádon az általad alapított Forum Linguisticum című folyóiratot?*

– Ez csak nyolc évet ért meg 1974 és 1981 között, mely idő alatt évente háromszor 96 oldalon minden nyelvésznek joga volt akár támadni, akár védeni a Chomsky-féle transzformációs nyelvészetet, amiből itt egyedül üdvözítő dogmát kreáltak. Ennél a lapnál sokkal fontosabb a ma is működő Linguistic Association of Canada and the United States, melynek rövidítése a LACUS. Latinul ez tavat jelent, s nekünk a Nagy Tavak Chicago–torontói vonala volt a nyári táborozásaink tengelye – jöllehet

Az Aranytoll-díj átvételén 2002-ben

máshová is elmentünk: például Texasba és Floridába. A folyóirat a LACUS lapja volt, de elkezdtek ötszáz oldalas évkönyvekben kiadni a minden augusztusban elhangzott előadásokat is, amelyek huszonöt éven át könyvformában jelentek meg, sőt ma a világhálóról le is tölthetőek. Én vezettem mint „executive director” és főszerkesztő negyedszázadon át.

– Rátérve a költészetedre: első köteteid címei (Szomj és ecet, *Los Angeles*, 1966; K a négyzeten egyenlő 13-mal, *Chicago*, 1970) kissé bizarrul hatnak ennyi évtized után. Mennyire érintett meg az avantgárd mozgalom?

– Az a kérdés, hogy a hazai, a nemzetközi vagy az emigrációs avantgárról van-e szó? Az emigrációs líra tele volt szentimentális klapanciákkal, és ezeket kellett elkerülni. Ami hazuról jött, nem vágott a földhöz mint újdonság – nagyon szerettem ugyanakkor Weöres *Pszichéjét*, Nagy Lászlót, Pilinszkyt, Nemes Nagy Ágnes, Sinka Istvánt, Vas Istvánt. Nekem

újat jelent egy-egy azelőtt ismeretlen sor is, mint például Csokonaitól ez itt: „A lenge hold halkkal világosítja a szőke bikkfák oldalát...” A kint élők közül mint avantgárd kísérletezőket megemlíteném Siklós István, Bakucz József, Vitéz György és Kemenes Géfin László nevét; de nem volt köztünk semmilyen igazi kölcsönhatás. Úgy is mondhatnám, hogy a magam ál-avantgárdja voltam, melynek egyik fő jele a nyelvészet inspirálta versvilág.

– *Itthon is megjelentek aztán köteteid az új évezredben* (Úristen, engedj meghalni! Petőfi Sándor pokljárása és megidvezülése – *Székesfehérvár*, 2002; *Budapest*, 2003; Az erő. Szabálytalan önéletrajz versben és prózában – *Budapest*, 2003; *Kutyapest – válogatott versek*, Erdélyi Híradó Kiadó, 2011). *Mennyire lehetséges annyi évtized után az irodalmi hazatérés?*

– Ha nem is lehetetlen, de nagyon nehéz. Mert ki van teljes egészében benne a magyar irodalomban? Aki minden rendezvé-

nyen jelen van a Bajza utca 18.-ban, fizetett állása van valamelyik lapnál, és maga is ír, akár verset, akár prózát? Nemes Nagy Ágnes azt mondta nekem egyszer, hogy „Tíz-tizenkét embernek írok. Bár túlfordítottam Babitsot, egzisztenciám nagy része irodai munka.” Hál’ Istennek, megsegített a több mint kétezer oldalas angol nyelvű magyar költészeti antológia, az *In Quest of the Miracle Stag*, vagyis *A csodaszarvas nyomában*, amelyért Füst Milán fordítói nagydíjat, majd 2011-ben a Kossuth-díjat kaptam. Ez is egyféle hazatérés az irodalomba, ha nem is oly intenzív, mintha otthon élnék. Egy nagy bánatom van, s ez a Petőfi halála után írott versek rövidke és szűkkörű fogadtatása, pedig az *Úristen, engedj meghalni!* épp arról szól, hogy ne a csontvázról legyen szó, hanem a világszabadságot hirdető költő szelleméről.

– *Hogy érzed: mivel újítottad meg a szonett klasszikus műfaját?*

– Tudtommal én vagyok az egyetlen, aki a szonettnek mind a tizennégy sorát végigrímelteti asszonáncokkal, így: tíz szótagos hímrímek hét soron át, valamint tizenegy szótagos nőrímek hét soron át. Az első ilyen a *Szomj és ecet* című első kötetemben, 1966-ban jelent meg. Ez jött ki: „Könyörgők szépen, nézzetek ide: / túlóra kell az öblös hangfogású / húrokra ’sseb az örömhagyott bárgyú / nyöszörgők mély, szemérmes versibe! // Hőzöngő népmesét nem venni be – / s zúzóba megy a fölös aszott áru – / új nóta kell, nagybögő-ragyogású / feldöntő részegség, nem „lelki vers”. // Dörömbölj, égj, remélj, fel, fel kikelt / örömtől ékes ének! Elviselt / gúnynóta lett a csörgő, lakk-zománcú // könny, könyvgörcs, émely, félre-

vert ige. / Könyörgök szépen, néz-
zetek, íme: / úgy szól a vers, ha
töltött asszonáncú.” (*Ars Poetica*).
A forradalom tizedik évfordulóján
szentimentális amatőrök dúlták az
emigráns irodalmi berkeket (szán-
dékosan nem mondok neveket), de
részint ezek ellen szól a szonett.

– *Miért döntöttetek úgy fele-
ségeddel, Ágnessel, hogy annyi év
után mégis hazaköltöztök?*

– Lélekben sosem jöttem el ott-
honról, s úgy voltam a hazával,
mint Szabó Lőrinc a halott kedve-
sével: „Mint csiga a házát, háta-
mon érzem a szíve dobogását.”
Csak hát nagyon lassan volt sza-
bad észrevenni a létezésünket,
pedig voltunk egypáran, mint pél-
dául Tűz Tamás, Fáy Ferenc, Kan-
nás Alajos, András Sándor, Gö-
möri György, hogy csak néhányat
említsek. Most végre van magyar
útlevalem, és talán megérdemlek
néhány nyugodt évet otthon.

– *Adnál valami markáns íze-
lítő abból, addig is miként dolgo-
zik egy műfordító a tűzhányók tö-
vében?*

– Álljon itt Weöres Sándor
A galagonya (The brambleberry)
című remeke magyarul és angol-
ul, azonos rímeléssel és szótag-
számmal; úgy, ahogy feleségem-
mel, Ágival szinkronban szoktuk

Göncz Árpád mellet édesanyja temetésén, 1979. október elején

szavalni: ő mondja magyarul, én
angolul. „Őszi éjjel – Eaves of
autumn – Izzik a galagonya –
Gleam with the brambleberry’s –
Izzik a galagonya – Gleam with
the brambleberry’s – ruhája –
shimm’ring dress. – Zúg a túske
– Thorns a-rustling – Szél szalad
ide-oda – Winds scurry hither
thider – reszket a galagonya –
trembles the brambleberry – ma-
gába – comfortless. – Hogyha a
Hold rá fátylat ereszt – should but
the Moon let lower her veil – lány-

nyá válik, sírni kezd – bush turns
maiden, starts to wail. – Őszi éjjel
– Eaves of autumn – Izzik a gala-
gonya – Gleam with the bramble-
berry’s – Izzik a galagonya –
Gleam with the brambleberry’s
– ruhája – shimm’ring dress.” Fo-
gadtunk Weöressel egy üveg Tör-
leybe, hogy ezt a verset nem lehet
száz százalékos formahűséggel
lefordítani. Sugárzott az arca az
örömtől, amikor elvesztette a fo-
gadást.

Csontos János

KÖLTÉSZET HETE FERENCVÁROSBAN
JÓZSEF ATTILA SZÜLETÉSÉNEK 110. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Április 9. 18 óra József Attila Irodalmi Szalon: „*Nappal Hold két bennem*”
Turek Miklós színművész versszínházi előadása József Attila műveiből

Április 10. 10 óra: Katáng zenekar koncertje

Április 10. 18 óra: A III. Ferencvárosi József Attila Versfesztivál gálaműsora ferencvárosi versszavalók,
valamint a Kaláka együttes közreműködésével.

Április 11. 11 óra: A felújított József Attila-emlékhely ünnepélyes megnyitója a Gát u. 3.-ban.
Köszöntőt mond: dr. Bácskai János, Ferencváros polgármestere

Közreműködnek: Jordán Tamás színművész, Kokas Katalin és Kelemen Barna (Bartók művek interpretálása vonós
hangszerekkel), a Nemzeti Színház művészei, versszavaló ferencvárosi diákok

„Utoljára Szabadszállásra mentem” Molnár Péterné: „...a róna, hol születtem” – *A Petőfi-szülohelyvita*, Helikon, 2013.

A bartóki modell szerint az életben, a költészetben még volt helye a csodának, Juhász Ferenc is szétpillantott a titkok szádából (*A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából*), s Nagy László *Csodák csodája* nagy verse (és egész életműve) a realitás végső határát feszegeti.

Aztán a száraz racionalizmus, a földig érő materializmus, újabban a posztmodern jégkorszak leperzselte minden legendát, misztériumot, idealizmust, száműzte Platón „világlelkét”, demiurgoszt, a „tiszta ész”, emiatt félve, szorongással közeledik – írástudó és földi halandó egyaránt – a megfoghatatlan, a nem érzékelhető szubsztanciákhoz.

Petőfi Sándor és József Attila. Két zseniális elme, más kor, más világérzés, más létértelmezés fiai, mégis, különös módon, teljesen véletlenül (?) egy településnév összekapcsolja őket, mint Szent Lajos király hídja egyik partot a másikkal:

Szabadszállás. „Utoljára Szabadszállásra mentem” (*Kései sirató*).

Istené a szállás – mondták s talán mondják ma is a Székelyföldön az úti vándornak. Valóság fölötti töltete van a szónak, kétszeres szabadság-paradigma: „Szabad, mint a madár”, és „Száll, mint a gondolat”.

Petőfi születéshelye körül évtizedekig folyó vitát lezártnak tekinti az irodalomtörténet-írás: Kiskőrös. Határozottan és véglegesen mondták ki szaktekintélyek, hogy nemzeti költőnk születési helye nem lehet más, csak Kiskőrös.

A nyugtalan elmék azonban soha nem törődtek bele a kinyilatkoztatáson alapuló döntésekbe, mert a korlát a „szabad szállás” ellentéte. A korlát nyugtalanít, a korlát provokál, a korlát kihívással él.

Molnár Péterné nem a rakoncátlankodó lázadók családjából való, könyvében csendesen, toleránsan szól, nem ellenvélemény-elméletet épít föl, hanem véleményeket szembesít, de a konfrontálódás végeredménye mégis perújítás: azzal a megérzéssel (sejtelemmel?) tesszük le a könyvet, hogy legendás életű költőnk Szabadszálláson, és nem Kiskőrösön született.

Bátor vállalkozás a Magyar Tudományos Akadémia, az irodalomtudományi intézetek és a köztudattal szemben.

Eljárása elegáns, udvarias, körbepillantó. A három fejezetben (*Érvek a félegyházi születés mellett, Érvek a kiskőrösi születés mellett, Érvek a szabadszállási születés mellett*) filológusokra, helytörténészekre jellemző pontossággal és szorgalommal, különösebb kommentár nélkül összegyűjti, rendszerezi, inkább tálalja, mint taglalja azokat az írásos dokumentumokat, adatokat, szóbeli tanúvallomásokat, jegyzőkönyveket, szerződéseket, marhacédulákat, telekrajzokat, amelyek Petőfi Sándor életének korai állomáshelyein készültek.

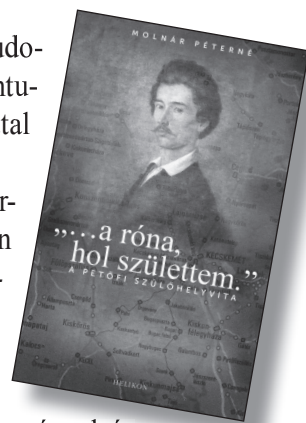
Az első döbbenet, ami az olvasóban keletkezik, a személyek, családok, intézmények, települések neveinek sokfélesége, bizonytalansága, elírása. Több dokumentumban, amelyeket Petőfi tölthetett ki, vagy ő diktált, az adatok teljesen különböznek egymástól.

Az köztudott, hogy a családnevet hol Petrovics, hol Petrovits alakban írták, kivéve a soproni katonai alakulat törzslapján, ahol, németesen, Alexander Petrovich szerepel, s szülőhely: Kis Kőrös.

Rendkívüliek az eltérések az iskolai osztálynaplókban! Szinte hihetetlen, hogy a szigorú rendet tartó, pedáns oskolamesterek, rektorok, osztályfőnökök hányféle elírással éltek. Molnár Péterné összegyűjtötte – és fényképmásolatokon is közölte – könyvében: hol Szabadszállás, hol Kiskőrös, hol Dunavecse szerepel, és az édesapa keresztnéve egy helyen Ferenc, másik helyen Sándor, mestersége egy helyütt asztalos. Valószínű, hogy a hosszas szülőföld-vitát is a Kecskeméten, Szabadszálláson, Sárszentlőrincen, Pesten, Aszódon, Selmeceken, Pápán, az ottani kollégiumok irattárában fennmaradt, egymásnak ellentmondó adatok táplálták.

És ott a híres vers, a *Szülőföldemen!* Két változata is van, Molnárné mindkettőt közli, a letisztult, szép szöveg közszájon forog: „Itt születtem én ezen a tájon, / Az alföldi szép nagy rónaságon, / Ez a város születésem helye, / Mintha dajkám dalával vón tele, / Most is hallom e dalt, elhangzott bár: / Cserebogár, sárga cserebogár.”

Kiskunfélegyháza mellett szólna ez a költői vallomás, ráadásul Petőfi Erdődön, ahol feleségül vette Szendrey Júliát, a házassági levélben az „Életnemök,

származások és Lak helyek” rubrikákban ez áll: „Nőtlen, Félegyházi, Pest”.

Így lehet nagy kételyekkel és fel-fellobbanó bizakodással vándorolni az adathalmazban, s amikor kialakul a bizonyosság, összeomlik minden, mert mindennek az ellenkezője is megtalálható.

Van viszont egy olyan bizonyíték, amelyet senki nem cáfolhat, s amelyet jeles kutatók mellőztek, amelyet Molnár Péterné Tálasi István: *Kiskunság* (1977) című könyvéből idéz: „Petőfi korában azonban a Kiskunság nem tájfogalom, hanem különálló, a szomszédos vármegyéktől élesen elhatárolt közigazgatási egység, régi történelmi múltú kiváltságos terület volt. A Kiskunság különállása 1876-ig maradt meg. Ekkor egyesítették törvényhozási úton a szomszédos vármegyékkel.”

A súlyos tény elsősorban Kiskőröst érinti, mely település soha nem tartozott a Kiskunsághoz. Az is elgondolkodtató, hogy 1857 előtt Kiskőrös egyáltalán nem szerepel a Petőfi-életrajzokban, csak miután Sárkány János, evangélikus lelkész 1857-ben megtalálta Kiskőrösön az anyakönyvi kivonatot, irányult minden figyelem erre a Pest megyei településre.

Kiskőrös tehát nem tartozott Kiskunsághoz!

Molnár Péterné könyvének minden adatát nem lehet idézni, de van egy vonalvezetés, amelyet követni ajánlatos, tanácsos.

Petrovits István soha nem vásárolt ingatlant Kiskőrösön, saját háza, kertje, szőlője, földje Szabadszálláson volt, itt lakott a család 1818 és 1841 között, itt kapott az apa redemptusi jogot, amelyet tíz évig gyakorolt. Kiskőrösön csak bérelte a mézárszéket, a vendégfogadóban majd Makovinyi Márton borbélymestertől bérelt házban laktak.

Ugyanez érvényes Kiskunfélegyházára is, ott sem volt magántulajdonú házuk, Petrovits István mézárszéket bérelt. A verses vallomásban – „Ez a város születésem helye” – Petőfi a „poetica licentia”, a költői szabadság jogával élt.

A család életének fő színtere tehát Szabadszállás, s szemtanúk az 1838-as nagy árvíz után is mutogatták a kertjük, házuk, a Petrovits-földek helyét.

Mi történt 1822. december 31-én?

Több tanúvallomás szól arról, hogy Petőfi még 1822 utolsó éjszakáján megszületett Szabadszálláson, vézna, gyengécske gyermek volt, emiatt sürgősen keresztvíz alá kellett tartani, mert attól féltek, meghal. Evangélikus pap Kiskőrösön volt (a szabadszállási evangélikusok oda tartoztak), mégpedig közeli ismer-

rős, Martiny Mihály, nála szolgált korábban Hruz Mária Maglódon. Szabadszálláson „Nagy Sámuel volt akkor a református pap, Nagy Károlynak, Petőfi majdani követválasztási ellenfelének az édesapja.”

Szinte misztikus összefüggések!

Befogatott hát az apa, átvitték a gyereket Kiskőrösre, és ott Dinga Sámuelnél szálltak meg. A frissen szült anyát bába gondozására bízták Szabadszálláson.

Ha igaz ez a feltételezés, akkor Kiskőrös nem a születés, hanem a keresztelés színhelye. Az anyakönyvi kivonatban nem a születés, hanem a keresztelés helyét írták be.

Rengeteg ellenvéleményt lehet fölállítani, sok adatot lehet felsorakoztatni a megállapítás ellen, de ha filozofi buzgalmunkat sutba dobjuk, s csak Petőfi élete legváltóságosabb időszakában megfogalmazott proklamációját, kortes beszédét vesszük alapul, akkor talán-talán megvilágosodik és megszilárdul a kép.

Köztudott, Petőfi 1848-ban jelölteti magát az országos választáson, képviselő szeretne lenni, hogy az ország házában legyen népe, nemzete szószólója.

Tudatosan, szándékosan szülőföldjét választja, ott is a szabadszállási körzetet, amelyhez Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Lacháza, Dorozsma és Majsa tartozott.

(Félegyháza is a Kiskunságban van, az is választókerület volt, az ottani jelöltet, Boczonádi Szabó Sándor ügyvédet meg is választották.)

Ha a jog, az igazság, a szabadság megszállottja proklamációval áll a nép elé, bizonyára nem kertel. A kis körzetben minden ember mindenkit ismert, s Petőfi nem olvasta volna fel „A Kis-Kunokhoz” című felhívását, ha ne lett volna minden szava igaz. Ebben pedig ez áll:

„A Kis-Kunokhoz! Polgártársaim! Hazámfiak! ... úgy is, mint kunok, mert Kis-Kunságban születtem ... én még gyermekkoromban elszakadtam közületek, s azóta csak nagyon ritkán juthattam ahhoz az örömhöz, hogy szülőföldemet meglátogassam. Így gondolom én, azért nem csürtem-csavartam a dolgot, hanem kereken kimondtam, hogy szándékom követté lenni, ha megválasztotok, atyámfiak. Miért ohajtom épen azt, hogy ti válasszatok meg követnek? – azért, mert ez a föld, melyen ti laktok, ez a szép Kis-Kunság, az én szülőföldem, s bármily közel áll az ember szívéhez az egész haza, még közelebb áll az a hely a hazában, ahol születtem.”

Miért nem vette tudomásul ezt a nyilatkozatot az irodalomtudomány?

Azért – írja Molnár Péterné –, mert: „*A Kiskunokhoz* című nyílt levél 1881-ben került napvilágra, az előző időpontokban zajló szülőhely-vitában nem képezett hivatkozási alapot.”

Addig minden fontosabb esemény lezajlott, 1861-ben szoboravatás Kiskőrösön, 1878-ban az ún. „szülőház” megvásárlása, 1880-ban felavatják a Petőfi-házat.

Miért került ennyire előtérbe Kiskőrös, miért melózték tudósok, írók, költők, politikusok a Kiskunságot, azon belül Szabadszállást vagy Kiskunfélegyházát?

Petőfi Szabadszálláson csúfosan megbukott a választáson, vasvillás parasztok kergették el. Ez belemaródott a kortársak tudatába, és nagy ellenérzés váltott ki a településsel szemben.

A politikai konjunktúra is Kiskőrösnek kedvezett, a szervezés, az ügyintézés támogatója Ivánka Imre volt, 1861-től Pest megye tisztségviselője, „...évtizedekig országgyűlési képviselő, az evangélikus egyház világi elnöke, a magyarországi szabadkőműves páholyok nagymestere, belső titkos tanácsos és főrendiházi tag. (...) A közigazgatást Pest megye adta,

a megyei vezetők a maguk ügyének tekintették, hogy Petőfi az ő megyéjükben szülessen, és végleg kimonassék Kiskőrös szülőhelyként.”

Bizony, a politika. Hatalmasat bukott Petőfi Sándor politikai gátfutásban, s szülőhelye kijelölésébe is beleszisegett.

Marad tehát a biztos bizonytalanság, akárcsak sírhelye körül. Az üstökös feltűnt az égen, de a kezdet és a vég a legendák ködébe vész.

Nem jól van ez így? Ha a zsenialitás titkát nem ismerjük pontosan, akkor legendásítsunk, akkor higgyük azt, amit nem tudunk, Petőfi ott született, ahová József Attila – nem hétköznapi körülmények között – („a vonatetón hasaltam keresztben”) ment életmentő eledelt szerezni a kiskunsági Pöcze Borbálának – Szabadszálláson.

Ez az olvasói önkény. De Molnár Péterné nem rugaszkodik el ennyire a valóságtól, ő a tények aszszonya, arra kér, arra int, higgyünk a költőnek, higgyünk a szülőföld, Kiskunság szerelmesének, higgyünk – valószínű – Szabadszállás szülőltének.

Hegedűs Imre János

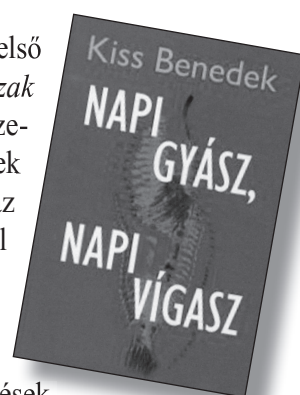
Ecet és szenteltvíz Kiss Benedek: *Napi gyász, napi vigasz*, Széphalom Könyvműhely, 2012.

Az 1943-ban Akasztón született, kétszeres József Attila-díjas Kiss Benedek a Kilencek elnevezésű költőcsoport tagjaként indult 1969-ben. Ekkor jelent meg (hosszas huzavona, engedélyezés-tiltás-újraengedélyezés után) a magát a hivatalos kultúrpolitikai irányvonnallal szemben meghatározó Kilencek bemutatkozó antológiája, az *Elérhetetlen föld*. A könyv megjelenését nagy várakozás előzte meg, s ahogy elhagyta a nyomdát, országos visszhangot váltott ki, viták és támadások keresztüzébe került. A ma már irodalomtörténeti jelentőségű *Elérhetetlen föld* lapjain mutatkozott be verseivel az akkor huszonhat éves Kiss Benedek. Ugyanebben az évben az ugyancsak fiatal költőket felvonultató *Költők egymás közt* címet viselő antológiába is beválogatták verseit, eléjük a bevezető szöveget Juhász Ferenc írta. Rá egy évre, 1970-ben

látott napvilágot az ifjú poéta első önálló kötete, *Gazdátlan évszak* címmel. Az azóta eltelt évtizedekben (a nem sorkönyveknek számító két válogatott és az egyetlen gyűjteményes kötetrel együtt) a költőnek több mint húsz könyve jelent meg. A két József Attila-díj (1979, 1999)

mellett olyan rangos kitüntetésekkel ismerték el munkásságát, mint a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztii keresztje (1994), az Arany János-jutalom (2003), vagy a Balassi Bálint- emlékkard (2003).

Gyerekkönyveket is írt, s ugyancsak jelentős műfordítói munkássága; bolgár költők, köztük Ivan Canev verseit ültette át magyar nyelvre Rózsa Endrével és Utassy Józseffel (a Kilencek két másik, azóta elhunyt tagjával) közösen. *Utak keresztje* címmel adták ki összegyűjtött verseit 2010-ben; a kötet az 1962 és 2009 között született verseit foglalja magába. Aki ezek után azt hiszi, Kiss Benedek kényelmesen hát-

radólt megérdemelt babérjain, ámulva veheti kézbe a (talán nem illetlenség kimondani) hetvenegy éves költő 2012-ben kiadott, újabb verseit tartalmazó kötetét, a *Napi gyász, napi vigaszt*. Honnan ez az erő, ez a nem lankadó kedv, ez a töretlen hit a versírás, a költészet értelmében? Most, amikor más költők oly korán kiégnek, elfásulnak, amikor mintha minden összeesküdött volna a költészet ellen. Most, amikor olyannyira elkél Arany János buzdítása: „Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írjad!” Minden ironia nélkül beszélhetünk öserőről is Kiss Benedekkel kapcsolatban. Olvassuk csak el *Forradás a hüvelykujjon* című versét, amiből megtudjuk, hogy „a varrónő Mariska, a Máriás, / szült egy hatujjú kisdedet.” Ez a kisded: maga a költő. „Nosza, a doktort! Csak meg ne tudják! / Szent fogadalmat tett a bába. / S a doktorbácsi fogta a bicskát, / s benyesett a gyermek hüvelykujjába.” Szép kis doktorbácsi lehetett. De lássuk a folytatást: „Megkeresztelni, hisz oly csenevész! / Nagymama hirtelen az ecetest kapta. / Pofimon szétcsorgott az egész, s / 'Úristen, ez ecet! Szemét kimarja! / De rögtön jött a szentelt víz is, / ami pont ugyanoly üvegben állott, / s ecetmart szememmel azóta is / marónak érzem ez édes világot.” Jellemző jelenet, szinte filmbe illő, egy régi magyar, falusi család életéből. A néphit szerint táltos, aki hat ujjal születik. Rendkívüli képességekkel megáldott-megvert személy. A táltosok a költők ősei. (Állítólag Ady is hat ujjal látta meg a napvilágot.) A mai ember mosolyog ezen, mert a mai ember nem hisz holmi táltosokban, ő a „kristálygyerekekben” hisz. Ebből is látszik, mennyire nem babonás a mai ember.

Kiss Benedek csillagokkal randevúzó költő. Már csak bennük bízunk, mert, ahogy *Barátkozás egy csillaggal* című versében írja: „Annyiszor várunk hiába / erre is, arra is, meg mindenre, / hogy visszaadja a hitünket / a randevúra pontosan megérkező csillag, / hogy van bizonyosság.” A „bizonyosság” áhítása készíti a költőt minden este arra, hogy az ajtó elé kiülve „várja csillagát”, mely szerinte „részt kíván az emberi / egyedülségből.” A csillagok gyakran fel-

bukkannak versei égboltozatán. Az *1943. március 19.* című költeményben is a távoli égitestek jelképezik az állandóságot a történelem viharai közben: „Hadak vonultak, de a csillagok / szilárdan tartották az eget – / megszülettem.” Több versben szól az öregedés, a betegség kínjairól. Megkapó őszinteséggel vall kiszolgáltatottságáról. „Ma már el is esek. / Kapálózom, mint leütött légy, / ha hátára fordul” (*Csikózó éjszaka*). Bajait bölcs belenyugvással viseli, hiszen: „számadásom, leltárom készen, / kinyújtózom a sors kezében...” (*65. születésnapomon*). De van, ami saját állapotánál is jobban foglalkoztatja. „Rágom, rágom az ország gondját” (*Így is lehet*). Egyik legszebb versében Istent így szólítja meg: „Maga körmén és fogán él a vad, / s azt hittem, nemes vad vagyok én is. / De ha magamra nézek, / látok egy csapzott bivalyt, / ki Téged imád mégis” (*Istenimádó csapzott bivaly*). Ez méltó párja Ady istenes verseinek. Kiss Benedekkel – lapozva kötetét – együtt lehet búsulni-örülni. Az élőbeszéd közvetlenségével szól az olvasóhoz. Minden sora: vallomás. Vállalja a pátoszt anélkül, hogy patetikus lenne – ettől megóvja fanyar ironiája –, sok kortárs költővel szemben neki vannak indulatai, tud érzelmes lenni, de sosem érzeleg. Jó példa erre a következő idézet: „Nem hagylak el, / életem, / élet, / míg nyílik a szám, / dicsérem a Földet, / a Földet és annak ostoba és bölcs lakóit, / ostobák és bölcsök között is / jó itt” (*Míg nyílik a szám*). „Egy város – nevezük Budapestnek – kaput tár már az őszi estnek” – indítja *Alkony egy világvárosban* című versét. Ritkán találkozni ma már ehhez hasonló versindítással. És ilyen képekkel: „Tűzfalak meredeznek, / indigói az estnek: / másolják kékbe, ahogy nyugatnak / piro-sában a Nap elballag.” Majd: „Északnyugati szél támad”, s a költőnek eszébe jut „Szegény jó Hajnóczy Péter”, akit szívesen meghívna most „egy liter kádarcára”, mondván, „igyon csak ő is, / ne gondoljon most gázkazánnal, / inkább a ránk omló éjszakával.” Hát ilyen költőnek lenni egy világvárosban – egy világban, ahol alkonyat van.

Barna T. Attila

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek

Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok

Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magynaplo.hu

A kismester nagysága Kiss Tamás:
Két úr közt híd.
Válogatott versek és műfordítások,
 Magyar Napló Kiadó, 2013.

Kiss Tamás a Nyugat harmadik nemzedékének „szlopos” tagja volt, amely nemzedékre – többek között – jellemző, hogy: „Alapelveik és költői gyakorlatuk közös szervezője néhány globális magatartásbeli és esztétikai premissza: mindenekelőtt a művészattitűd kultusza, a leírt szó iránt érzett hipermorális felelősség” – ahogy Bakó Endre írja, igényes és szép Kiss-monográfiájában.

Kisst *kismester*ként tartják számon szembeállítva néhány másik nemzedéktársával – a nagymesterekkel –, például: Radnóti Miklóssal vagy Weöres Sándorral. Mindez nem nélkülözi a realitást, de nem szabad tévedésekbe esni: „Kiss Tamás rendszeres előtanulmányok után, fejlett mesterségbeli tudással és választékos ízléssel lépett az irodalom fórumaira” – írja róla a már idézett könyvében Bakó Endre –, méghozzá rögtön az elején ilyen sorokkal: „Karsú lányok mentek át a hídon: / könnyű órák és lüktető percek” (*Meditáció*). Atmoszférateremtése, képalkotása, rímelési készsége (az első kötetéből számos vers tanúskodik erről) már a kezdetekkor igen színvonalas. Egy-egy sora pedig *cseng* mélyen szólón, és már a – merem állítani – „mester”-ség felé mutat. Mint például ez: „Sötét haja szétfolyt a párnán” (*Az alvó testvér*), mely csodás, filmszerűen érzékletes kép, és mindjárt temérdek asszociációs lehetőséget villant fel.

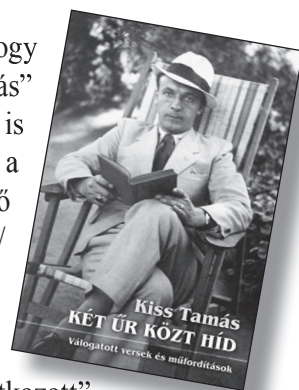
A szerző hosszú élete során mindvégig következetesen megmaradt, vagy mondjuk úgy, kitartott (néhány későbbi, kísérleti-játékos darab kivételével) a hagyományos formák, a „nemes veretű” versbezzéddé csiholt szövegek alkotása mellett. Nem mondhatnánk, hogy a mindent-megújítás, a „na-csináljunk-már-egy-új-izmust” stb. szándéka vezérelte. Bizonyos szempontból – és jó értelemben – konzervatív volt. Küldetésének, „örzöiségének” a szerepét azonban a legkomolyabban gondolta, és vállalta. Emberi-lírai alkata – valamint az adott történelmi körülmények –

nem tették lehetővé számára, hogy Petőfi- vagy Ady-féle „Messiás” módjára *viselkedjen*. De nagyon is tisztában volt azzal, mit jelent a vers és mit a költő(i lét): „Költő vagyok. Magamtól / elkötelezett, / akaszd ki a nyakamból / a köteleletet” (*Ikerablakok*); és annak *veszélyessége*: „gyötör a szomj szelíd szavakra, / vadonból is kiátkozott” (*Amor sanctus*). A teremtő művész *hatalmáról* is ilyen keresetlen egyszerűséggel ír: „Olyan világot teremt sen a költő, / amiben jól érzi magát” (*Négy sorosok I. / Olyan világot*). Ha más nem, *legalább ő maga...*

Későbbi versei már a kifejezés, a formába-öntés érett biztonságával íródtak. De a szövegek ugyanakkor józanul keseredtek is, a remény(kedések) halványul(nak), szerzőjük – évek és tudás adta – bölcsességről tanúskodnak.

A költő hatalmas ismeret- és kultúraszomjával, úgyszólván *bekalandozta* az egész emberiség (művelődés)történetét. Verseiben folyton rá- meg rácsodálkozhatunk magasfokú tájékozottságára. Michelangelo híres freskójának jelenetéről is *leolvasta* a(z egyik) legfontosabb, egyetemes jelentését: „... minden szétszakad, / ha a két ujj sosem találkozik” (*A Sixtusi kápolna fülkéjére*).

E versgyűjtemény *életben tartja* a költőt. Nevét, életművét a feledésből visszarántja. Határozott, erőteljes szerkesztői-kiadói húzás volt ez. Beemelés és *visszaemelés* egyszerre: az időn-kívüliből. Mintha Kiss Tamásra a saját sorával olvastak volna rá: „Időn kívül – fölgrasz” (*Kakukk-idő*). Egész (lírai) életművébe ad betekintést ez a – némileg – megrostált, vaskos verseskötet. Hogy mi minden történt a *Két úr közt(i) hídon*, egy költő küzdelmes, de mindvégig állhatatos, egyenes gerinccel járt „tövises” útján. Méltán megérdemli a figyelmünket Kiss Tamás művészete. Sokat lehet tanulni tőle *minden* tekintetben. Ő, aki a – kapott – talentumát nem ásta el a föld alá, és mintha egy szép, példaértékű sírfeliratban üzenté volna ezt nekünk: „Mind szép volt. S a szikrányi remény. / És az, amit hozzá tettem én” (*Mi volt a szép?*).

Jahoda Sándor

Tükrök között. Tüskés Tibor levelesládájából

Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket írta Tüskés Tibor, sajtó alá rendezte, a válogatást és a jegyzeteket kiegészítette: Simon Zsuzsanna, Universitas Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014.

Ma már csak a hozzám hasonlóan öregek emlékezhetnek arra, hogy valamivel több, mint félévszázaddal ezelőtt milyen hasonlíthatatlan izgalmat és örömet váltott ki a Jelenkor egy-egy száma. Ezt elfogulatlanul állíthatom, mert Tüskés Tibor soha nem volt a szerkesztőm. Szerzői jobban tudták, mint olvasói, hogy Tüskés milyen kockázatokat vállalt. Rónay György – akit Tüskés kamaszkora óta egyik mesterének tartott – ismételtlen figyelmezteti, hogy legyen óvatos, közöljön „pártos” írókat is. Sik Csaba pedig kéri, hogy inkább ne közölje esszéjét, ha úgy érzi, hogy a folyóiratnak árthat. Mándy Iván évtizedekkel később sem felejt el, hogy mennyit bántották miatta Tüskést.

A *Tükrök között* című kitűnő kötetet valószínűleg nemcsak én, a korszak átélője olvashatom kalandregényként is, gondosan jegyzetelt dokumentumgyűjteményként is. (Egy-két levélről érzem csak úgy, hogy felesleges volt beválogatni.) Őt évig irányította Tüskés a Jelenkort, politikai okok miatt váltották le 1964-ben. Tüskés a magyar irodalom egészében gondolkozott, generációs, ízlésbeli, stílusbeli, regionális különbségek nélkül az értékeket kereste, és rendre közölt olyan írókat és képzőművészeket, akiket az éppen aktuális kultúrpolitika enyhén szólva nem túlságosan szívelt. Az természetes, hogy mint jó szerkesztő, odafigyelt azok tanácsára, akik elfelejtett öregekre, vagy pályakezdő fiatalokra hívták fel a figyelmét, például Kassákra, Basch Lórántira, Rónay Györgyre, Pilinszkyre, Csoórirra, Fodor Andrásra.

Tüskés főszerkesztőként kitűnő kapcsolatrendszert teremtett, és tarthatott attól, hogy ha már nem szerkeszthet, ez összeomlik. Bálint Endre és Bochuniczky Stefi levelei többek közt meggyőzhették, hogy aggodalma alaptalan volt, barátai és kollégái mindvégig hűségesek maradtak hozzá. Megkockáztatok egy eretnek véleményt. Tüskésnek szerencséje volt, hogy leváltották (bár haláláig fájlalta), mert különben nem biztos, hogy a Jelenkor sokáig megmaradhatott volna a legjobb magyar folyóiratnak, miként azt a sohasem

udvarias Kassák és a szintén nem udvarias Veres Péter is állították. És kétséges, hogy főszerkesztőként maradt volna ereje és energiája, hogy megírja, jól dokumentált és rendkívül olvasmányos (tehát a szakzsargon elavulásától független) monográfiáit Kodolányiról, Rónayról, Illyésről, Csorba Győzőről, Nagy Lászlóról, Pilinszkyről, feltárja a vidéki avantgarde-ot, amiért különösen a Párizsban élő Szélpál Árpád volt hálás neki, kiadja a *Testvérműzsákat*, és sok egyéb könyvét, tanulmányát, recenzióját.

A monográfiákkal kapcsolatos levelek ma legalább olyan fontosak, mint a Jelenkorra vonatkozóak. Szerződése ellenére a Szépirodalmi nem adja ki Kodolányi könyvét, amelyet majd a Magvető jelentet meg. Az előbbi igazgatója, Illés Endre a tiszteletpéldányt megköszönő levelében írja, hogy másként ítélik meg a két kiadónál megjelent könyveket. (Évtizedekkel később Domokos Mátyás nem éppen hízelgően ír Illés irányítási módszeréről.) Ágh István a Nagy László-könyv kéziratának elolvasása után figyelmezteti Tüskést, hogy ne feledkezzen meg bátyja és Juhász Ferenc sok évtizedes mély barátságáról. Lengyel Balázs már a könyv megjelenése után Nagy László iránti ellenszenvéről beszél. Bokros Miklós megvetően ír Pilinszkyről, míg Rába az Újholdon belüli ellentéteket ismerteti. Bertha Bulcsu elmarasztalja Németh Lászlót, mert a magyar tehetségeket nem veszi észre. Jellemző Tüskés filológusi lelkiismeretére, hogy közli Aczél György négy könyvét megköszönő levelét is.

A kötet jelzi egyes írók rendszerváltozás előtti szorongásait is, és hogy a megváltozott kiadói gyakorlat, a pályázati rendszer milyen nehézségek elé állította különösen az idősebbeket. Egyéni sorsokon, indulatokon, tapasztalatokon keresztül a *Tükrök között* hasznos kalauz hat évtized váltakozó közérzetének, irodalmi életének és személyes sorsoknak, problémáknak, hangulatoknak jobb megismerésére. A kötet bevezetőiben Tüskés Tibor a válogatás szempontjáról beszélt. Simon Zsuzsanna elmondja, hogyan került személyes kapcsolatba Tüskés Tiborral. Tüskés Gábor közli, hogy apja rábízta a kézirat sorsát. A névmutatót Simon Zsuzsanna és Tüskés Anna készítette.

Ferenczi László

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas (1984). Kecskeméten él. Legutóbbi kötetei: *A megszenvedett éden* (Költők, esszéírók, elbeszélők, 2010), *Igétet és Magyarázat* (tanulmányok, 2012), *A Hívó Hang – Pályakép Tornai Józsefről* (2013), *Két költő* – tanulmányok Weöres Sándorról és Kálnoky Lászlóról (2014).

Árkossy István (1943, Kolozsvár) festőművész, grafikus. 1966-ban végzett a helyi Képzőművészeti Egyetemen, majd 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben családjával Budapestre költözött. Számos kiállításon vett részt itthon és külföldön egyaránt, többek közt Németországban, Ausztriában, az Egyesült Államokban, Görögországban, Svájcban, Dániában, Lengyelországban. Fiával, Árkossy Zsolttal közösen 2010-ben jelent meg *KÉPírás (A csend ösvényein)* című albumuk kiadónk gondozásában.

Barna T. Attila (1971, Vác) Bella István-díjas és Quasimodo-különdíjas költő. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Régi kintorna dallamára* (versek, 2013).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014), *Egy mondat a hazugságról* (2014), *Tizes évek* (2015).

Ferenczi László (1937, Budapest) irodalomtörténész, író. Az MTA doktora, az MTA Irodalomtudományi Intézet ny. tanácsadója, a Miskolci Egyetem ny. tanára. Legutóbbi kötetei: *„Még egy kicsit nézni...”* (esszék, 2009); *Egy barátság margójára – Egy betegség anatómiája* (versek, 2012).

Gábor Felicia (1976, Lujzi-Kalagor) író Szegeden végzett a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Egy nyomda értékesítési osztályán dolgozik. Alelnöke a Moldvai Magyarok a Moldvai Magyarokért Szervezetnek, sok csángó fórumon részt vesz, számos újságban ír a csángókról, előadásokat tart *Csángó vagyok* címmel. Legutóbbi kötete: *Csángó vagyok* (2005, 2012). Legújabb kötete, a *Csángó élet* kiadónk gondozásában jelenik meg az idei Nemzetközi Könyvfesztiválra.

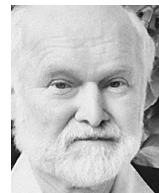
Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidegkút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *A néma esküje* (önéletrajzi regény, 2004), *Benedek Elek* (monográfia, 2006).

Jahoda Sándor (1976, Budapest) költő. 2004-től publikál különböző lapokban. Legutóbbi verseskötete: *Tizenhét szótog* (2010).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötetei: *Az idő torkában* (versek, 2007), *A barátság anatómiája I–II.* (Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), *„Egy a lengyel a magyarral”* (történelmi esszék, 2008, 2013, 2014), *Bem táborok. Az örök remények hőse* (2014).

Lackfi János (1971, Budapest) költő, író, műfordító. Az ELTE BTK magyar–francia szakán végzett 1996-ban, majd az ELTE-n, a Magyar Irodalomtörténet tanszéken doktorált. A Nagyvilág és a DOKK internetes irodalmi fórum szerkesztője. Gérecz Attila-, József Attila-, Déry Tibor-, Ilyés Gyula-, Prima primissima-díjas, Quasimodo-különdíjas. Legutóbbi kötete: *Három a magyar igazság* (2014).

Makkai Ádám (1935, Budapest) költő, nyelvész-professzor. 1956-tól az Egyesült Államokban él. A Forum Linguisticum folyóirat megalapítója. 1996ban látott napvilágot a magyar költészetből válogatott és fordított antológiája. Kossuth-díjas (2011). Legutóbbi kötete: *Úristen! Engedj meghalni!* (versek, 2002), *Jézus és a démonok imája* (2005), *Kutyapest* (2010).

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikáló író. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. Volt a Mozgó Világ prózarovatának vezetője, majd a Magyar Televízió dramaturgja. József Attila- (1981) és Balázs Béla-díjas (1997). Legutóbbi kötete: *A nilusi krokodil* (elbeszélések, novellák, 2011), *A Dunánál* (elbeszélések és novellák, 2014).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtárgya. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Író-tábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Ismernek téged* (2014).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012) és Partiumi Író-tábor díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Kenyérpusztítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002), *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011), *Közel* (regény, 2014), *Belső tükör* (összegyűjtött versek, 2014).

Pusztai Zoltán (1955, Mosonmagyaróvár) költő, képzőművész, dalszövegíró, a győri Xántus János Múzeum munkatársa. Legutóbbi kötete: *Évkör a Halak jegyében* (2010).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. 2006 és 2009 között a Könyves Szövetség elnöke és az Új Átlók Művészeti Társaság titkára. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötetei: *El perro* (*A kutya*, versek spanyolul, 2010, Miami), *Calul lacurilor* (*Ló a tavon*, versek románul és magyarul, 2011, Nagybánya), *Miféle földet* (válogatott és új versek, 2014).

Térey János (1970, Debrecen) József Attila-, Déry Tibor-, Füst Milán-, Szép Ernő-, Szabó Magda-Szobotka Tibor- és Babérkoszorú-díjas költő, drámaíró, műfordító. 1997–1998-ban a Cosmopolitan olvasószerkesztője, azóta szabadfoglalkozású író. Színműveit a Krétakör, az Ódry Színpad, a Bethlen téri, a Katona József, a Radnóti és a Nemzeti Színház tűzi műsorára. Legutóbbi kötete: *Átkelés Budapesten* (verses novellák, 2014).

Buket Uzuner (1955, Ankara) írónő Ankarában, majd Bergenben (Norvégia) és Michiganben biológiai és környezettudományos tanulmányokat folytatott. Tamperében és Ankarában egyetemen tanított; az iowai egyetem tiszteletbeli tanárává választotta. Tucatnyi regénye, illetve novelláskötete, négy útikönyve és egy önéletírása jelent meg. Hazája egyik legolvasottabb írója. A *Hosszú Fehér Felhő – Gallipoli* című regénye kötelező olvasmányként már a negyvenedik kiadást is meghaladta, és az idei Nemzetközi Könyvfesztiválra jelenik meg kiadónk gondozásában.

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: Waclaw Oszajca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádot építettem* (fordítás, 2014). Legújabb, válogatott és új verseit tartalmazó kötete (*Össze*) megjelenés előtt áll kiadónknál.